

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
KÖZLÖNYE

XL. kötet

1935. 7-9. sz.

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS

FŐTITKÁR

Új folyam VI.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület.

CLUJ

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézeti Részvénytársaság nyomása

1935

TARTALOM

TANULMÁNYOK:

<i>Dr. Imre Lajos:</i> A házasság és család, mint pedagógiai kérdés — —	209
<i>Venczel József:</i> A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom —	219
<i>Pálffi Márton:</i> Cserei Mihály történeti anekdotái és apoftegmai —	249
<i>Dr. Szádeczky K. Gyula:</i> Újabb adatok városunk geológiájához — —	269

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

<i>Dr. Rajka László:</i> Jókai és a Rajnai Antikvárius — — — — —	283
--	-----

NYELVMŰVELÉS.

Nyelvművelésünk visszhangja. — Ez a magyar nyelv tanárának szól.
— Vízaköteles. — Mi nem tudunk románul? — A mozgóképszínházak és a magyar nyelv. — Uraim, írástudók! — Ez az erdélyi magyar nyelv? — Hány idegen szót használunk? — Elővezetve és büntetve lesz. — Az ildomos nem illedelmes. — Más a mintha, mint a mint ha. — Vigyázzunk a névelőkre! — — — — — 289—296

HÍREK:

Nagyértékű falkép egy erdélyi templomban. — Magyar tárgyú előadások Jorga szabadegyetemén. — A székely rovásírás legrégebbi abécéje. — Értékes műtörténeti emlékek egy székelyföldi templomban — A felvidéki magyarság könyvtermelése. — Steppe-kiállítás. — Új magyar folyóiratok. — Helytörténelmi Társulatok. — Ötven éves a transzformátor. — Megtalálták az első őseurópai cölöpfalut. — Csökken a könyvtermelés. — A talaj elektromos fűtése. — A XV. nemzetközi élettani kongresszus. — Hargita-kutatás — — — — — 297—302

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE.

1. Irodalomtudomány. — 2. Történettudomány. — 3. Zenetudomány.
4. Természettudomány. — Összeállította: *Blédy Géza, Kéki Béla,*
Dr. Sándor István, Dr. Szabó T. Attila, Vásárhelyi Lajos — — 303—320

AZ
ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban, negyedévenként 6—7 ív terjedelemben. A folyóirat az E. M. E. Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ
ERDÉLYI MÚZEUM

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjainak évi 300 lejes kedvezményes áron jár. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala,
Cluj, Str. Baron L. Pop 5.

Magyarországi főbizományos: **STUDIUM R.-T.**
Budapest, IV. Kecskeméti-u. 8.
Előfizetési ára 12 P.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS,
Cluj, Str. I. G. Duca 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Külön-nyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. A kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küldi vissza.

„ERDÉLYI MÚZEUM“

(MUSÉE DE TRANSYLVANIE)

Tome XL.

1935.

Nouvelle série VI.

Rédacteur: **LOUIS GYÖRGY**. Éditeur: Société du Musée de Transylvanie.

Rédaction: Cluj, Str. I. G. Duca 10. Roumanie.

Louis Imre: Le mariage et la famille, comme question pédagogique.

Joseph Vencel: L'étude du village et le mouvement pour l'étude du village en Transylvanie.

Martin Pálffy: Les anecdotes et les apophtegmes historiques de Michel Cserei.

Jules K. Szádeczky: Dates nouvelles à la géologie de notre ville.

PETITES COMMUNICATIONS: *Ladislas Rajka*: Jókai et le „Rajnai Antikvárius“.

SOIGNONS NOTRE LANGUE. L'écho de notre action pour la pureté de langue.

Cela regarde le professeur de la langue hongroise. — „Vizaköteles“ (Visa obligatoire). — Nous ne parlons pas roumain? — Les cinématographes et la langue hongroise. — Messieurs, vous autres scribes! — C'est la langue hongroise de Transylvanie? — Combien de mots étrangers employons-nous? — „Elővezetve és büntetve lesz“ (Sera amené et puni). — „Ildomos“ n'est pas „illelmes“. (Il y a une différence entre convenable et décent). — „Mintha“ veut dire autre que „mint ha“. — Faisons attention aux articles!

NOUVELLES. Fresques de grande valeur dans une église de Transylvanie. — Conférences au sujet hongrois au cours d'été de Iorga. — Le plus ancien abécé de l'écriture gravée des Szeklers. — Monuments précieux dans une église du Pays Szekler. — Production de livres des Hongrois nordiques. — Exposition de steppe. — Nouvelles revues hongroises. — Associations historiques locales. — Le transformateur a cinquante ans. — On a trouvé la première cité lacustre de l'Europe préhistorique. — La production de livres baisse. — Le chauffage électrique du sol. — Le XV-ième congrès biologique international. — Recherches de Hargita.

REVUE DE LIVRES ET DE REVUES.

„ERDÉLYI MÚZEUM“

(SIEBENBÜRGISCHES MUSEUM)

XL. Band.

1935.

Neue Folge VI.

Redigiert v. **LUDW. GYÖRGY**. Herausgegeben v. **Siebenbürger Museum-Verein**.

Redaktion: Cluj, Str. I. G. Duca 10. Rumänien.

Ludwig Imre: Die Heirat und die Familie als pädagogische Frage.

Joseph Vencel: Die Dorfarbeit und die siebenbürgische Dorfarbeit-Bewegung.

Martin Pálffy: Die historischen Anekdoten und Apophtegmen des Michael Cserei.

Julius K. Szádeczky: Neuere Angaben zur Geologie unserer Stadt.

KLEINERE MITTEILUNGEN. *Ladislaus Rajka*: Jókai und der „Rajnai Antikvárius“.

SPRACHPFLEGE. Der Wiederhall unserer Sprachpflege. — Das geht den Professor der ungarischen Sprache an. — „Vizaköteles“ (Visapflichtig). — Wir können nicht rumänisch? — Die Kinematographen und die ungarische Sprache. — Meine Herren, Schriftgelehrten! — Ist das die siebenbürgisch-ungarische Sprache? — Wieviel Fremdwörter benutzen wir? — „Elővezetve és büntetve lesz“ (Wird vorgeführt und bestraft). — „Ildomos“ ist nicht „illelmes“ (Schicklich ist nicht anständig). — „Mintha“ bedeutet anderes als „mint ha“. — Achten wir auf die Artikel.

NACHRICHTEN. Fresken von grossem Wert in einer siebenbürger Kirche. — Vorträge mit ungarischem Gegenstände an dem Ferien-Kurs von Iorga. — Das älteste Abc der szeklerischen Kerbschrift. — Wertvolle kunstgeschichtliche Denkmäler in einer Kirche des Szeklerlandes. — Die Bucherzeugung des oberländischen Ungartums. — Steppe-Ausstellung. — Neue ungarische Zeitschriften. — Lokalhistorische Vereine. — Der Transformator ist fünfzigjährig. — Man hat das erste ureuropäische Pfahldorf gefunden. — Die Bucherzeugung nimmt ab. — Die elektrische Heizung des Erdbodens. — Der XV-te internationale biologische Kongress. — Hargita-Forschung.

BÜCHER- UND ZEITSCHRIFTENRUNDSCHAU.

AZ
ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban, negyedévenként 6—7 ív terjedelemben. A folyóirat az E. M. E. Bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Jog- és Társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ
ERDÉLYI MÚZEUM

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjainak évi 300 lejes kedvezményes áron jár. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

**ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala,
Cluj, Str. Baron L. Pop 5.**

Magyarországi főbizományos: **STUDIUM R.-T.**
Budapest, IV. Kecskeméti-u. 8.
Előfizetési ára 12 P.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS,
Cluj, Str. I. G. Duca 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszermind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Külön-nyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. A kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küldi vissza.

„ERDÉLYI MÚZEUM“

(MUSÉE DE TRANSYLVANIE)

Tome XL.

1935.

Nouvelle série VI

Rédacteur: **LOUIS GYÖRGY**. Éditeur: **Société du Musée de Transylvanie**.

Rédaction: **Cluj, Str. I. G. Duca 10. Roumanie.**

Étienne Sándor: Le premier roman de moeurs de la Transylvanie.

Joseph Biró: L'art hongrois et l'art transylvanien.

Alexandre Veégh: Poètes hongrois en roumain.

PETITES COMMUNICATIONS. *Paul Gergely*: La fondation de la „Kolozsvári Zeneiskola“ (Conservatoire de musique) en 1819. *André Veress*: Relation de voyage du boyard Golescu sur la Transylvanie et la Hongrie de 1826.

SOIGNONS NOTRE LANGUE. En Transylvanie on a lutté pour la pureté de langue même 250 ans auparavant. — Le mot étranger voile la manque de civilisation. — „Fáradság“ et „fáradság“. — Le droit de l'emploi des noms de lieu. — Leu, lei ou lej? — „Banca Nationala“. — Comment écrire les noms étrangers de famille et de baptême?

NOUVELLES. La mort de Jules K. Szádeczky. — La célébration de Samuel Barabás. — Deux expositions hongroises commémoratives. — Le congrès dermatologique international. — Hedin Sven et la science hongroise. — La manque de travail intellectuel. — La vie intellectuelle tombe en décadence.

BIBLIOGRAPHIE. *Antoine Valentiny*: La bibliographie de la littérature hongroise de la Transylvanie. Année 1934. — Fascicules Scientifiques Transylvaniens. Red. par Louis György. No. 1—81.

„ERDÉLYI MÚZEUM“

(SEBENBÜRGSCHE MUSEUM)

XL. Band.

1935.

Neue Folge VI.

Redigiert v. **LUDW. GYÖRGY**. Herausgegeben v. **Siebenbürger Museum-Verein**.

Redaktion: **Cluj, Str. I. G. Duca 10. Rumänien.**

Stephan Sándor: Der erste Gesellschaftsroman Siebenbürgens.

Joseph Biró: Ungarische Kunst und siebenbürgische Kunst.

Alexander Veégh: Ungarische Dichter auf rumänisch.

KLÉINERE MITTEILUNGEN. *Paul Gergely*: Die Gründung der „Kolozsvári Zeneiskola“ (Konservatorium für Musik) im Jahre 1819. — *Andreas Veress*: Reisebeschreibung des Bojaren Golescu aus dem Jahre 1826 über Siebenbürgen und Ungarn.

SPRACHPFLEGE. Man hat schon vor 250 Jahren in Siebenbürgen für die Sprachreinheit gekämpft. — Das Fremdwort verschleiert den Mangel an Bildung. — „Fáradság“ und „fáradság“. — Das Recht der Benutzung der Ortschaftsnamen. — Leu, lei oder lej? — „Banca Naționala“. — Wie sollen wir die fremden Familien- und Taufnamen schreiben?

NACHRICHTEN. Hinscheiden des Julius von Szádeczky K. — Feiern des Samuel Barabás. — Zwei ungarische Gedächtnisausstellungen. — Internationaler dermatologischer Kongress. — Hedin Sven und die ungarische Wissenschaft. — Geistige Arbeitslosigkeit. — Das geistige Leben ist in Verfall geraten.

BIBLIOGRAPHIE. *Anton Valentiny*: Bibliographie der siebenbürgischen ungarischen Literatur. Jahrgang 1934. — Siebenbürgische Wissenschaftliche Hefte. Red. von Ludwig György. No. 1—81.

A házasság és család, mint pedagógiai kérdés.

A mai időben a házasság és a család kérdését a legkülönbözőbb szempontokból szokták tárgyalni. A házasság kérdésének ma inkább gazdasági, biológiai, társadalmi, mint etikai oldala lépett előtérbe s a család fennállásának is inkább a szociális, természettudományi vonatkozásait emelik ki. Velejár ez a mai helyzettel, amely a gazdasági oldalnak és természettudományi színezetű kérdéseknek sokkal nagyobb alkalomszerűséget és szélesebb körű érdeklődést tud biztosítani, mint az etikai vagy pedagógiai kérdéseknek.

Nem is vállalkozhatunk tehát arra, hogy ennek a két kérdésnek minden oldalával foglalkozzunk, s feltárjuk a házasság és család válságának gondolatában foglalt kérdéseket. Alig is vállalkozhatnánk erre valaki a kérdések bonyolultsága miatt. Még kevésbé szólhatunk részletesen a családnak, mint nevelő közösségnek, a munkájáról, feltételeiről és módjairól. Ma azonban épen azzal a nehézséggel találkozunk, hogy a házasság és a család nevelői jelentősége kezd a köztudatban háttérbe szorulni s helyette ezen közösségek egyéb vonatkozásai kezdenek kiemelkedni. Azért fontos helyes világításba helyezni azt a kérdést: lehet-e ma valóban a házasság pedagógiai jelentőségéről beszélni, lehet-e úgy tekinteni a családot, mint nevelő közösséget, vagy teljesen elvesztette mindkét közösség ezt a vonását és nem őrzött meg magából egyebet, mint amit ma látunk benne? Ez a kérdés annyival fontosabb, mert a pedagógiai vonás elejtésével mind a házasságnak, mind a családnak igen fontos vonása vész el s ez is nagy mértékben hozzá fog járulni ahhoz, hogy a házasság is és a család is sokkal kevesebb szerepet fog vinni az emberiség életében, mint eddig tette. Mindkettőnek azért volt mélyreható jelentősége az egész emberiség életére, mert olyan közösségeknek tekintették őket, amelyek szoros kapcsolatban vannak az emberi élet jövőjének a biztosításával s mintegy alapul szolgálnak abban a munkában, amelyet az emberiség a maga megújulása, haladása, szellemi emelkedése érdekében végez. Ha most a házasságnak és családnak a nevelő jelentőségéről nem beszélhetünk, ha ez a szerepük megszűnik, akkor számolni kell azzal, hogy hatásukban is megerőslenednek s mint ilyenek, kénytelenek lesznek — több ponton már is tapasztalható, — átadni helyüket más közösségeknek.

Azért a következő kérdésekre kell feleletet keresnünk: 1. vajjon a házasság és a család lényegéhez hozzátartozik-e csakugyan, hogy ezek nevelő közösségek legyenek, van-e ezeknek olyan pedagógiai jelentősége, amelyet nem a pedagógusoknak, mindenütt oktató célzatú munkája kapcsolt hozzájuk és tulajdonított nekik, hanem amely ezek lényegéből folyik? 2. melyek azok a lelki gyökerek, azok az alapok ebben

az összetartó két közösségben, amelyek azokat csakugyan nevelő közösségekké teszik? 3. milyen akadályok gátolják ma e két közösséget annak a feladatnak teljesítésében, amely reájuk, mint nevelő közösségekre, vár? 4. a jelen helyzetben mit kell nekünk tennünk ezen akadályok elhárítására?

Amikor ezekkel a kérdésekkel foglalkozunk, akaratlanul is kitarúl előttünk a házasság és család lényegének a kérdése s akaratlanul is találkozunk annak a súlyos válságnak a formáival és jelentkezéseivel, melyet a házasság és család válságának szoktunk nevezni. Ugyanakkor azonban ezeket a kérdéseket mind nem vehetjük fel tárgyalásunk sorába. Csak érinthetjük őket s kénytelenek vagyunk bizonyos álláspontokról világítani meg azokat.

1. Lehet-e a házasságot és a családot valóban nevelő közösségnek tekinteni? Eredetileg valóban ez a két közösség volt, amelyben a nevelés munkája végbement. A családi közösségben nyerte a következő nemzedék mindazokat az ismereteket, szerezte meg azt a felkészültséget, amely szükséges volt neki ahhoz, hogy az élet harcában meg tudjon állni. A család nemcsak létrehozta az újabb nemzedéket, nemcsak biztosította annak életét és megmaradását, nemcsak testi fenn tartásával foglalkozott azoknak, akik majd újabb családok és nemzedékek szülői lesznek, hanem hivatva volt arra is, hogy átadja ennek a nemzedéknek mindazt a szellemi örökséget, amely elválaszthatatlanul egybe volt forrva a család és a tágabb közösségek életével s annak épen olyan fontos és alkotó vonásait adta, mint azok az anyagi feltételek, amelyek fennmaradását biztosították. Ma azonban, úgy látszik, másként áll a helyzet. A családi élet és nevelés megüresedésével más, tágabb körű érdekek és célok kiemelkedésével a család a maga kizárólagos jogát a gyermekre elvesztette. Maga a házasság is azzal a felfogással együtt, amely ennek az intézménynek biológiai jellemét hangsúlyozta s nem a gyermekre nézett, elvesztette a közösségi jellegét. A férfi és nő közötti kapcsolatban előtérbe engedte lépni a testi közösség gondolatát s így a gyermek csak másodrendű szerepet visz a házasságban, akár kényszerülve fogadott és mindig feleslegesnek tartott nyűg, akár felcicomázott bálvány legyen az a szülők szemében. A házasságnak gazdasági alapon való felfogása a házasságban csak érdekszövetséget lát, amely a közös megélhetés kérdésének megoldására keletkezik. Itt a gyermek szintén csak eszköz, mégpedig vagy gazdasági eszköz, amelynek minél hamarabb hozzá kell járulnia a közös megélhetés céljának előmozdításához, vagy olyan utód, akinek a jövője biztosítására kifejtett munka az egész közösség feladata.

Ezek járultak hozzá ahhoz, hogy a házasság számára a gyermek valami felesleges fényűzés vagy szükségképeni eszköz legyen, akinek a létezése célja magában a családban van. Ezzel együttjár most már az, hogy a család, mint közösség, a gyermek nevelésének tágabbkörű és nagyobb feladatait átadta más közösségeknek. A családi nevelést kisebb körre szorította elsősorban az iskola, az egyház, az állam, az osztály, amelyek mind olyan vonásait emelték ki és szolgálták a neve-

lésnek, amelyeket a család vagy nem akart, részben pedig nem is tudott szolgálni. A mai gyermek már legkevesébbé nevelődik a családban; nevelése és tanulmányai legnagyobb részét az iskolában, az egyházi élet különböző intézményeiben, vagy az utcán, moziban, játszóhelyeken kapja s itt ismeri meg az életet. A családnak, mint nevelő közösségnek, aránylag igen kevés szerepe van a gyermek életében. Ezért a mai gyermek elszokott a családtól, sokszor nem is érzi ott jól magát s idegennek, ráerőszakoltnak tekinti azokat a kapcsolatokat, amelyek körülveszik, és űntatják azok a tanítások és figyelmeztetések, amelyek a családban kap. A házasságban is a házastársak az egymáshoz való viszonyukban inkább a saját maguk érvényesítésére, egyéniségük megóvására, biztosítására gondolnak, mint arra, hogy egymás kedvéért feláldozzanak valamit és lemondjanak egyéni szempontjaikról.

Ezen az uton a házasság és a család elvesztett valamit, ami mindkettőnek a lényegéhez tartozik, s így mindkettő megüresedett és céltalanná vált. Az a hely, ahol a legközvetlenebb kapcsolatban állhat két ember egymással, ahol fenntartás nélkül és akadálytalanul együtt lehetnek és élhetnek, elvesztette azt a lehetőséget, hogy az a két ember egymásra igazán és komolyan hatással lehessen. Az a közösség, ahol a gyermek még öntudatának kinyilta előtt az egész életre döntő jelentőségű elhatározó hatásoknak lehetett volna s lehetne kitéve, más feladatok után törekedve, elvesztette azt a legfontosabb feladatot, amely neki célt és értéket nyújthatott volna. Azok a közösségek, amelyeknek javára a nevelő munka nagy kiváltságáról a család lemondott, természetesen tartalmazzanak olyan célt és olyan feladatot, amelyet a gyermeknek átadni kötelesek és ami a gyermek életére nélkülözhetetlenül jelentős. Nem is gondolhatunk arra, hogy a család egymaga képes volna pótolni azt a munkát, amelyet az iskola, az egyház, az állam végez a nevelés terén. Mégis az által, hogy a család, mint nevelő közösség, háttérbe szorult, hiányzik az az összefogó kapocs, amely ezeket a munkákat a gyermek életében egységes alapra helyezze, biztosítsa. A különféle irányú, szellemű, tartalmú nevelési munkáknak, melyeknek a gyermek ki van téve, csak a családi nevelés adhatja meg az egységet. Itt kapja meg a gyermek azt az áttekintést, azt az egységes magatartást, amely ezeket a hatásokat feldolgozza s beállítja a nevelés céljának nagy összefüggésébe. Az ilyen összefoglaló hatásnak a hiánya a család nélkül, vagy családi nevelés nélkül felnőtt gyermeket a legjobb esetben egyoldaluvá, rosszabb esetben tájékozatlanná és bizonytalanná teszi. Nincs meg nála az az egységes magatartás s hiányzik az az alap, amelyhez mérje a különböző irányú hatásokat, s ami jellemének, egyéniségének az egységét, öntudatosságát biztosítsa. Ugyanez a helyzet a házasságban is. Ahol a házasság két embernek különböző egyéni célok szolgálatában való közössége s nem igazi közösség, ott mindkettőnél hiányzik az a feltétel, hogy kialakuljon egy olyan közös életszemlélet, közös állásfoglalás és magatartás, amely az élet különféle kérdéseiben biztonságot, a közös megállás és kölcsönös támogatás- adta biztonságot nyújthassa.

A család és a házasság tehát alapjukban olyan közösségek, amelyekről a nevelés gondolata elválszthatatlan, s lényegükben sérülnek meg, ha erről lemondanak vagy ettől megfosztatnak.

2. Keressük most azokat az alapokat, amelyek ezt a két közösséget valóban nevelő közösségekké teszik. Ezt a házasság és a család lényegében találjuk meg. Tévesen szokták keresni a házasság valódi alapjait az ösztöni életben vagy abban az érdekközösségben, amely a házastársakat összekapcsolja. Két ellentétes felfogás ez. Egyik a házasság egyedüli alapját a szerelemben látja, mint nyers természeti ösztönben, vagy mint ennek romantikusan megszüpített alakjában, a másik pedig tisztán gazdasági alapokat tulajdonít neki. Ezek a felfogások, bár kölcsönösen ellensúlyozzák egymás hibáit, nem kielégítők. A házasság gyökerét az ösztöni életben kereső felfogás világosan mutatja, hogy ez a gondolat nem hanyagolható el, amikor a házasság alapját keressük, s a tisztán gazdasági érdekeket szem előtt tartó kapcsolata két embernek szintén nem meríti ki a házasság fogalmát. Ahhoz olyan mély, ösztöni vonások is kapcsolódnak, amelyek nélkül a házassághól hiányzik egy igen lényeges ismertetőjel. Az ösztöni alapok hangsúlyozása mindig határozott reakció gyanánt áll szemben, akármilyen formájában, a házasság olyan magyarázatával, amely abban csak külső kapcsolatokat, társadalmi formákat akar látni s meg akarja fosztani az emberi élet legősibb és legtermészetesebb indulatával való kapcsolatától. Más oldalról az a gondolat, amely a gazdasági és társadalmi vonást hangsúlyozza, mindig jogosult tiltakozás marad az ellen, hogy a házasságot tisztán érzéki oldaláról lehessen megítélni és azonosítani lehessen akár nyílt, akár szép formában burkolt kiélésével az ösztönöknek. Mindkettő figyelmeztet rá, hogy a házasságban sem azt nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az az emberi ösztön valóságán alapul, de nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy mégis több ennél, mert vannak benne magasabb, az emberi élet szellemi mivoltát jellemző vonások is. Így a házasságban két vonás van összekapcsolódva s ennek a két vonásnak egysége, beteljesülése a házasság: a természetes emberi ösztönnek egy magasabb, közösséget teremtő szellemi viszonyra való felemelkedése. Tehát a házasságnak és a családnak mind a természeti ösztönön, mind a társadalmi és gazdasági közösségen túlmenő lelki alapjai vannak. Ezek a lelki alapok biztosíthatják csak a házasság valóságát. Vagyis a házasság nem bizonyos, az ösztöni és érzelmi élet változásainak kitett s így bármikor megváltozható kapcsolatot, de nem is ettől független, a társadalmi és gazdasági szempontokat érvényesítő szövetkezés, hanem mind a kettőnél több, olyan kapocs, amelyben az ösztönben adott természeti parancs megnevesülve és egy magasabb cél szolgálatába állítva alkot közösséget két ember között.

A házasságtól tehát elválszthatatlanok azok a vonások, amelyek a házasságra lépőknek bizonyos lelki azonosságát, közösségét feltételezik. A feleket egymással nemcsak az ösztöni élet vágya, nemcsak a közös sorsvállalás kapcsolja össze, sem egyedül, sem a két szempont

együtt meg nem állhat, hanem mindezekon felül egy olyan lelki kapocs fűzi egybe, amelynek meglétét az igazi házasságban nem lehet fel nem ismerni s amelynek a hiánya a házasságot vagy az egyik, vagy a másik örvénybe hajtja. Miben áll ez a lelki kapocs? Ennek tartalmát olyan elemek teszik, amelyek az életcélra, az élet alapjaira, az ember rendeltetésére, az embernek a valósággal s az őt környező világgal való viszonyára vonatkoznak. Akik ezekben a dolgokban ellenkezőképen értenek és gondolkodznak, azok között a házasság vagy eltorzul és pusztán fölületes közösséggé válik, vagy az egyiknek engednie kell és át kell vennie a másik életfelfogását, gondolkozását, s alkalmazkodnia kell ahhoz.

Ebből látható tehát, hogy a házasság igazi lelki gyökereihez tartozik először, ami az embert a legbensőbb vonásaiban meghatározza, a hit. Az igazi házasság csak az, amelyben a két fél hite között (értve ezen nemcsak hitvallást és egyházi hovatartozást, hanem a hitet, mint az egész életet alakító lelkületet) ellentét nincsen.

Hasonlóképpen ehhez a lelki gyökérhez tartozik annak az életfelfogásnak bizonyos közössége, amely ebből a hitből származik s amely hivatva van, hogy az élet feladataiban közös és egységes magatartást hozzon létre a felek között. Nem olyan elemek ezek, amelyek minden esetben világosan és öntudatosan állanak az illetők előtt, de még homályosan és bizonytalanul is meghatározók a házasság belső békéjére, valamint arra, hogy a házasság betöltheti-e feladatát. A következő ilyen elemet alkotják azok, amelyekkel a házasságot kötő felek a maguk nemzeti életközösségébe tartoznak: a közös szellemű neveltetés, a közös kultúra, s népközösségük kincsei, amelyhez tartoznak. Ezek az elemek a lelki alkatnak azon tartó oszlopai, amelyekbe egész életünk szellemi kincseivel együtt beleépült s fenntartatik. Ezek az elemek tágitják ki a házasságot az egyéni élet keretein túl a népközösségi élet, a népi feladatok, a népközösség sajátos jellemének kialakítására nagyjelentőségű társadalmi tényezővé. Ez az első pont, ahol a házasság már a családot megelőzőleg túlmegy az egyéni érdek és szempont kérdésein és önkénytelenül, természetesen nyer jelentőséget az egész hitközösség, nemzeti közösség és kultúrközösség életére.

Ha ezek az elemek, amelyek a házasság lelki gyökereit teszik, a házasságból hiányoznak, hiányzik egyszersmind a lényegéből az az alap, amelyen valójában a házasság áll. A házasságok megkötésénél ezek még ma is sokkal nagyobb szerepet töltenek be, mint gondolni lehetne. Ezek a lelki gyökerek, néha a tudat alatt ugyan, de még mindig elhatározó jelentőségük. Ha ezek az elemek hiányzanak, akkor a házasság csődje lesz a következménye. Ez nemcsak abban jelentkezik, hogy a házasság felbomlik, (bár a házasságok felbomlásának ez gyakori oka), hanem jelentkezik abban, hogy a házasságból kivész a lelki kapocs, s az vagy tisztán testi közösséggé süllyed, vagy egy megunt, két egymásra utalt fél kölcsönösen vagy egyoldaluan megalkuvó viszonyává válik a megélhetés érdekében. Ezért hangsúlyoznunk kell, hogy a házasság csak akkor lehet igazán lelki közösség,

valóságos házasság, amelyben mindkét fél emelkedhetik, ha a lelki alapok megvannak. Az olyan házasság, amelyben a felek ezektől a lelki alapoktól eltekintenek, valamelyik a saját hitét, nemzeti közösségbe való tartozását, művelődési hagyományait megtagadja, arról a másik kedvéért lemond, tulajdonképpen egyoldalú viszony, amelyben a lemondó fél már képtelen arra, hogy a házasságnak, mint nevelő közösségnek, a kebelében betöltse a rá váró feladatot. Egyszerűen kiszolgáltatja magát egy olyan idegen hitnek, szellemnek, kultúrának, amely meggátolja őt a feladata igazi teljesítésében. Számolni kell itt azzal, hogy a házasság, amely kölcsönös kapcsolat, ahol a felek egymást erősítik a közös cél való szolgálatában, az egyik fél számára megszűnt az lenni. Ez az oka az ilyen házasságokban a sok nehézségnek, meg hasonlásnak, vagy, ha ezt az egyik fél el akarja enyésztetni, annak, hogy a lemondó fél a nevelés számára is jelentéktelenné vált.

Ugyanezen az alapon áll most már a család is, mint nevelő közösség. Azt a lelki magatartást, amelyet a gyermeknek szükséges megkapnia, hogy egységesen fejlődhessék, a család adhatja meg neki. Amint a házasságban élő két fél egymásban erősíti és növeli ezeket a lelki alapokat, a családban a gyermek számára a szülők feladata ezeknek az alapoknak a megadása. Csak az a család lehet igazán nevelő közösség, ahol ezek megvannak, ahol rájuk gondot fordítanak, s ahol tudatosan fejtik ki a gyermek lelkében az ezekhez való ragaszkodást.

A gyermek a családra van utalva. Nemcsak abban, hogy testi táplálását és fejlesztését a családban kaphatja meg, nemcsak abban, hogy a család az első közösség, amelyben részt vesz, hanem abban is, hogy elválaszthatatlanul összetartozik a család lelki alapjaival. A szülők számára a gyermek az, akiben az ő hitük, életfelfogásuk s mindaz a szellemi kincs és mindaz az életcél, amelyet ismernek és vallanak, tovább élhet abban a sajátos eredetiségben, abban az önálló színezetben, ahogyan azt minden család kiképezi és utódainak átadja. Ez a szellemi hagyaték arra vár, hogy valaki átvegye, tovább vigye, hogy nemzedékeken keresztül gazdagodjék és színesedjék vele a hitközösség, a nemzeti közösség élete s bontakozzék ki általa ezeknek ezerszínű, de mind ugyanazon alapú és egységes célú jövődjéje, ahogyan az egyes családok által megőrzött és tovább fejtett szellemi kincsek alkotják az egész közösség egységes élettartalmát. És a gyermek számára a család az, amely által ebben a közösségben mint élő tag benne lehet, ennek életéhez és munkájához hozzájárulhat; e szellemi közösség nélkül, a család ezen lelki alapjainak elsajátítása nélkül az élete olyan félszeg, árva, bizonytalan élet lesz, amelyik nem tartozik sehová és nem táplálkozik semmiből. Ha a családi életből a nevelő közösségnek ez a tudata hiányzik, a gyermek otthontalan, árva marad, akinek testére gondot viselnek talán, de akitől megvonják az éltető, fejlesztő, úditó, szellemi növekedését biztosító napsugarat.

Nyilvánvaló ebből, hogy a házasság és a család, amelyek ilyen mély lelki alapokon épülnek fel, nem is lehetnek mások, mint nevelő közösségek. Még akkor is, ha erről elfeledkeznek, mint hivatásról, ha

tudatosan nem törekszenek is egymás nevelésére, a házasság magától tesz olyan hatást a házastársakra, amely életüket alakítja. A család akkor is betölti a gyermek életét olyan hatásokkal, amelyek attól elválaszthatatlanok. Csakhogy ebben az esetben ez a hatás nem építő, hanem romboló, nem pozitív, hanem negatív lesz, s a család tagjait hosszú ideig le nem rázható szomorú örökséggel tölti meg.

3. Sajnos, a mai helyzet olyan az egész világon, hogy ezen munka elé súlyos és veszedelmes akadályok gördültek. Ez a része a kérdésnek, ha teljes tartalmában kifejtjük, feltárná annak a szomorú válságnak minden vonását, amelyben ma a házasság és a család sinylődik. Nem is lehet ezt a kérdést itt részletesen fejtegetni, csak azokra a különleges nehézségekre kell rámutatni, amelyek a házasságnak és a családnak, mint nevelő közösségnek, az életét megbénítják és terméketlenné teszik.

Az első ilyen akadály magának a házasságkötésnek a nehézsége. Ezt, mint minden kérdést, nem lehet tisztán anyagi oldaláról nézni, hanem látni kell benne azokat az erkölcsi gátlásokat is, amelyek azt igazán súlyossá teszik. A megélhetés nehézsége, az, hogy a hivatására elkészült ember az előkészület befejezése után képtelen elhelyezkedni s családot alapítani, s választania kell az egymagában, vagy ki tudja hányadmagával való nyomorgás rettentő dilemmájában, annak a másik ténynek a kíséretében, hogy a házasságon kívüli viszonyok száma mindenütt óriásira növekedett, mutatja az első nehézséget, amit itt láthatunk. Bár természetesen nem állíthatjuk, hogy az emberi élet teljessége csak a házasságban érhető el, s bár látható, hogy a nemek számarányában való eltolódás csakugyan meggátolja a házasságot sok esetben és kényszerít egyeseket arra, hogy számoljanak le azzal a ténnyel, hogy soha házasságra nem léphetnek, mégis meg kell állapítanunk, hogy a házasságon kívüli viszony nélkülözi azokat a hatásokat, amelyeket a házasság, mint nevelő közösség, kifejthet. Az ilyen viszony semmiesetre sem pótolja a házasságot. Olyan orvosság, amely rosszabb a betegségnél. Valójában nem kényszerűség, hanem a házasság kikerülésére való eszköz. Az az egymást nevelő hatás, amely a házasságban magától adódik, az ilyen viszonyban teljesen elmarad s helyette a lelki elemek állandó züllése és értéktelenedése jelentkezik.

A másik akadály annak, hogy a család valóban nevelő közösség lehessen, a gyermektől való irtózás, a házasságok gyermektelenségének terjedése. Ennek is a magyarázatát rendszeren gazdasági okokban szokták keresni. El kell ismerni, hogy vannak olyan körülmények, amelyek megmagyarázzák, ha nem is mentik és indokolják azt a törekvést, hogy ott, ahol a gyermekek megélhetése semmi módon biztosítva nincs, s ahol semmi kilátás arra, hogy a család megfelelő testi és szellemi gondozásban részesíteni és jövőjükéről gondoskodni tudjon, vagy ahol egészségi okok játszanak közre, ott a család lemondjon a gyermekekről vagy azok számának növekedéséről. Valójában azonban ennek nem gazdasági okok szolgálnak alapul, vagy legalább is nem elsősorban azok. Sok esetben a felelősségtől való menekülés, a kényelemszeretet, a gyermek nevelésével járó gondok, terhek, fáradalmak alól való

szabadulás vágya az, amely ezt előmozdítja. Bár természetesen itt sem állíthatjuk, hogy a gyermek a házasság egyetlen célja, s nem tekinthetjük értéktelennek azt a házasságot, amely gyermektelen, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy a készakarva való gyermektelenség ellenkezik a házasság értelmével. Az ilyen házasság, ha szűkebb értelemben meg is maradhat nevelő közösségnek a házastársak egymáshoz való viszonyában, nélkülözni fogja azt a jelentőségét, hogy a házastársak tovább adhassák a rájuk bízott örökséget, s az a hatás, amit egymásra gyakorolnak, a gyermekeikben éljen tovább s gazdagítsa a többi közösségek életét. Ebből a szempontból a gyermektelen házasságban mindig van valami fájdalmas hiány, valami elszakadt szál, amely a közösség életének szövedékében lett volna hivatva egy önálló szint képviselni s abba egy újabb, egyéni motivumot belevinni. Így életük félszeg és hiányos marad. A család nélküli házasság tehát nem tud megfelelni annak a feladatnak, amely reá a gyermekek nevelése és saját értékeinek továbbadása terén várna. Bármiképpen vélekedjünk is arról, hogy gazdasági vagy erkölcsi szempontok a szándékolt gyermektelenséget támogatják-e vagy ellenzik, a nevelés szempontjából kétségtelen veszteségnek kell tekinteniük. Sőt utalni kell arra is, hogy az ilyen házasságban maguk a házastársak is veszítenek, mégpedig sokat veszítenek. Elvészítik azt a nem jelentéktelen hatást, amelyet a gyermekek léte s a velük való foglalkozás, mint nevelő erőt, szolgáltat a szülőknek s amivel ez a szülők életének belső meggazdagításához hozzájárul.

Harmadik nehézség és akadály, amely a családnak, mint nevelő közösségnek, a munkáját lehetetlenné teszi, az a körülmény, hogy a családi nevelést mind jobban és jobban akadályozza és jelentőségében erőtleníti ennek a nevelési munkának folytonos korlátozódása. Ezt a korlátozódást sok minden ok hozza naponként létre. Egyik az, hogy a gyermekek nevelésének jelentős része az iskolában történik, ahol természet szerint hiányzik a személyes nevelés munkája. Szellemében nem alkalmazkodik a családhoz, sőt sok tekintetben ellenkezik annak szellemével. A köznevelés rendszerének előtérbe nyomulása, mint egyedüli rendszernek igénye, eljelentéktelenítette a család szerepét a nevelésben nemcsak a szülők, hanem a gyermekek előtt is. Ezek számára az iskolai munka igényei mérhetetlenül többet számítanak, mint azok az igények, amelyeket a család szelleme, előírásai, parancsai állítanak eléjük. Ehhez járul, hogy maga a család is, amelynek pedig tudnia kellene, hogy nevelésének és hatásának olyan befolyással kellene lennie a gyerekekre, aminőt az iskola már természeténél fogva sem gyakorolhat, szinte tudatosan lemond erről a feladatról és átadja olyan tényezőknek, amelyek nem mindenben megbízhatók. Átadja az utcának, a társadalomnak, újságnak, a gyermekek egymásra való hatásának, és saját maga háttérbe szorul. Amilyen mértékben oka ennek is az a mai helyzet, hogy a szülők sem idővel, sem kedvvel, sem idegekkel nem rendelkeznek, hogy a gyermekekkel foglalkozzanak, olyan mértékben oka a család magárahagyottsága, irányvesztettsége, az a felfogás, hogy valamiképpen csak megéljük, nincs idő, nincs türelem másra gondolni. Ezzel

a gyermek irányítását a család kiadta a kezéből, mégpedig nemcsak magára nézve adta ki, hanem kiadta azokra az értékekre nézve is, amelyeket az ő feladata a gyermeknek átadni. Így azok a lelki alapok, amelyek elválaszthatatlanul hozzátartoznak a családhoz, mint nevelő közösséghez, s nélkülük a család a maga igazi nevelő feladatát nem teljesítheti, kikopnak és elcsenevészednek, mert azokat más közösség nem képes a legjobb akarat mellett sem szolgálni. Ezzel együttjár, hogy a család, mint közösség, elveszti a gyermek előtt azt a súlyt és jelentőséget, amelyet hordozott és hordoznia kellene most is. Így a család megszegényíti a vele összefüggő többi közösséget is. Megszegényíti az államot, amely egyéneiben és családjában különböző, de legmélyebb alapjaiban azonos, mert az emberi élet legmagasabb felfogásán épülő nevelés helyett a mindig egyformásító iskolai nevelés útján kapja a maga polgárait; megszegényíti a társadalmat, egyházat, amelyekből hiányozni fog az egyéni, személyes élet kezdeményező és keresztülhajtó ereje.

4. Végül próbáljuk röviden összefoglalni azokat a feladatokat, amelyek a felsorolt akadályok legyőzésére szolgálhatnak s amelyekkel a házasságnak és családnak, mint nevelő közösségnek, valódi jelentőségét és munkáját helyre lehetne állítani. E kérdésben természetesen a tudományos, előíró megállapítások csak kezdeményező jelentőségűek. Valódi értékük azoknak a törekvéseknek van, amelyek ezeket a valóságos életben keresztül is tudják vinni.

Az egyik ilyen feladat az előbb kimutatott lelki kapcsolatok kiemelése és öntudatosítása. Ez abban nyilvánulhat meg, hogy a házasságra nevelni és nevelődni kell. A mai gyorsan megkötött és még gyorsabban feloldott kapcsolatok és házasságok, amelyek egyáltalában nem számolnak a két fél természetével, mert hiányzik belőlük az egymás iránti megértés, egymás szellemi hagyományainak, kincseinek, világnézetének, legbensőbb lényét alkotó vonásainak ismerete és tisztelete, nem csoda, hogy nélkülözik ezeket az alapokat. Amikor a szülőknek legfontosabb dolguk, hogy a leányaik úgynevezett sorsát egy kényeszerű és minden belső kapcsolatot nélkülöző házasságban biztosítva lássák, nem csoda, ha ebből a viszonyból nem származik jó, csak ellentét, vizsály, jobb esetben válás, a rosszabban belső meghasonlás egymással és önmagával. A szülők feladata tehát az, hogy gyermekeiket a házasságra igazán neveljék; ne csak gazdasági oldalát igyekezzenek biztosítani, hanem a lelki oldalát is. A szülők feladata, hogy a gyermekek előtt a házasságot ne olyan révként mutogassák, ahova egyedül lehet menekülniök, hanem mutassák meg annak szentségét, feladatait, lelki feltételeit és kötelezettségeit. Szakítani kell azzal a hozzánk nem méltó és reánk nézve veszedelmes felfogással, hogy a házasság, akár milyen alacsony és minden lelki alapot nélkülöző legyen is, az egyetlen mód az élet biztosítására s csak a házasság révén érhet el egy leány teljes emberi életet. Ennek a felfogásnak a téves voltát a házasságra lépni nem tudott és a közéletben komoly és áldásos munkát végző leányok ezrei bizonyítják.

A második feladat: tudatosítsuk és építsük ki azokat a komoly lelki alapokat, amelyek a családi életnek és a házasságban való élésnek igazán komoly és mély lelki alapjai. Nekünk vallanunk kell, hogy ezek az alapok léteznek, hogy ezek nélkülözhetetlenek az igazi házasságban és családban, hogy ezekre nézve feladatok állanak előttünk. Vallani kell és érvényesíteni kell, hogy a hitben, az ember életét legmélyebben meghatározó és az örökkévalóságra néző tekintetében az embernek nem egy külső egyházhoz való tartozás van csak, hanem az egész emberi élet mélységes alapja s ezt nem nézhetjük felületesen. Vallani kell, hogy mind a házasságban, mind a családi életben a nemzeti közösséghez való tartozás, a kultúra és hagyományok közös gyökereinek ápolása nem valami függeléke az emberi életnek, hanem annak gyökerében meghatározója. Vallani kell, hogy ha a családi nevelésben minél öntudatosabban kapcsolódik a gyermek a saját élete ezen belső értékeihez, annál valóságosabban lehet szolgálatára az államnak, a társadalomnak, az egész közéletnek, mert annál mélyebbre nyúlnak élete gyökerei. Törekednie kell, hogy a családi nevelésben s a nevelés egyéb alkalmában ezeknek a lelki alapoknak igazi értelmét, tartalmát, jelentőségét a gyermek megértse, hogy az számára ne felületes jelszó, hanem életforrás legyen. A házastársak számára is jelentse azt a légkört, amelyben együttes munkájukat kifejtik.

Igy lesz a házasság és a család eszköz arra, hogy rajtuk keresztül az egyéneknek és a népközösségnek, s általa az államnak és társadalomnak az egyén olyan tagja lehessen, amely ennek életét igazán meggazdagítja. Nem felszínes és tömegeknek hízalgő jelszavakkal, nem saját értékeit és belső lényegét megtagadó elszíntelenedéssel, hanem saját értékeiben való elmerüléssel lehet szolgálatára annak a rendeltetésnek, amely minden színezetet egybekapcsolva és beteljesítve, az egész emberiséget a maga valódi célja felé irányítja.

Dr. Imre Lajos.

A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom.

I.

A falumunka értelmezése.

A társadalomkutatás és a társadalomsegítés egyik feladatkörét vállalja a falumunka. Részben tudományos, részben gyakorlati önkéntes munkaszolgálatot jelent s ily értelemben az Országos Széchenyi Szövetség iktatta először munkatervébe.¹ Ma már azonban általánosan ismert és sok helyt alkalmazott meghatározás, s a „falumunka“ gyűjtőnév alatt egybefoglalt, többirányú tevékenység az új magyar értelmiség terveiben és munkavállalásában jellegzetes és lényeges szerepet tölt be. Rövid és összefoglaló jellemzése mégis nagy nehézségekbe ütközik, mert a „falumunka“ elnevezése alatt sok olyan tevékenységet foglalunk össze, amelyek egymással csak közvetett viszonyban állanak.

Hogy elkerüljünk számos félreértést, zavaró elírást, hibás feladatmegjelölést, melyből eddig is csak kiábrándító eredménytelenség származott, szükségként mutatkozik a falumunka egyes munkaterületeinek szigorú különválasztása, kereteiknek meghatározása s e munkaterületek egymásközi kapcsolatainak világos megjelölése. A falumunka elemzése ugyanis három munkakör célszerűségét igazolja: 1. falukutatás, 2. értelmi és fizikai munkaszolgálat, s mindezek eredményeinek felhasználásával 3. felkészülés a faluvezetésre.² E három munkakör eléggé messze esik egymástól: a falukutatás tudományos feladat, az értelmi és fizikai munkaszolgálat művelődés- és társadalompolitikai tevékenység, a faluvezetésre való rákészülés pedig az értelmiség-nevelés keretében elsősorban nemzetpedagógiai probléma. E szétágazó munkakörök közötti összefüggés is csak annyi, hogy a falukutatás annak a népközösségnek életkérdéseit tárja fel, amelynek keretében a faluvezető

¹ V. ö. *Wittig Gusztáv dr.* közlésével: Az Országos Széchenyi Szövetség falumunkája. Honismeret könyve, Bp. 1935. 141. l.

² „Falumunka“ névvel az *Országos Széchenyi Szövetség* mellett elsősorban az *Erdélyi Fiatalok* jelölték ily irányú tevékenységüket. A fogalom-meghatározás is e két helyről származik. A fenti feladat-kijelölés nyomait szintén megtaláljuk mind az *Erdélyi Fiatalok*, mind pedig a Széchenyi Szövetség kiadványaiban. Így *Váró György* szerint „az ifjúság »falumunkája« tanulmányt jelent: 1. a falu megismerését és 2. a falu irányítására való felkészülést“ (A falumunka jövőbeli feladatai. *Erdélyi Fiatalok*, 1933. IV. évf. II. negyed, 53. l.). *Ifj. dr. Buday Kálmán* szerint viszont „az agrár settlement munka három fokozatú tevékenységből áll: az első a falukutatás, a második a falunevelés, a harmadik a faluvezetés“ (A statisztika és szociográfia szerepe az agrár settlement munkában. Országos Széchenyi Szövetség Könyvtára, 1. sz.: Falumunka. Agrár settlement. I. 26. l.).

munkalehetőségei adódnak, az értelmi és fizikai munkaszolgáltatás pedig a faluvezető felkínálkozó előiskolája. Érthető tehát, hogy a hozzá nem értők számára ez a tág feladat-megjelölés nemcsak fogalomzavart, hanem a gyakorlati „falumunkában“ is súlyos tévedéseket eredményez.

Az értelmezés felületessége azonban nemcsak a „falumunka“ általános fogalmazásában kísértő, de megdöbbenő az egyes munkakörök kérdésében is. A tiszta tudomány és a tiszta politikum ma szertelen módon összeelegyedik azokban a megnyilatkozásokban, amelyek a „falumunka“ célját és irányát igyekeznek meghatározni. Ez természetes is, hiszen kevesen tesznek éles különbséget a „falumunka“ hármas tevékenységi köre közt, s az említett munkakörök tudományos, művelődés- és társadalompolitikai, valamint nemzetnevelési lényege legjobb esetben csak ösztönös sejtés az általános falumunka-fogalom keretében. Épen ezért a további fogalmi zavarok elkerülése végett tanulmányunk e bevezető részében összefoglaló vázlatát adjuk a „falumunka“ egyes munkaköreinek.

1. Falukutatás.

A társadalomkutatás, amelynek egyik rész tudománya a falukutatás, általánosan még ma sem állapodott meg hivatásának és munkamódszerének szemléletében. Az egymással ellentétes irányzatok között azonban mégis mindinkább szélesebb területeket hódít az a rendszer, mely a társadalomkutatást hozzásegíteni igyekszik ahhoz, hogy *valóság-tudomány legyen*. Ezt a rendszert a bucureştii Tudomány-egyetem szociológiai tanára, *Gusti Dimitrie*, az ú. n. *sociologia monografica* keretében foglalja össze.³ Fejtegetései szerint a társadalomtudomány nem teljesítheti sem tudományos, sem társadalomsegítő feladatát, ha nem lesz monográfikussá. Bizonyító tételei világosak: 1. A társadalomtudománynak le kell szállnia az elvont síkról a társadalmi valóság közvetlen szemléletéig, mert egyetlen tudomány sem érdemli meg a nevét, ha nem képes számot adni a tárgyául választott valóságról. 2. A társadalmi valóságnak részletekre kiterjedő tanulmányozása az íróasztal mellől és a könyvtár segítségével teljesen lehetetlen, csakis a helyszínén és kizárólagosan a monográfiai kutatás eszközeivel valósítható meg. 3. Kétségtelen tehát, hogy a *sociologia monografica* az egyetlen út arra, hogy a társadalomtudomány a társadalmi valóság tudománya lehessen, sőt a *sociologia monografica* az egyetlen út arra is, hogy a társadalomtudomány egyáltalán tudomány lehessen.⁴

³ Rendszerét *Sociologia monografică, știință a realității sociale* (Sociologia monografica: a társadalmi valóság tudománya) címen foglalja össze, — bevezető tanulmányként az Institut Social Român kiadványsorozatának (Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică) első kötetében (Seria A.: Studii și Contribuții, I.: Traian Herseni: Teoria monografiilor sociologice). E tanulmány megjelent ugyanennek a sorozatnak a Sociologia militans c. 3. kötetében is. Bőséges francia kivonata: *La Monographie Sociologique en Roumanie*. Conférence donnée à la Faculté des Lettres, 10. jan. 1935, par *Démètre Gusti*. Études de sociologie et d'éthnologie juridiques, XXIII. Paris, 1935, 7—35.

⁴ V. ö. *Gusti* i. m. 44—45. l.

Ez a rendszer szakít az empirizmus statisztika-kizárólagosságával, a szociográfiának és az etnológiának pusztán leíró módszerével, a Folklor és Volkskunde egyoldalúságával, valamint a La Science Sociale tudósai (Frédéric Le Play, Henri de Tourville és Edmond Demolins) „monográfiájának” nem ritka felületességével, s valamely társadalmi egység egészét tekintni munkaterületét: annak összes adottságait és jelenségeit figyeli, s ezzel a felvett társadalmi egység valóságos szemléletére törekszik.⁵ A sociologia monografica rendszerét épen ezért annak a keretnek tekintjük, amelynek segítségével a falukutatás lényegét és módszerét meghatározhatjuk. Ez a H. Freyer felfogásához (Sociologie als Wirklichkeitswissenschaft)⁶ legközelebb álló rendszer ugyanis maradéktalanul feldolgozza azokat az irányulásbeli kérdéseket, melyeket a régebbi társadalomkutatás sajnálatosan nélkülözött, de amelyek éppen a legújabb törekvéseket alapvetően igyekeznek meghatározni.

1. E rendszer értelmében a falu szerkezeti képének vizsgálata a falukutatás első teendője. A falu társadalma ugyanis közösségek (nemzetiség, nemzetség, család, felekezet, stb.), intézmények (egyház, iskola, egyletek, gyár, szövetkezet, közigazgatási szervek, stb.) és csoportok (szomszédság, foglalkozás, évjárat, ismeretség, stb.) szövődéke. Ezeket az alegységeket az általuk kinyilatkoztatott szociális akarat jellemzi, egymással fölé-, alá- és mellérendelt viszonylatban állanak, kapcsoltak

⁵ A társadalomkutatás gazdag irodalmát Gusti (i. m. 13—42. l.) „A monográfia története” címen adja. Itt első helyen tárgyalta, indukcióval dolgozó irodalmi vagy „kísérleti” módszertől (Balzac, Zola, John Galsworthy, Thomas Mann, stb.) bátran eltekinthetünk, mert a „meggyőző erejű” írások valóságos alapja igen bizonytalan. Az empirista módszer a statisztikában, a „szociográfia”-ban (Ferdinand Tönnies: Statistik und Sociographie. Allgemeines statistisches Archiv, 1929; R. Steinmetz: Die Sociographie in der Reihe der Geisteswissenschaften, Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, 1913; magyarul: A szociográfia helye a szellemi tudományok sorában, Huszadik Század, 1913.) és az etnológiában (Pater W. Schmidt: L'Éthnologie moderne, son histoire, son objet, sa méthode, Salzbourg-Vienne, 1906.) számottevő. Jelentős a Folklor és a Volkskunde módszere. A La Science Sociale monográfia-mozgalma az említett három tudós nevéhez fűződik: az iskola megalapítója Frédéric Le Play (Ouvriers européens, 1855; magyar fordítása: A munkásviszonyok reformja címen 1903-ban jelent meg, „Tiszamenti jobbágy” c. külön fejezete Hatvan társadalomrajzát adja). Az újabb német társadalomkutatás területén iránymutató Leopold von Wiese kölni egyetemi tanár tevékenysége (Das Dorf als sociales Gebilde, 1928), 1927. óta szemináriumának tagjai kiszállásokat rendeznek, azonban a von Wiese-féle módszer még nem alkalmas a tanulmányozandó társadalmi egységnek, mint valóság-egésznek, szemléletére. A Gusti-féle sociologia monograficához legközelebb az amerikai rural sociology áll. Ez is teljességre törekszik. Pitirim A. Sorokin, Carle C. Zimmermann és Charles I. Galpin nagy művének (A systematic source book in rural sociology, Minneapolis, 1930—32, 2074 l.) beosztása fényt vet a módszerre is: Part I.: Historical Introduction; Part II.: Rural social organisation in its ecological and morphological aspects; Part III.: Rural social organisation in its institutional, functional and cultural aspects; Part IV.: Physical, Vital and Psycho-Social Traits of Farmers and Peasants; Part V.: Rural-urban Social Relationships. — Ezt a

vagy szembenállók, s végeredményben a társadalmi folyamatok megmagyarázóí.⁷

Az alapszerkezet áttekintése tehát elemzi a paraszttársadalom összetevő aleggységeit, ezeknek rétegződését s erőviszonyait (egymás mellett vagy egymással szemben). Így már önmagáért is jelentős munka ez, de főként az a társadalmi valóság egészének ismerete szempontjából. *Ortutay* hasonló értelmű felfogásában: a szerkezeti kép megmutatja „a különböző társadalmi, etnikai, közösségi-egyéni, foglalkozási, hitfelekezeti hatalmi erők mennyiségi és milyenségi erőviszonyát“, s ehhez kapcsolhatjuk a „funkcionális képet“, mely „ezeknek az erőviszonylatoknak a falu életében való működését, funkcióját ábrázolja“.⁸ A felvett társadalmi egység alapszerkezetének pontos és részletes áttekintése tehát az egész ismeretépület alapzatát alkotja. A társadalmi valóság szemléletében ehhez kapcsoljuk a szellemi és gazdasági élet jelenségeit, s a rendszabályozó és szervező életmegnyilvánulásokat épügy, mint az egyes funkcionális jelenségekkel szoros összefüggésben levő kerettényezők (táj, biológiai alkat, lelki élet, történeti múlt) vizsgálatának eredményeit, hogy végül megrajzolhassuk a kinyilvánított szociális akarat körvonalazásával a társadalmi egység természetét, egyéniség-jellegét, típusát. A szerkezeti kép tanulmányához tehát a társadalmi jelenségek, majd a társadalom kerettényezőinek és a szociális akaratnak vizsgálata kapcsolódik.

2. A bucaresti szociológiai iskola meghatározása értelmében „a társadalom az erkölcsileg és jogilag rendszabályozott s politikailag és

rural sociology-t azonban a „célszerűség“ jellegzetesen megkülönbözteti minden más iránytól, így a „sociologia monografica-tól is. *G. A. Lundquist* és *Th. A. Carver* (*Principles of rural sociology*, 1927.) szerint ugyanis a rural szociológusnak egyik feladata a falufejlesztési programmok kitűzése, a célszerűségi elvek felhasználásával a helyzet javítására szolgáló eszközök megállapítása és a munka kijelölése. (V. ö. *Szeibert János dr.*: A német, orosz és amerikai falukutatás. Honismeret könyve, 116. l.) — A magyar szakirodalomban *Fr. Le Play*, *L. von Wiese* és a rural sociology a legismertebbek. *L. Bodor Antal*: A falu megismerése. Bp. Szemle 1933, 669. sz.; *Szeibert János dr.*: A faluszociológia célvetése. Különlenyomat a Társadalombiztosítási Közlöny 1929. okt.-dec. hármas számából. Bp. 1929.; Amerikai faluanalízis. Széphalom, 1930., IV. évf. 7–9. sz.; Amerikai faluvezetés, magyar tanyakérdés. Széphalom, 1930., V. évf. 1–2. sz.; A német, orosz és amerikai falukutatás. Honismeret könyve; *Mészár Oszkár dr.*: A községi monográfiákról. Honismeret könyve. — A *Gusti*-féle rendszer eddigi legjobb magyar összefoglalását *Lükő Gábor* írta meg: A román „monográfisták“ falukutató munkája. Honismeret könyve.

⁷ *H. Freyert* idézve, a társadalomkutatásnak, mint valóságtudománynak az álláspontjára helyezkedik a fiatal magyar falukutató, *Ortutay Gyula* is: A magyar falukutatás új útjai e. tanulmányában, *Vigilia*, 1935., II. k. 144. l.

⁸ *V. ö. Gusti* i. m. 7. l.; *Herseni* i. m. 104–106. l.; *H. H. Stahl*: Tehnica monografiei sociologice. Institutul Social Român, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria A.: Studii și Contribuții, 2. 157–173. l. — *Herseni* inkább elméleti síkból tekinti a kérdést, *Stahl* viszont a falusi gazdaság és a család tanulmányának példáját nyújtja.

⁴ *Ortutay* i. m. 119. l.

közigazgatásilag megszervezett gazdasági és szellemi jelenségeknek funkcionális összessége".⁹ A valóság szemlélete igazolja ezt a meghatározást, mert kétségtelen, hogy a legprimitívebb emberi társadalom sem létezik gazdasági és szellemi tevékenység, jogi rendszabályozás és politikai szervezethez nélkül. Sőt a társadalmi valóság abban is igazat ad a sociologia monografica elméletének, hogy a gazdasági és szellemi jelenségek alkotó, az emberi társaséletben elsőrendű megnyilatkozások, míg a jogi és politikai jelenségek csak szabályozó tényezők. Viszonyukat szellemes fordulattal *Herseni* úgy határozza meg, hogy a gazdasági és szellemi tevékenység jogi és erkölcsi rendszabályozás nélkül irányuláshatár nélküli, „vak” tevékenység; az erkölcsi, jogi, politikai és közigazgatási tevékenység viszont a gazdasági és szellemi élet tényeitől függetlenül tartalom nélküli, „üres” tevékenység.¹⁰ A társadalomkutatásnak tehát a funkcionális társadalmi jelenségek vizsgálatában ezt a négy jelenség-csoportot kell figyelembe vennie, hogy a felvett társadalmi egység alapszerkezetéhez kapcsolódó életviszonyokat hiánytalanul felmérhesse:

a) *A szellemi élet* vizsgálata természetszerűleg a legtágasabb munkaterület. Vallási és erkölcsi megnyilatkozások, babona, irodalom, művészet, nyelv, műveltség, mind az alkotó ember szellemi tevékenységének eredményei. Kutatunk a népszokások,¹¹ a hagyományok után, összegyűjtjük a népi szépirodalmi művészi bizonyosságait, valamint lejegyezzük a népértelmezés megnyilatkozásait: a nyelvi sajátosságokat, irodalmi alkotásokat, világnézeti véleményeket, s mindazt, ami a felvett társadalmi egység szellemi életére jellemző.

b) *A gazdasági élet* áttekintése a munka, a gazdasági technika és a termelés kérdésvilágát öleli fel. A kutatásnak természetesen előbb a felvett társadalmi egységnek, mint egésznek, gazdasági szerkezetét kell megalkotnia, de ugyanily rendszerességgel kell eljárnia az egyes összetevő gazdasági alegységek (üzemek) kérdésében is. Különös figyelmet érdemel ez utóbbinál a gazdaság és család viszonylata, valamint a falusi gazdaságnak az ú. n. tőkés gazdaságtól elütő törvényszerűsége.

c) Rendszabályozó tényezőként *a jogi felfogás megnyilatkozása* igen jellegzetes. Éppen ezért a kutatás tárgya egyrészt az állami törvények és a falu jogi gondolkodásának viszonylata (egyezése és ellentéte), másrészt a falu erkölcsi világa, melynek körvonalait elsősorban a bűnügyek áttekintésével lehet megrajzolni. Tanulmányozandók továbbá a családi élet belső törvényei, a birtokrendszer, s különös figyelemmel részesítendő a szokásjog, valamint a törvénykönyvben ismeretlen eljárások kérdése.

d) *A politikai és közigazgatási tényezők* áttekintése a falu szervezetét mutatja be. Egyrészt a közigazgatási természetű törvények és

⁹ *Herseni* i. m. 80. l.

¹⁰ *Herseni* i. m. 102. l.

¹¹ *Stahl* (i. m. 156–157. l.) a népszokásokat kiemeli a szellemi jelenségek köréből s mint jelenségtömeget, külön tárgyalja, mivel jellegük nem kizárólagosan szellemi, hanem gazdasági, jogi, stb. jelenségekkel is kapcsolatos.

szokások viszonyát, a közigazgatási intézmények belső életét, szerepét és külső kapcsolatait, másrészt a falu politikai életét írja le. Természetesen a kutatás kiterjed a közigazgatás szempontjából pl. a törvénytől elő nem írt szervezetek, a politikai oldalon pedig a pártok és párt-harcok kérdésének vizsgálatára is.¹²

3. A szellemi és gazdasági élet, az erkölcsi és jogi rendszabályozás, valamint a politikai és közigazgatási megszervezettség leírása hozzásegít a társadalmi valóság ismeretéhez abban a formában, ahogy előttünk megjelenik. A kutató munka azonban itt még nem állapodhatik meg. Valamely társadalmi tény ugyanis „tér- és időbeli, vitális és lelki körülmények összejátszásának eredménye, s ezek a körülmények a társadalom tájbéli, történeti, élettani és lélektani kereteit alkotják“ s „a társadalmi valóság gyökereit“ hordozzák magukban: „azokat a feltételeket, amelyek alapján... a társadalmi valóság gazdasági, szellemi, politikai és jogi tevékenységben megnyilvánulhat“.¹³ A társadalmi valóság gyökérzete tehát a szellemi és gazdasági élet, az erkölcsi és jogi rendszabályozás, a politikai és közigazgatási megszervezettség leírásával ismertté még nem lesz. Éppen ezért az említett természeti és társadalmi kerettényezők áttekintése magyarázó¹⁴ jellegüknél fogva a valóság teljes ismerete érdekében elengedhetetlenül szükséges:

a) *A tájkeret* a legtermészetesebb környezete minden emberi társadalomnak. Tanulmányozásának az a célja, hogy a fizikai környezet és a társadalmi egység egymáshoz való viszonyát vizsgálja. A kutatás tárgya tehát egyfelől maga a természet, másfelől az ember átalakító tevékenysége kultúrájának segítségével. Természetesen a viszonykeresés a cél és nem a tájék öncélú földrajzi, éghajlati, geológiai, stb. elemzése.

b) *Az élettani keret* vizsgálatának ugyancsak viszonykeresés a célja: nem az élettani tények, mint ilyenek, érdeklik, hanem a bioszociális kapcsolatok. A kutatás éppen ezért a falu életerejének a fokát és feltételeit igyekszik megállapítani. Az idevágó problémák részben embertani, részben népmozgalmi, részben pedig népegészségügyi kérdések.

c) *A történeti keret* a mai társadalom és a múlt társadalmi közt fennálló összefüggéseket foglalja össze. Eszközei: az írásbeli okiratok,

¹² A társadalom fenti négy funkcionális megnyilatkozásának elméletét l. *Herseni* i. m. 127–136. l.; a kutatás gyakorlati útmutatásait pedig l. *Stahl* i. m. 150–157. l. — *Ortutay Gyula* (i. m. 119–120 l.) a szerkezeti kép megalkotása után szintén a falu funkcionális képének megvizsgálását tűzi ki célul. Rendszerének megfelelően ebben a funkcionális képben kapnak helyet „az irányító elvek, normatív eszmék, amelyek a különböző rétegeket egymással összekötik, vagy egymástól elválasztják“ (erkölcsi, szociális, politikai, jogi, vallási, stb. felfogás), „ez a funkcionális rész hivatott a népi kultúra munka-értékeinek vizsgálatára, azoknak szociológiai, etnikai értelmezésére“ s „a családi élet, az erkölcsi rendtartás, a vallásos igények, vágyakozások szerepét, dinamikáját, a gazdasági termelési formák kérdéseit, a tanya-települések, kertvárosok kialakulásának indítóokait“ kutatja.

¹³ V. ö. *Gusti* i. m. 6. l.

¹⁴ *Herseni* i. m. 100. l.

a hagyományok és a maradványok. A tanulmány tárgya a falu-történet s ennek keretében egyes részletkérdések (pl. közigazgatás, tulajdon, adás-vétel) történeti áttekintése. Így a falukutatás szempontjából a legfontosabb munkaterület, mert a falu társadalmának s életjelenségeinek az idő távlatába beállított szemléletéhez segít hozzá.

d) *A lélektani keret* az emberek belső életére és külső megnyilatkozásaira vet fényt. A kutatás felőleli egyrészt a közvélemény problematikáját, másrészt a rokonszenven fölépülő társadalmi csoportosulások vizsgálatát, továbbá elemzi az egyén és társadalom jelentős viszonykérdését, s az egyéni és társadalmi lélektan segítségével rámutat a szellemi élet lélektani okaira is. Ezzel az egyes jelenségek megmagyarázására nélkülözhetetlen belső, lelki indítékok ismeretéhez segít hozzá.¹⁵

4. A falukutatás munkamezőinek előbb vázolt szétválasztása a szerkezeti kép, a szellemi, gazdasági, jogi, politikai és közigazgatási funkcionális jelenségek, a természeti (táj- és élettani), valamint a társadalmi (történeti és lélektani) kerettényezők vizsgálatával mesterségesnek tűnhetik föl, hiszen az egyes közösségek, intézmények, csoportok, az egyes társadalmi folyamatok, jelenségek és megnyilatkozások, végül pedig a kerettényezők nem egymástól független, öncélú létezők a falukutató számára, hanem csak a falu „függvényrendszerének“ az összetevői. A sociologia monografica szervesen nem is választja szét ezeket a munkamezőket, csak kijelöli azokat a területeket, amelyek a nagy egészben szerkezeti, működésbeli vagy kerettjellegüknél fogva külön jelentőséggel bírnak s a Gusti által *szociológiai parallelizmus*nak nevezett törvényszerűség egységbe is foglalja ezeket a tényezőket. A valóság szerves vizsgálata alapján ugyanis párhuzamosságot állapíthatunk meg egyrészt a természeti és társadalmi kerettényezők, másrészt az alkotó és szabályozó társadalmi jelenségek, végül a kerettényezők és a társadalmi jelenségek között. Ez a párhuzamosság természetesen nem jelent alárendeltséget: „egyik a másikra vissza nem vezethető, nincs okozati összefüggés közöttük“, ez a párhuzamosság csak annyit jelent, hogy mivel „egymásnak kölcsönös és lényeges feltételeit“ hordozzák magukban, ezeket a jelenségeket és kerettényezőket „kizárólagosan szerkezeti egységükben érthetjük meg“.¹⁶ Más megfogalmazásban: „a falukutató úgy végez helyes és igaz munkát, ha a falu bonyolult függ-

¹⁵ A fenti négy kerettényező elméletét l. *Herseni* i. m. 115–127. l.; a kutatás gyakorlati útmutatásait pedig l. *Stahl* i. m. 130–141. l. — *Ortutay* idézett tanulmányában e kerettényezőkkel, mint ilyenekkel, a szerkezeti és funkcionális kép körvonalainak megrajzolása után nem foglalkozik. Azonban mégis szükségesnek találja, hogy „az eddigi általános érvényű módszertani fejtegetések és kikötések után“ vázolja „azokat a területeket, amelyeknek átvizsgálása a falu-kutató kikerülhetetlen feladatai közé tartozik“. Ezután egy-egy szakaszban kitér a falu-történeti kérdésekre, a falu lélektani sajátosságainak vizsgálatára, a magyar falu biológiai tulajdonságainak feldolgozására, a falu tájegységének és a falu népének, társadalmának egymáshoz való viszonyára (121–123. l.).

¹⁶ *Gusti* i. m. 8. l.

vényrendszerének összes független változóit és valamennyi kikutatható függő változóit megismeri és egymással való viszonylataikban ábrázolja“. Mert: „ezeknek az egymástól függő, egymást normáló erőtényezőknek, társadalmi, lelki, etnikai, földrajzi, stb. viszonylatoknak egy-egy szemlélete, egységes megragadása teszi lehetővé a falu valóságos képének kialakítását“.¹⁷

Ez az egységbefoglaló szemlélet elsősorban a *társadalmi akarat* jellemzésével, másodsorban pedig a *fejlődés lehetőségeinek* körvonalázásával gyarapítja a falukutatás munkaeredményeit. A társadalmi akarat tulajdonképpen a társadalmi jelenségekben nyilvánkozik meg, mint „domináns, állandó erőtényező“, s miként „a továbbfejlődés valószínű útjait“, úgy a társadalmi akaratot is e jelenségek és a társadalom keret-tényezőinek viszonylatában tudjuk megállapítani.¹⁸

A sociologia monografica rendszerének ez a szűkreszabott összefoglalása nagyjában meghatározza a falukutatás célját és terjedelmét. Így a falukutatás, mint a sociologia monografica résztudománya és valóságtudomány, a falunak, mint társadalmi „valóság-egésznek“, a képét akarja megrajzolni. Tehát önelvű tudományág és nemcsak segéd-eszköz. Adataival, a kutatás tárgyát tevő társadalmi egység sokoldalú feltárásával ugyan hasznos segítségére lehet különböző társadalmi, politikai mozgalmaknak, azonban nem lehet csak eszköze ezeknek a jobbra szociálpolitikai törekvéseknek.

E felfogás kétségtelen új irányt jelent a magyar „falukutatás“ irodalmában.¹⁹ A magyar „monografiák“²⁰ a legritkább esetben tartották kötelezőnek a tárgyilagos és teljes valóság-szemléletet, de az írókban is sokszor több volt a jóindulat, mint a tudományos felkészültség. Még a kérdőívek és munkatervek sem nélkülözik ezeket a hiányokat. A Faluszövetség vezérfonala, a Közigazgatási Adattárak létesítése érdekében kiadott Közigazgatási Tájékoztató Lapok, a Geröfy-féle monográfia-tervezet egyaránt abból a szempontból készültek, hogy a község fejlesztési feladatai kimutattassanak és megállapít-

¹⁷ *Ortutay* i. m. 116. l.

¹⁸ V. ö. *Hersen* i. m. 146. l. — A társadalmi akarat kérdését érdekesen világítja meg a *Boldizsár* Iván tanulmánya: Egy pesti bérház szociográfiája. Magyar Kultúra, 1935, XXII. évf. 15–16. sz. 101–107. l.

¹⁹ *Ortutay* összefoglaló kritikái áttekintését adván a magyar falukutató, szociográfiai irodalomnak, leszögezi (i. m. 114. l.) „hogy ez „bővelkedik ugyan nekilendülő kísérletekben, újrakezdésekben, de még mindig nem alakított ki orgánikus, a falu valóság-egészét objektíven megragadó metódust“. — A magyar szociográfia történetét — minden különösebb szempont nélkül — *Bodor Antal* is összefoglalta: A falu megismerése. Bp. Szemle, 1933, 669. sz. 139–158. l. Különlenyomatként megjelent a Magyar Társaság Falukutató Intézete kiadásában, 1934, 22 l.

²⁰ *Mészár Oszkár*: A községi monografiák fogalma és a hazai monografiáírás fejlődése. Vármegye, 1927, 35. sz. és 1928, 1. sz.; A falusi monografiák. *Mészár Oszkár* összeállítása. Községpolitika (A falu szociológiája). Dr. Steinecker Ferenc előadása után készített egyetemi jegyzet. Bp. 1930, 13–45. l.; *Mészár Oszkár dr.*: A községi monografiákról. Honismeret könyve. 79–103. l.

tassék, hogy a község fejlődését minő okok és körülmények akadályozták a multban s miféle intézmények és intézkedések segíthetik elő a jövőben. Ebből a felfogásból származik természetesen a „községi monográfia“ tetszetős meghatározása is: „valamely falu természeti, földrajzi és emberi tényezőinek s ezek kölcsönös egymásrahatásának, elsősorban pedig a község társadalmi alkatának és együttműködésének olyirányú vizsgálata és leírása, hogy az ennek alapján kimutatott okozati összefüggések s a belőlük levont törvényszerűségek ismerete az illető község haladását gátló okok kiküszöbölésére és jövőbeli fejlődésének célkitűzésére alkalmas legyen“.²¹ Így a monográfia egyszerű közigazgatási és népjóléti segédeszközzé zsugorodott, sőt hivatásaként kell vállalnia az otthonszeretet felébresztését épúgy, mint a községek közötti nemes versengés felkeltését. A „monográfia“ megjelölés — e gyakorlatilag ugyan nem káros, de kétségtelenül tudománytalan törekvések miatt — ma már nem is hangzik jól: ha nem akarunk, akkor is ezekre a „célszerű“ művekre gondolunk. Az újabb törekvések a „monográfia“ szót el is hagyják s inkább a szociográfia és a falukutatás elméletét igyekeznek építeni s a valóságban érvényesíteni. A szociográfiát természetesen új tartalommal töltik meg: „a szociográfiai szemléletet egy meghatározott társadalmi egységben az összes társadalmi életjelenségek konkrét megnyilatkozása, viszonya és szerkezete érdekli, vagyis a társadalmi élet életes teljessége“.²² ... A Fialat Magyarország Szociográfiai Munkaközösséget alakít; a Magyar Társaság Falukutató Intézetet állít fel; *Bodor Antal dr.* kérdőíve²³ megközelítően teljes és nagyjában jól rendszerezett; *Ortutay Gyula* többször idézett tanulmánya viszont a sociologia monografica elveihez és módszeréhez leg-

²¹ *Mészár Oszkár dr.* i. m. Honismeret könyve, 93. l. — Ezzel a kérdéssel kapcsolatosan érdekes különvéleményt fejtetget *Szeibert János dr.*: A falu-szociológia célvetése c. tanulmányában.

²² *Reitzer Béla*: A szociográfia módszertani problémája. Fialat Magyarország szociográfiai különszáma, 1934. IV. évf. 9. sz. 182. l. — A Fialat Magyarország ugyanebben a számában a szociográfia főbb szempontjainak a kifejtését is megtaláljuk. A bevezető cikk a szociográfianak tudományos, szociális és politikai célját elemzi (*Boldizsár Iván*). E hármas szempontnak és célkitűzésnek bővebb kifejtését l. *Boldizsár Iván*: Szociográfia és fiatalság. Korunk Szava, 1934. IV. évf. 22. sz. (A szociográfia, mint szociális anatómia, élettan és terápia!) *Gusti* ugyancsak hangsúlyozza, hogy a monográfiai munkának tudományos hivatása mellett (de csak: mellett) van nevelő, közigazgatási és művelődéspolitikai hivatása is (i. m. 45—69. l.). — A szociográfianak természetesen feladatköre is kiszélesül. *Dr. Dékány István* egyik tanulmányában (Geográfia és szociográfia, Bp. 1922.) a társadalomalkotó erők minőségei szerint a szociográfianak még nem lát mást, mint 1. kultúrföldrajzi, 2. demobiológiai, 3. közgazdasági és 4. szellemi (kollektív-pszichikai) életleírást. Ma a magyar szociográfia, mint önálló tudomány, „valamely területegységre és közösségre vonatkozó valamennyi statikus és dinamikus adat és összefüggés összességét“ jelenti. S mint valóságstudomány egyaránt kutatni igyekszik a falu és a város társadalmi közösségét. (Ez utóbbi feladatnak sok hasznosítható szempontját találhatjuk meg *Boldizsár Iván* tanulmányaiban: Egy pesti bérház szociográfiája. Magyar Kultúra, 1935. XXII. évf. 15—16. sz.; A budapesti városi telep Kat. Szemle, 1935. XLIX. évf. 8. sz.)

közelebb állóan a falukutatásnak, mint valóság tudománynak, a magyar viszonyokra alkalmazott jelentős vázlata.

2. Munkaszolgálat falun.

A „falumunka“ nevetadó intézménye, az Országos Széchenyi Szövetség, már idézett egyik újabb kiadványában a „falumunkát“ magyarul „agrár settlementről“ beszél, s a közölt tanulmányok a két meghatározó szót felváltva használják. Ez a látszólagos fogalmi ingadozás érdekesen leplezi le a „falumunka“ tulajdonképeni értelmét s magyarázza az „ideológusok“ tapogatódzását is. A „falumunka“ célkitűzései ugyanis az agrár settlement fogalmi körében mozogtak, ezért a falukutatás tiszta tudományos feladatát nehéz, és mind nehezebb lesz ebbe a más természetű feladat-skatulyába belekényszeríteni. Ez a törekvés ugyan némileg érthető, mert hiszen maga a settlement-mozgalom is céljául tekinti, hogy a társadalom szegényebb rétegeinek életviszonyait saját, közvetlen megfigyelése alapján felmérje. A settlementnek azonban ez a társadalomkutató munkája abból a célból történik, hogy megállapítsa: mely irányban lehet a tanulmányozott társadalmi közösség segítségére, hol segíthet, melyek a segítségnek eszközei és módjai, és hogy ezeket a megfigyeléseket a szociális bajok és a társadalmi fejlődés érdekében rendszerbe foglalhassa.²⁴ Ez az önmagában véve egyszerű munka azonban egészen más megfontolásokat és eszközöket használ, mint a falukutatás. Az összekegyítés épen ezért vagy az egyiknek, vagy a másiknak kárára történhetik: a falukutatás a „célszerűség“ miatt könnyen egyoldaluvá vagy egyszerűen segédeszközzé válik, de a gyakorlati segítséget célzó agrár settlement is igen könnyen pusztá adatgyűjtéssé, „megfigyeléssé“ kényelmesedhetik — a tudomány leple alatt, de nem a tudományért.

E megfontolások alapján a feladatkörök és fogalmak megtisztítása érdekében a tulajdonképeni gyakorlati „falumunkán“ „agrár settlement“-et értünk²⁵ s a továbbiakban a settlement-mozgalom eszmeköréhez alkalmazkodunk.

1. A falumunka e gyakorlati téren munkaszolgálatot jelent: kiter-

²³ A falukutatás vezérfonala. Bp. 1935, 64. l.

²⁴ *Ifj. Erdődi-Harrach Béla dr.*: A magyar settlement-mozgalom eszméi, II. l. — A magyar „monográfiák“ felfogása is ebből a szempontból más megvilágítást nyer.

²⁵ Hogy a „falumunka“ szót összefoglaló gyűjtőnévként megtartjuk, azt csak szükségből (sajnálatosan szegények vagyunk e téren fogalmakban) s a szó erdélyi elterjedtsége miatt tesszük. Máskülönbén maga az „ideológiát“ képviselő Erdélyi Fialatok is válságba jutott e szóval, amikor a „jövőbeli feladatok“ előtt kijelenteni kényszerül: „Külföldön lehet igazi értelemben vett falumunkáról beszélni, ahol állami nevelő és társadalmi szervezetek foglalkoznak *falufejlesztéssel*... Nekünk egyelőre nem lehet ez a hivatásunk, a munkánk egészen más irányú. Nekünk meg kell ismernünk a falut, és amennyiben módunkban áll, közelebb kell hoznunk a várost a faluhoz, és fel kell készülnünk arra, hogy akik tényleg olyan körülmények közé kerülnek, vezetők legyenek a szó legigazibb értelmében.“ (*Váró György* idézett cikke.)

jeszkedik a nép értelmi, erkölcsi, egészségi és gazdasági erőinek goadozására, az anyagi jólét mellett nem hagyva figyelmen kívül a lélektani szempontot, a nép értelmi és erkölcsi színvonalának emelését sem.²⁶ Tehát ez az agrár settlement (gyakorlati falumunka) többirányú népsegítő tevékenységet jelent: népnevelést, a népegészségügy és a népszervezés szociális feladatainak vállalását.

a) *A népnevelés* a falumunka keretében a falusi értelmiséget kiegészítő tevékenység: bekapcsolódás az iskolán kívüli népoktatás munkájába, ifjúsági egyletek vezetése, népiratok szerkesztése, terjesztése, stb.;

b) *a népegészségügy* szolgálata egyrészt felvilágosító munkát kíván (egészségügyi előadások), másrészt gyakorlati feladatok megoldását (vérvizsgálat, lakás, ruházkodás, étkezés ellenőrzése, egészségügyileg káros befolyások felfedése, kiküszöbölése, stb.);

c) *a népszervezés* főleg gazdasági természetű: szövetkezeti mozgalom terjesztése, ennek keretében feladatvállalás, gazdasági tanácsok, ezeknek gyakorlati bemutatása, és így tovább; jogi téren: felvilágosítás, törvényt magyarázás, adandó ügyletekben segítségnyújtás, stb.; társadalmi téren: egyesületi szervezés s ennek keretében propagatív és mindennemű segédmunka.

2. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha a társadalomnak a műveltebb rétegeihez tartozó s e munkát vállaló tagjai hosszabb vagy rövidebb időre letelepülnek a nép valamely közösségében s ott a közvetlen tapasztalat anyagát felhasználva, fejtik ki nevelő, egészségvédő, szervező munkájukat. Ennek két módja van: a munkatábor és a kiszállások.

a) *A munkatábor* nagyjában közismert és mégis ismeretlen fogalom: meghatározott számú egyén néhány hónapra letelepedik egy községben azzal a céllal, hogy nevelő, egészségvédő és szervező munkát fejtsen ki a közösség érdekében; nem a „tábor“-jelleg a fontos, hanem a különböző foglalkozású egyéneknek egy helyen és hosszabb időre való letelepedése és munkaszolgálata.

b) *A kiszállások* célja ugyanaz, csak az időtartam rövidebb s nagyobb körzetben valósítható meg a részben szétaprózott munkaszolgálat.

3. A cél nyilvánvaló: a közvetlen tapasztalatszerzés és segítség mellett olyan közfelfogás kialakítása, mely az erőszakolt osztálytagozódás, helyesebben a földműves nép és az értelmiség között levő bizalmatlanság válaszfalát az egységes, egycélú nemzettársadalom megvalósítása érdekében leontja s az akadémikus fiataliságnak a gyakorlati szociális munkába való bevonása útján a nép leendő vezetőosztályának kialakítását munkálja.²⁷

²⁶ V. ö. *Ifj. Erödi-Harrach Béla dr.* i. m. 16. l.

²⁷ V. ö. *Ifj. Erödi-Harrach Béla dr.* i. m. 5. l.; *Dr. Hilscher Rezső: A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement-munka módszere. Egyetemi Bethlen Gábor Kör kiadványai, 5. sz. 9–10. l.; Buday György: A tanyai agrársettlement. Egyetemi Bethlen Gábor Kör kiadványai, 6. sz. 2. l.*

3 Falumunka és faluvezetés.

Az amerikai falu-analízisnek a társadalmassulási folyamatokat megfigyelő és leíró *socialization analysis* fejezetébe tartozik a *leadership*: a faluvezető vagy faluvezetés kérdése.²⁸ Az amerikaiak nagy jelentőséget tulajdonítanak — s méltán — ennek a feladatnak. Bár egyeseknek²⁹ az a véleményük, hogy a faluvezető épügy születik, mint a költő, mégis egyes sajátságok kifejlesztése és a szükséges tudás megszerzése érdekében a faluvezetés jogának kiérdemelését bizonyos előzetes tanulmányok elvégzésétől szeretnék függővé tenni. A leadership analízise épen azért azt is célozza, hogy a népvezetés viszonykérdéseinek kikutatásával megfelelő anyagot gyűjtsenek a népvezetők ily természetű irányításának a megalapozására.

A falumunka keretében, mint már láttuk, ez a kérdés ugyancsak felvetődött. A célkitűzésekkel foglalkozó írásbeli megnyilatkozások mindannyian hangsúlyozzák, hogy a falumunkának tulajdonképeni végső célja nem más, mint a faluvezetésre való felkészülés. Ez igen helyes megállapítás. A faluvezetésre való felkészülés ugyanis logikusan következik a falumunkának előbb vázolt agrár-settlement-i felfogásából. Valóban lényegesen hozzá is tartozik a falumunka jelentés-tartalmához.

Máskülönben a falumunka kérdése ebből a szempontból érdekes színnel gyarapodik, jelentősége is nagyban emelkedik. A falukutatás, mint tudomány, a falusi munkaszolgáltatás, mint társadalom- és művelődéspolitikai tevékenység, sokak szemében: a legtöbb ember számára esak steril foglalkozást, érdekes különlegességet, emberbaráti ellágyulást, ha jelent. A népvezetés eszmekörének bekapcsolásával azonban kiszélesül a láthatár s nemzetpolitikai feladattá súlyosodik az előbb még a tudósok és a társadalombarátok magán és kizárólagos szívügyeként tekintett kérdés.

A faluvezetés feladatkörének bekapcsolásával a falumunka nemzetpolitikai jelentősége az ú. n. *értelmiség-nevelésben*³⁰ adódik. Az értelmiség-nevelés a népnevelés megfelelője: az értelmiségi ember sajátos belenevelése abba a hivatáskörbe, amelyet életfeladatként vállalt. A falumunka terep- és emberismerethez, sőt hivatásgyakorlathoz segíti hozzá.

Ebből a szempontból a már részletezett előbbi két munkakör alapvető jelentősége nyilvánvaló. a) A falukutatás tiszta tudományos hivatása mellett többek között nevelő hivatást is tölt be azzal, hogy munkáit a társadalmi valóság ismeretéhez segíti hozzá. Bár a falukutatás nem egyszerűsödik le „célszerű“ eszközzé, mégis tiszta tudományos

²⁸ Szeibert János: Amerikai faluanalízis. Széphalom, 1930. IV. évf. 7—9. sz. 229. l.

²⁹ V. ö. G. A. Lundquist és Th. A. Carver i. m. 472. l.; I. Szeibert János: Amerikai faluvezetés, magyar tanyakérdés. Széphalom, 1931. V. évf. 1—2. sz. 30. l.

³⁰ Nehány szempontjára rámutattam: Értelmiség-nevelés és a főiskolásmozgalmak. Erdélyi Tudósító, 1935. XVIII. évf. 6. sz.; A magyar társadalomépítés alapja: az értelmiség nevelése. Új Kor, 1935, I. évf. 10. sz.

adatait hasznosan alkalmazhatja bárki. (Sőt: ezek ismerete nélkül jó népnevelésről, népegészségvédelemről vagy népszervezésről nem is beszélhetünk!) *b)* A falusi munkaszolgálat viszont közvetlenül abból az elgondolásból született, hogy a népet és az értelmiséget közelebb hozza egymáshoz s ezzel az egycélú közvélemény kialakítását munkálja. — A falukutatás a nép megismerését és megismertetését szolgálja, a gyakorlati falumunka, az értelmi és fizikai munkaszolgáltatás célja ezzel szemben az értelmiség megismertetése. A népvezetés adatokra, ismeretekre épül és tetteiben nyilatkozik meg. A falumunka legemelkedettebb szintézise ez.

A továbbiakban a magyar társadalomkutatás és társadalomsegítés e sajátos munkaterületével fogunk foglalkozni. Erdélyi vonatkozásaiban keressük tényezőit, szerepét és lehetőségeit.

II.

A falumunka-mozgalom eszmei tartalma.

A „falumunka“, s mindaz, amit „falumunkán“ értünk, a háború után elsősorban az ifjúság gondolatvilágára és önkéntes munkavállalására jellemző. A súlyos „ideológiai“ válságba jutott s kétségtelenül szociális gondolkodású új magyar nemzedék ebben a többirányú tevékenységben talált önmagára. A „nép“ és a „falu“, mint társadalmi csoportok, állanak a célkitűzések központjában, s kétségtelen, hogy amikor ez az ifjúság a társadalomkutatás és társadalomsegítés e területén megállapodott, „nemzedékké“³¹ lett.

1. A „faluideológia“ kettős arelatu: előbb a fajiség biológiai értéke, utóbb inkább a társadalom reformszemlélete határozza meg az irányulást.

a) A magyarországi Bartha Miklós Társaság évnegyedes röpiratában, az Új Magyar Földben, a felvidéki sarlós mozgalom vezére foglalja össze az induló falumunka-mozgalom eszmei tartalmát: „A régi jogi jellegű nemzet-fikció szerint a magyar állam minden tagja a magyar nemzethez tartozott. A magyar állampolgárság eltüntével a kisebbségeknél válságba került a nemzet-fogalom. Itt állt egy kisebbségi magyar fiatalság, amely már nem alkalmazhatta magára a jogi nemzetdefiníciót, mert idegen többségű állam tagjává lett. Felvetődött benne a kérdés: mi határozza hát meg az ő nemzeti voltát? Minthogy erre társadalmi megfogalmazású választ nem kapott, a nemzet biológiai meghatározásához fordult. A jogi jelleg emlékeit viselő nemzet-fogalommal szemben ekkor ront be az ifjúság fogalmai közé a faj fogalma. A nemzeti felelősségérzet egy paraszt-orientációban nyilvánul meg. A parasztság felé fordul az ifjúság, mert nála fedezi fel a magyar nyelv, zene, költészet és művészet gyökereit. Egy sajátságos voltánál fogva

³¹ Boldizsár Iván érdekes megállapítása *Szociográfia és fiatalság* c. tanulmányában.

magyar kollektívítást lehelő népi kultúrát kezd művelni az ifjúság³². Ime, a fajbiológiai szemlélet lényege, amely a Szabó Dezső irodalmi közvetítésével Erdélyben is visszhangra talált. Csakhamar azonban társadalmi vonatkozások szövik át, s a fajról, mint „lelki, kulturális közösségről“, szólnak az irodalmi megnyilatkozások.³³

b) Az Ady—Szabó—Móricz irodalmi hatás kitermelte fajbiológiai álláspont azonban a társadalmi valóság közvetlen szemlélete nyomán mindinkább tért veszít. A néppel érzelmi közösséget vállaló értelmiségi fiatalok szembetalálják magukat a népelet ezer kérdésével, a néptársadalom belső ellentéteivel s ugyanakkor a nép bizalmatlansága, távolmaradása ráébreszti a maguk külön osztálykérdésére is. Az első falujáró nemzedék így sajátos társadalmi problémák keresztüti kerül, amelyek a romantikus érzelmiség helyett megoldást sürgetnek. Ez az első nemzedék (a felvidéki Sarló) lázasan kutat is a megoldásért, de már nem a néptanulmány, hanem a társadalomtudomány segítségével. Kész, adott megoldással térnek vissza s a néptanulmány ezzel az „igazolás“ hálátlan szerepére szorul.³⁴

Az időben jóval később induló erdélyi falumunka a megnyilatkozásaiban egyrészt mentesült a fajbiológiai szemléletből táplálkozó romantika túlzásaitól, másrészt azonban szerencsésen elkerülte a másik végétet is, ahol a felvidéki Sarló elbukott, amikor a munka társadalomszemlélete, a szociálizmus, mellé szegődött. Ennek ellenére az erdélyi falumunka indulásakor is érzik az a kettősség, mely a romantikus és társadalomtudományos megnyilatkozások sajátos összeegyítése. De csakhamar kitisztulnak a vélemények s kialakul az a kritikai álláspont, amelyben értelmiségi fiatalságunk és a falu magyar népének közös osztályöntudata s a „dolgozó magyar tömegek tudományos érdekszolgálatá“nak kérdése jut kifejeződésre.³⁵

2. A falumunka tehát elsősorban szociális állásfoglalást jelent. A lecsúszott középosztály új nemzedéke a jövőjét csakis a dolgozó tömegekkel való együttérző összefogás útján látja biztosítottnak. Az ifjú-

³² *Balogh Edgár*: Az új nemzedék szava. Új Magyar Föld, 1929, 11. sz.

³³ L. az Erdélyi Fiatalok vitáját: Nép, nemzet, faj; Fajtánként küzdjünk-e? (*Balázs Ferenc*); Faj vagy nemzet (*Vita Zsigmond*), 1930, I. évf. 2. 4. és 5. sz. — Hasonló értelemben ír *Gyallay Pap Zsigmond* is: „E célkitűzésre (a falumunkán belül) nem az altruizmus vezette, hanem a magyar fajiságát menteni akaró, a magyar erők érvényre juttatására irányuló törekvések.“ (A nap és az intelligencia. Az Erdélyi Fiatalok Falu-füzetei, I. sz. Kolozsvár, 1931, 59. l.)

³⁴ Így érthető a felvidéki „új nemzedék szava“: „Az új nemzedék a kispolgári ideológia primitívításával indult el és a néppel való autoszuggesztív azonosodáson keresztül érkezett el az érzelmi szociálizmushoz. Míg végre tisztázta a maga reális helyzetét és megtalálta a maga szociális lelkiismeretét a tudományos szociálizmus társadalomszemléletében, valamint a magyarság védelmének és haladásának legteljesebb biztosítékát a szociálizmusért folyó világharcban.“ (*Balogh Edgár*: i. m.)

³⁵ *Balázs Ferenc*: Mit tehetnek a tanult emberek a falu érdekében? Erdélyi Fiatalok, 1930. I. évf. 6. sz.; *Venczel József*: A falumunka értelme. Erdélyi Lapok, 1932. I. évf. 110. sz. „Fiatalok“ rovat; *Mikó Imre*: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. Az Erdélyi Fiatalok Falu-füzetei, 4. sz. Kolozsvár, 1932. 134 l.

ságot ugyanis a falu iránt megnyilvánuló, sokban lírai megérzése: a „faluideológia“ ráébresztette arra, hogy 1. a magyar középosztály magyar öntudata a népben van, 2. a faluban meglátott kultúrértékek hivatottak a magyar művelődés újjáélesztésére, 3. a nép gazdasági érdekeinek védelme és támogatása a magyarság gazdasági érdekeinek védelmét és támogatását jelenti. De e felismerésből látszólag függetlenül a fenti meggyőződést sürgette a kisebbségi életnek az a kikerülhetetlen társadalmi adottsága is, hogy a kisebbségi magyarság vérszegény középosztálya a föltétlen és biztos elszegényedés útján áll. A többségi vezető osztályok gyarmatpolitikája éber következetességgel zárja el a hivatalt a magyar középosztály elől, gáncsolja el a szabadpályákon való elhelyezkedését s gátolja meg a megújhódás lehetőségeit. Reális célmutatás tehát, hogy a magyar kisebbség középosztályának útját a fenti egyrészt követelő, másrészt kényszerítő tényezők feltartóztathatatlanul a földművesek és az ipari dolgozók százezrei közé vezetik.³⁶

Ennek a szociális állásfoglalásnak kétségtelenül a falumunka az úttörője és a rendszerezője is. A népelet megismerése ugyanis a társadalmi valóság ismeretét jelenti s a falumunka rendszere oly nevelő erőket fog össze, amelyek lényegesen hozzájárultak és hozzájárulhatnak az új magyar nemzedék reálpolitikai gondolkozásának kialakításához.

3. Az előbb vázolt társadalmi állásfoglalás, amely értelmiségi fiatalságunknak az életcélját egyrészt a nép vezetésében, másrészt a nép megismerése érdekében vállalt tudományos munkában határozza meg, az erdélyi magyar társadalom fejlődése, valamint a földműves dolgozó nép társadalmi helye és szerepe szempontjából jelentőségben még csak növekszik.

a) Másfél évtizednyi belső fejlődés, változás, alakulás után ma már leszögezhetjük, hogy az erdélyi magyarságnak csak két életképes társadalmi rétege van: a dolgozó nép és az értelmiség. A társadalmi megosztottság többi sallangjáról akarva, nem akarva — le kellett mondunk. A terpeszkedő nagybirtokokat elsöpörte a földreform s a latifundiummal együtt pusztult el a nagybirtokos gentry-réteg jelentősége is. Az államvezetésből kirekesztettünk, bürokráciánk bukott vele. Társadalmunk felső rétegsora ezzel a szabadfoglalkozásuak, a nevelők és a papok tulajdonképeni „középosztály“-ára központosult, s ez elvesztvén „közép“-jellegét, „intelligencia“-ként felsőbb réteggé ötvöződött, szemben az alsóbb néposztállyal, a dolgozók: földművesek, iparosok, kereskedők, munkások rétegével. A nép és az értelmiség természetesen nem egymás fölé- vagy alárendelt, hanem mellérendelt viszonyban találkozik: a nép a vezetett, az értelmiség a vezető réteg.³⁷

³⁶ A kérdés világnézeti fejlődésrajzát: Az erdélyi magyar főiskolai ifjúság mozgalmának kibontakozása címen fejtettem ki. Magyar Kisebbség, 1933. XII. évf. 3—4. sz. „Fiatalok füzete.“

³⁷ E társadalmi fejlődést több szempontból feldolgoztam: Főiskolai ifjúságunk és a népezetés. Erdélyi Iskola, 1934—35. II. évf. 5—6. sz.; Az új intelligencia útja. Hitel, 1935. I. évf. 4. sz.; Új magyar intelligencia. Erdélyi Tudósító, 1935. XVIII. évf. 4. sz.

b) Az erdélyi magyarságnak 72—73%-a falun lakik. Már számbeli túlsúlyánál fogva is a legjelentősebb réteg. Természetes tehát, hogy az erdélyi magyarság népi feladatkörében a legelső helyet foglalja el. Fenntartó erejét tekintve, szerepe is jól áttekinthető. A kétrétegű erdélyi magyar társadalomban minden törekvésnek elindító és cél-oka.

4. A falumunka feladata tehát: 1. nevelni az értelmiségi fiatal-ságot, hogy megtalálja a maga helyét, mint vezető réteg, az erdélyi magyar társadalomban, amely közel háromnegyed részében a falvak népéből telik ki; 2. segíteni az értelmiségi fiatalságot, mint leendő nép-vezető intelligenciát, társadalmi életprogrammja megvalósításában, amely föltétlenül megkívánja a magyar társadalom, elsősorban pedig a magyar falu ismeretét és áttekintését.³⁸

A falumunka feladata e szerint — a mi erdélyi viszonyaink között — súlyos nemzetpolitikai kérdéssé testesedik. Távolról sem csak szociális attitűd és jószándékra bízható önkéntesség, hanem a legmegfelelőbb és legeredményesebb eszköz az új népvezető értelmiségünk kiképzésében.

III.

Az erdélyi magyar falumunka-mozgalom története.

Az erdélyi magyar falumunka a fenti eszmekörből sarjadt ki. Ez azonban távolról sem jelenti, hogy az írásbeli megnyilatkozások cél-látása és a gyakorlati munka egymással párhuzamosan fejlődött volna. A következő történeti áttekintés rá fog mutatni az eredményekre és hiányokra. Látni fogjuk, hogy az elméletnek és a gyakorlatnak szét-válása, megkülönbözése hol, miért és mily mértékben tapasztalható.

Az erdélyi magyar fiatalság falumunkája a három hitvallásos jellegű főiskolás egyesületben (Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya — 1933 óta: Majláth-Kör, Ifjúsági Keresztyén Egyesület, Dávid Ferenc Egyesület Ifjúsági Köre) és az Erdélyi Fiatalok faluszemináriumában nyert intézményt; propagandáját viszont az ifjúsági sajtó (Erdélyi Fiatalok, Ifjú Erdély, Jóbarát, Kévekötés) végezte. Munkaformái — megbeszélések, faluszemináriumok, falupályázatok, falujárások és szociográfiai felvételek, — azok a keretek, amelyek magukba ölelik az erdélyi falumunka eredményeit.

1. Az *Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya* (1933 óta: *Majláth-Kör*) az 1928/29. iskolai évben kezdte meg működését. Főleg a székelyföldi kúriája hozta szóba a falu-

³⁸ A fenti kérdésnek hasonló értelmű érdekes megvilágítását adja *Mikó Imre*: Az új erdélyi magyar nemzedék feladatai a román állam keretében. *Magyar Út*, 1935. IV. évf. 3. sz. — V. ö. *Hadz Ferenc*: A magyar szociográfia Erdélyben. *Fiatalság*, 1934. IV. évf. 9. sz.; *Szabó Zoltán*: A fiatalság társadalomkutató munkája. *Magyar Szemle*, 1934. XXI. k. 3. (83.) sz.; *Társadalomkutatás. Fiatal Magyarság*, 1934. IV. évf. 9. sz.

kérdést. *Gyallay Domokos*nak, a Magyar Nép szerkesztőjének, vezetésével faluszemináriumot szervez, *dr. Sulyok István* vezetésével kérdőívet állít össze s mintegy 60 főiskolai hallgató vállalkozik gyűjtő munkára. 1929. tavaszán a Szakosztály pályázatot tűz ki „egy erdélyi magyar falu mai társadalmi, kulturális és gazdasági képének leírására“. Az 1929/30. iskolai évben *Gyallay Domokos* irányítása alatt tovább dolgozik a faluszeminárium s év végén két újabb szociográfiai pályatétel íratik ki. Az 1930/31. iskolai évben a Szakosztály szövetkezeti szemináriumában kerülnek megtárgyalásra az erdélyi magyar falu gazdasági és gazdaságpolitikai kérdései. Az 1931/32. iskolai évben a világnézeti vitaesték tárgyköre ugyancsak a falu dolgozóinak feladatkörében mozog. 1932. tavaszán néprajzi pályatétel hívja munkára a tagokat. Az 1932/35. iskolai években már a Szakosztály nem választja külön a falukérdést, hanem beolvasztja azokba a megbeszélésekbe, amelyek az új értelmiség hivatáskérdésével foglalkoznak. E három esztendő alatt 1933. novemberében tüzetik ki újabb népi tárgyú pályázat: „A nevelő aktív szerepe az iskolában és az iskolán kívül“ és „A népi szellem az iskolában“ címmel. A felsorolt szemináriumi és pályázati munka mellett a Szakosztály faluúttakat és kiszállásokat is rendezett, s az 1932. évi konferenciáján jelentős javaslatokat tett a falukutatás módszerére.

2. Az *Ifjúsági Keresztyén Egyesület* 1921-ben alakult. Tulajdonképeni falumunkát nem vesz programmba, azonban állandóan foglalkozik e kérdéssel munkásságának mind a társadalmi, mind pedig a missziói és bibliaköri irányában. Ifjúsági konferenciáit mindig falvakon rendezi s ez kitűnő alkalom arra, hogy a falusi társadalommal találkozzék s tagjai a népelet jelentkező feladatait megismerjék. A konferenciákon a faluról rendszeren előadások és viták tartatnak. Ettől függetlenül is azonban az egyesületi év folyamán már 1928/29. óta rendez népi tárgyú előadásokat. 1931/32-ben 39 egynapos konferenciát tartott a falusi ifjúság számára. 1933. óta ú. n. falukultúrpropagandát végez: tagjai csoportosan látogatják a városunk környékén levő magyar falvakat. Eredményesen kapcsolódott be a regáti és szörványmisszió munkájába. Utazótitkára rendszeresen látogatja a falusi ifjúságot. Röpiratokat s „Református Ifjúság“ címen falusi ifjúsági folyóiratot is ad ki.

3. A *Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre* a falumunka jegyében indítja meg új mozgalmát az 1928. évi konferenciáján. Balázs Ferenc lelkész vezetésével széleskörű vetítógépes tevékenységbe fog, évenként mintegy 100—120 községben három vetítógép segítségével tartanak iskolánkívüli népnevelő előadásokat. Az előadások jövedelméből indul meg a „Kévekötés“ c. ifjúsági lap, amely egyidőben élénk szerepet visz az ifjúság „faluideológia“-jának kialakításában is. A falukérdést külön falubizottság intézi. Az évenként tartott egyetemes ifjúsági konferenciákon a falu, a nép és az értelmiség, a szövetkezetek kérdése mindig napirenden van. Jelentős az Unitárius Teológiai Akadémia Önképzőkörének keretében az 1930/31-ben rendezett falu-ankét. Ugyan-

csak az unitárius főiskolai falumunka keretéből sarjadt ki a *Balázs Ferenctől* megvalósított Népfőiskola gondolata is.

4. Az erdélyi magyar főiskolai hallgatóknak hitvallásos alapon szervezett egyletei a falumunkát csak egyik tevékenységüknek tartották az ifjúsági közösség vezetésében. Az első olyan ifjúsági keret, amely kizárólagosan a falumunka érdekében és vállalásával alakul, az *Erdélyi Fiatalok Faluszemináriuma*. 1930 novemberében jön létre. Célja: „A falu-kérdés tudományos tanulmányozása. Arra törekszik, hogy tudományos anyagot, eszközöket és szempontokat adjon az erdélyi magyar intelligencia jövődö munkásainak a falvak gazdasági, szociális és kulturális problémáinak megoldására. A Faluszeminárium alapja az a meggyöződés, hogy az erdélyi magyarság életének legdöntőbb kérdése a magyar falu, amelyért elsősorban a magyar intelligencia felelős.“ A faluszeminárium első évében 16, az 1931/32. iskolai év folyamán 8 előadást tartott, az 1932/33. iskolai évben pedig négy tanulmányi körben folyt a munka. 1933. őszén azonban megakad a faluszeminárium tevékenysége. Az Erdélyi Fiataloknak e munkakörében három faluest, néhány falusi előadás, faluút s egy módszeres falukiszállás történt. Kiadásában jelentek meg a falufüzetek: 1. *Gyallay Pap Zsigmond*: A nép és az intelligencia; 2. *Demeter Béla* összeállításában: Hogyan tanulmányozzam a falu életét? c. kérdőív; 3. *Demeter Béla*: A falu és a szellemi áramlatok; 4. *Mikó Imre*: Az erdélyi falu és a nemzeti-ségi kérdés. Három ízben tűzött ki falupályázatokot s egy ízben a középiskola padjaiból kikerült ifjaknak ezt a kérdést adta fel: „Hogyan jutott el a háború utáni magyar fiataltság a magyar faluhoz?“

5. A falumunka gondolatának népszerűsítését következetes formában az *Erdélyi Fiatalok* valósította meg, bár előtte (1930 előtt) a hitvallásos ifjúsági lapok is szóba hozták a kérdést. Az Erdélyi Fiatalok azonban majdnem minden egyes számában közölt a falu vagy a falumunka kérdésével foglalkozó cikket s különösképen a minden év júniusában kiadott „falu-számai“ nagy hatást váltottak ki a faluért lelkesedő ifjúság körében. A református *Ifjú Erdély* diákolimpiászain már 1928. óta szerepel a „népi“ kérdés s olvasóit népmondák, szokások, stb. gyűjtésére buzdítja. Hasábjain értékes nép- és faluismertető cikkek jelentek meg (pl. *Debreczeni László*: Fatornyos hazámból, *Lévay Lajos*: Néprajzi adatok báró Orbán Balázs „Székelyföld leírása“ c. művében). Az unitárius *Kévekötés* az ismeretterjesztő cikkek mellett elvi jelentőségű fejtegetéseknek is helyet ad (*Mikó Imre* cikkei, újabban *Erdő János* írásai a népfőiskoláról és a munkatábor-kérdésről). A katolikus *Jóbarát* az ismertető közlemények mellett (*Vámszer Géza*: Népművészetünk válsága, Népművészetünk újjászületése) a középiskolai ifjúságot munkára serkenti (*Venczel József*: A falu és a középiskolai ifjúság, Mit csináljon a falujáró diák az összegyűjtött anyaggal?) s eredményes szociográfiai pályatételt tűzött ki az 1932. évi nyári szünidőre. Figyelemreméltó irányító cikkek jelentek meg az Erdélyi Lapok „Fiatalok“-rovatában is.

6. Néhány szóban ki kell térnünk a középiskolai ifjúság falumunkájára is. Eredményekről távolról sem beszélhetünk. Középiskoláink

falumunkája a cserkész táborozások és ifjúsági konferenciák idejére korlátozódó „falumegismerésre“ s az ifjúsági lapok ily irányú írásainak tanulmányozására szorítkozik. Örvendetes jelenségekkel azonban egyenként mégis találkozunk a középiskolás falupályázatok esetében, sőt a Bethlen-kollégium ifjúsága 1932. tavaszán falunapot rendezett, s még előbb, 1931. husvétján, litografált röpirat és kérdőív alapján az egyik székelyföldi r. k. főgimnázium V. osztályos tanulói közül többen megkísérelték falujuk népművészeti anyagának az összegyűjtését.

7. Mindezek után a jobb áttekinthetőség érdekében az egyes munkafarmak szempontjából részletezzük a kérdéseket:

a) *A főiskolás egyletek s az ifjúsági konferenciák megbeszélésein előkerülő falukérdések* rendszerint általánosított s nem ritkán fölületen mozgó ismertetések, sokszor csak összevetések világnézeti kérdésekkel (a falu és a keresztyénység, szocializmus, stb.) Céljuk legtöbbször nem több a hangulatkeltésnél. Munkára nevelő értékük csekély.

b) *A faluszemináriumok* már jelentősebb vállakozások, akár a katolikus fiatalság, akár az Erdélyi Fiatalok faluszemináriumát tekintjük. Nevelő céljuk van. Azonban sem egyik, sem a másik nem valószínűsítette meg a szeminárium tulajdonképeni hivatását, a kiképzést, a gyakorlati nevelést. Inkább tájékoztattak az egyes kérdésekről, mintsem módszertani, a gyűjtésben és a falutanulmányban felhasználható utasításokat adtak volna. Ezek a szemináriumok nem is tudtak lényegükben munkaközösségekké lenni. Munkaeredményeiket nem is az új ráneveltek, hanem a már kisebb-nagyobb mértékben felkészült s a szeminárium működésétől függetlenül is önképző kezdeményezők mutatták fel. E szemináriumoknak tudományosan szakképzett vezetője sem volt s nélkülözték mind az irodalmi, mind az anyagi segítséget.

c) A viszonylagosan legnagyobb tömegeredménnyel eddig a *falupályázatok* dicsekedhetnek. Minden egyes pályázat új munkatársat indít el. Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya eddig 6 pályatételt tűzött ki s a beérkezett 24 pályamunka közül 16 monográfiai jellegű, 4 néprajzi gyűjtés, 4 pedig általános népi kérdésekkel foglalkozó. Az Erdélyi Fiatalok 3 nagy falupályázatára 17 pályamunka érkezett be: közülök 10 monográfiai jellegű, 1 néprajzi gyűjtés, 6 pedig általános népi kérdésekkel foglalkozó. Ezeknek a pályázatoknak az a kiküszöbölhetetlen hibája, hogy az anyag rendszerint ellenőrizhetetlen s az anyaggyűjtés a legtöbb esetben ötletszerű és nem szakszerű. A pályázatok értéke nem is az anyagban, inkább a készség megmutatásában jelentkezik. A pályatételek kitézésének azonban van egy másik nagyobb és részben tudományos jelentősége is itt Erdélyben: a pályatételek kiírása ösztönözte mind az Erdélyi Róm. Kat. Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának vezetőségét, hogy sokszorosítva kiadja 1929. tavaszán a Sulyok-féle kérdőívet, mind az Erdélyi Fiatalok szerkesztőségét, hogy közlétegye az első faluszámban (I. évf. 6. sz. 1930. június) „Hogyan tanulmányozzam a falu életét?“ címen a legfontosabb kérdéseket, s hogy 1931. tavaszán megjelentesse hasonló című szociográfiai kérdőívét.

d) *A csoportos falujárásnak* a nevelő haszna elvitathatatlan. 1928. óta folyik a Dávid Ferenc Egylet Ifjúsági Köre keretében ez a falujárás. 1928. nyarán két katolikus tanárjelölt három hétig tanulmányozza a moldvai csángók életét s útjukról jelentést terjesztenek elő. 1930. nyarán az Erdélyi Róm. Kat. Népszövetség Egyetemi és Főiskolai szakosztálya megbízásából más két tanárjelölt a Székelyföld jó nagyrészét járja be. Ugyanekkor az Erdélyi Fiatalk Falupályázatának kiírása arra ösztönöz egy főiskolai csoportot (3 joghallgató, 1 orvostanhallgató, 1 teológus és 1 maturáns), hogy *Dr. Léway Lajos* tanár vezetésével rendszeresen tanulmányozza egyik székely megye 12 községét. Az összegyűjtött adatokat jegyzőkönyvbe foglalták. 1931. júliusában az Erdélyi Róm. Kat. Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztályának nyolc tagja bejárja a katolikus székely megyét, előadásokat tartanak és adatokat gyűjtenek. Ugyanekkor az Erdélyi Fiatalk Faluszemináriumának udvarhelyszéki falu-csoportja két osztásban (6—6 főiskolai hallgató) a vármegye 32 községének a határneveit gyűjtötte össze, 4 község szociográfiai alaprajzát vette fel s összeírta a népköltészeti termékeket. Ha mindehhez hozzávesszük az egyéni falujárások, továbbá a cserkész táborok és az ifjúsági konferenciák tapasztalati anyagát s azokat a városkörnyéki kiszállásokat, melyeket néhány éve az Ifjúsági Keresztény Egyesület s az 1934/35. iskolai évben a Majláth-Kör is rendez, akkor örömdetesesen kell megállapítanunk, hogy Erdélyben is van mozgalom a falu érdekében.

e) Természetesen a falujárásokat nem tekinthetjük a tudományos munka megoldásának. A szemlélet az idő rövidsége miatt csak fölületes lehet, a gyűjtés hiányos. Az *alapos falutanulmány* tartósabb letelepedést, a falu életébe való beilleszkedést, heteken át tartó mindennapi megfigyelést követel. Ilyen munkát csak egyet könyvelhetünk el 1931. nyaráról, amikor *br. Bánffy Ferenc* lehetővé tette a birtokán az Erdélyi Fiatalk faluszemináriuma részéről kiküldendő néhány falumunkás kutató tevékenységét. Ez alkalommal *Pálffy Zoltán* rajztanár a környék népművészeti értékeiről készített gazdag rajz- és fényképgyűjteményt, *ifj. Szabó Géza* zeneakadémiai hallgató 24, köztük számos eredeti népdalt gyűjtött össze, *Miklós András* joghallgató a vidék gazdasági helyzetét tanulmányozta, *Mikó Imre* joghallgató 9 község nemzetiségi helyzetképét készítette el, végül *Demeter Béla* akadémiai hallgató a szellemi áramlatok hatását kutatta a falu gondolatvilágára. E munka eredményeiből állította össze egyrészt *Demeter Béla* a kisebb tanulmányát (*A falu és a szellemi áramlatok. Az Erdélyi Fiatalk falufüzetei, 3. sz.*), másrészt *Mikó Imre* a nagyértékű áttekintését (*Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés. Az Erdélyi Fiatalk Falufüzetei, 4. sz.*).

A sok irányba, sok egyesületbe és sok munkakeretbe szétágazó erdélyi falumunka, íme, világos képen mutatja a jól kiképzett eszmei vonalvezetés és a gyakorlati teljesítmény közt levő nagy különbséget.³⁹

³⁹ A történeti anyagot illetően l. *Demeter János*: Az erdélyi magyar ifjúság kapcsolatai a néppel. Erdélyi Fiatalk, 1930. I. évf. 1. sz.; *Mikó Imre*:

A továbbiakban megkeressük a kórokozókat, hogy a jövőbeli irányulás és munkaformák szükségzeit és lehetőségét előadhassuk.

IV.

Az erdélyi falumunka példái.

Ha tárgyilagos ítéletet akarunk mondani az erdélyi magyar fiatal-ság falumunkájáról, akkor körültekintő szemmel előbb meg kell keres-nünk azokat a példákat, amelyek — ott állván fiatalságunk előtt mintá-és mértékként — az ítéletmondásnál is szóba hozhatók. Ilyen példát három intézmény szolgáltatott és szolgáltat: a bucurestii Tudomány-egyetemnek a Gusti professzor vezetése alatt álló Szociológiai, etikai és politikai szemináriuma, a „Károly herceg“ Királyi Közművelődési Ala-pítvány (Fundatia Culturală Regală „Principele Carol“) elindította „ki-rályi osztagok“ és a Siebenbürgisch-Deutsche Jugendbund munkatábor-mozgalma. Ismertetésüket a tárgyilagosság szempontjából tartjuk szükségesnek.

1. *A bucurestii szociológiai, etikai és politikai szeminárium munkája* tulajdoképen nem más, mint a Gusti-féle szociológiai rendszer gyakor-lati alkalmazása. Ez a rendszer érvényesül mind a monográfia elő-készítésében és munkásainak csoportosításában, mind az adatgyűjtés munkájában és elrendezésében.

1. *Az előkészítés* a monográfusok kiválasztását és kiképzését jelenti. A társadalmi valóság ismertettét szemlélete határozza meg ezt a fel-adatot. A társadalmi egység gazdasági, szellemi, jogi, politikai és köz-igazgatási tevékenységének, tájbeli, élettani, történeti és lélektani kere-teinek, az összetevő alegységek szerkezetének, viszonylatának s a tár-sadalmi folyamatoknak pontos és részletes felmérése erre alkalmas és kiképzett kutató-együttest kíván meg. A román monográfiai kutatás számol is ezzel a követelménnyel: a 60—90 monográfus (akiknek egyik felét főiskolai hallgatók, másik felét szakemberek alkotják) a legtelje-sebb módszeres előképzés és könyvtári tanulmányok után munkater-vekkkel és kérdőívekkel⁴⁰ felszerelten telepszik le a tanulmányozandó

Az ifjúsági szervezkedés társadalmi iránya. Erdélyi Fiatalok, 1930. I. évf. 9—10. sz.; *Venczel József*: Az „Erdélyi Fiatalok“ faluszemináriuma. Erdélyi Fiatalok, 1931. II. évf. 5—6. sz.; *Venczel József*: Az erdélyi fiatalok falumun-kája. Erdélyi Lapok, 1932. I. évf. 43. sz. „Fiatalok“ rovat; Hol van és mit pro-dukált eddig az erdélyi katolikus ifjúság? Erdélyi Lapok, 1932. I. évf. 67. sz. „Fiatalok“-rovat; Falu-Szemináriumunk munkája 1931—2. évben. Erdélyi Fia-talok, 1932. III. évf. 5. sz.; *Baczó Gábor*: A falu-munka mérlege. Erdélyi Fia-talok, 1933. IV. évf. II. negyed, nyári szám; *Haáz Ferenc*: A magyar szocio-gráfia Erdélyben. Fiatal Magyarság, 1934. IV. 9. sz.; továbbá az Erdélyi Fia-talok, az Erdélyi Lapok „Fiatalok“-rovata, az Erdélyi Tudósító „fiatalok szá-mai“ (1932. XV. évf. 10. sz. és 1933. XVI. évf. 5. sz.), az Ifjú Erdély, a Jó-barát és a Kévekötés hír- és szemleanyagként közölnek részleges ismer-tetéseket.

⁴⁰ Az *Institut Social Român* tulajdonában ma már 16 munkaterv és 50 kérdőív van, amelyek a gyakorlati kutatómunkában ellenőriztettek és a való-ságos szükségletekhez alkalmaztattak.

faluban. Ennek a kiválasztása ugyancsak módszeres és körültekintő módon történik.

2. *A helyszíni tanulmányok* a statisztikai adatok összegyűjtésével kezdődnek.⁴¹ Ezután a monográfusok szakcsoportokra oszlanak: külön csoport tanulmányozza a tájkeretet, a biológiai alkatot, a történeti multat, a néplélek kérdését, a gazdasági és szellemi életet, a jogi, politikai és közigazgatási megnyilatkozásokat, s külön csoport (kizárólagosan szociológusokból álló) tanulmányozza a társadalmi egység viszonykérdéseit, a csoportosulásokat, közösségeket, intézményeket, a tekintély, a közvélemény kérdését, a társadalmi folyamatokat (városodás, társadalmasodás, stb.) s a fejlődésbeli irányulás tényeit és lehetőségeit.

3. *A munka egységét* az egységes irányítás biztosítja. A szakcsoportok naponta s együttesen minden második nap tartanak üléseket. A csoport-ülésein a csoportvezető irányításával kiosztják a munkát, közlik és megbeszélik az eredményeket. Az együttes ülés elméleti megbeszélések s az eredmények közlésének alkalma. Így minden monográfus tudomást szerez a munka menetéről s lehetővé válik az egyes megfigyelések rögtöni többoldalu megvilágítása. A csoportok tehát nem zárkoznak el egymástól, sőt nem ritka az sem, hogy egyes jelenségtérület megfigyelésére és lerögzítésére a különböző csoportokba tartozó szakemberek összevonásával különleges csoportot alakítanak.

4. *A munkamódszer lényege* a közvetetlen szemlélet, a tanulmányozott jelenségek lehető legnagyobb számban való megfigyelése s az egyes megfigyeléseknek, tanulmányoknak, eredményeknek külön lapon való leírása. Így könnyen lehetővé válik az egyes jelenségeknek és a kerettényezőknek az összevetése s a valóságon felépülő helyes társadalomtudományi alaptételeknek a leszögezése.

Ezt a széleskörű és példamutatóan módszeres munkát előbb a *Szociológiai, etikai és politikai szeminárium* vállalta. Szerepét 1928-ban a Fundul Moldovei községbeli kiszállás alkalmával megalakult *Román Monográfia-Társaság* (Asociația română de monografie socială) vette át. Ez a társaság azonban csakhamar beolvadt a Gusti vezetése alatt álló *Román Szociális Intézetbe* (Institut Social Român) s annak egy külön szakosztályát alkotta. Később egyesült az intézet szociológiai szakosztályával, ahol végül is a monográfiai kutatás intézményesítése megvalósulhatott.

Történetileg a román monográfiai mozgalom 1925 elején indult meg. Ez év februárjában a Szociológiai, etikai és politikai szeminárium külön bizottságot alakít a céllal, hogy „általános tervet dolgozzon ki, amelynek alapján valamely társadalmi egység monográfiája elkészíthető legyen“. Két hónap lefolyása alatt a fenti rendszernek meg-

⁴¹ Megelőzően népünnepély keretében mutatkozik be a kutatók társasága s hasonló eszközökkel igyekszik a falusiak bizalmatlansági válaszfalát leontani. Ilyen összejöveteleket a kutatás folyamán még többször rendeznek. A bizalom megerősítését szolgálja a falu közeletébe és a szövetkezeti mozgáslomba való bekapcsolódás, az ingyen orvosi rendelő, népkönyvtár, s nem utolsósorban a monográfusoknak az egyes gazdáknál való elhelyezkedése.

felelően tervek és kérdőívek készülnek s április 11-én elhatározzák az első szociológiai kiszállást az olténiai Goicea-Mare nevű faluba. 1926-ban a munténiai Rușetu, 1927-ben a moldovai Nereju, 1928-ban a bukovinai Fundul Moldovei, 1929-ben az erdélyi Drăguș, 1930-ban az olténiai Runcu és 1931-ben a besszarábiai Cornova községnek készítették el a monográfiáját. A monográfiai munka célja: „meg kellett vizsgálnunk a szociológia elméleti eredményeit a valóság tükrében és lehetőség szerint át kellett javítanunk és ki kellett építenünk minden elméletet, másrészt pedig szert kellett tennünk a falunak, a román társadalom legjelentősebb szociális egységének, pontos ismeretére“. Ma már annyira kialakult monográfia-készítésüknek mind elméleti, mind gyakorlati része, hogy a Román Szociális Intézet szükségesnek találta az irányelvek és a módszertani utasítások összefoglalását és kiadását két kötetben (1934.): *Traian Herseni*: Teoria monografiei sociologice (A szociológiai monográfia elmélete). *D. Gusti* bevezető tanulmányával: Sociologia monografică, știință a realității sociale (Sociologia monografică: a társadalmi valóság tudománya); *H. H. Stahl*: Technica monografiei sociologice (A szociológiai monográfia technikája). Institutul Social Român, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, Seria A.: Studii și Contribuții, 1. és 2.)

A monográfusok szigorú és szoros munkaközösséget alkotnak. Szabályzatuk teljes fegyelmet követel:

„I. A monográfiai kutatás közös munka lévén, minden résztvevő megtartja a vezetőség határozatait: 1. a kutatás egész ideje alatt a helyszínen marad, 2. teljesíti a megbízásokat, 3. naponta dolgozik és a kijelölt időre az általa gyűjtött anyagot végső megszerkesztésben benyújtja, 4. aláveti magát a kiszállás tartama alatt az igazgatási rendelkezéseknek.

II. A monográfiai kutatás közös munka lévén, a Román Szociális Intézet szociológiai-monográfiai szakosztálya a bucarestii Tudományegyetem filozófiai karának Szociológiai, etikai és politikai szemináriumával együtt közös szellemi tulajdonjoggal rendelkezik bármely monográfus által elért eredmény felett. Következésképp: 1. mind a monográfiai anyag, mind a kutatások sugallta elméleti és módszertani megfontolások a monográfia vezetőségének beleegyezése és a monográfiai kutatások idézése nélkül sem cikkekben, sem tanulmányokban, sem más módon közzé nem tehetők, 2. a monográfiai anyag bármely, még esetleges feldolgozása is csupán a forrás megjelölésével lehetséges.“

A Gusti vezetése alatt álló monográfiai kiszállások eredménye páratlan. A Román Szociális Intézet kiadásában megjelenő *Archiva pentru știința și reforma socială* (A társadalmi tudományok és reform archívuma) 1932. évi X. évf. 1–4. számában (59–588. l.) „Archiva monografică“ címen közzétett 28 monográfiai tanulmány a már ismertett szociológiai rendszer keretében mutatja az arányokat. Drăguș község 3000 lapos monográfiája kiadás előtt áll. A monográfusok az 1931. évi cornovai kiszállás anyagát a Román Szociális Intézet szociológiai szakosztályának 1932. január 13. és június 1. között tartott 19 ülése keretében 84 előadásban mutatták be. A Szociológiai, etikai és politikai szeminárium 2 szociológiai múzeumot hozott össze, melyek közül a Fundul Moldovei-beli a barcelonai nemzetközi kiállításon a

„Grand Prix“ kitüntetést, a drăguși a drezdai egészségügyi kiállításon díszoklevelet kapott. A monográfusok elkészítették Drăguș és Cornova község szociológiai filmjét is. Kiszállásaik helyén, tehát eddig 7 községben, gazdag és értékes népkönyvtárakat állítottak fel. Természetesen a külföld elismerése sem hiányzik: így pl. 1930. nyarán a lipcei Szociológiai Intézet szociológiai doktorokból és hallgatókból alakított csoportot küldött le a runcui monográfiai kiszállás tanulmányozására. Az összegyűjtött anyag rendszerezése most van folyamatban.⁴²

II. 1934. tavaszán a Román Szociális Intézet szociológiai-monográfiai szakosztályának tudományos tevékenységét kiegészítően a szintén Gusti vezetése alatt álló *Fundația Culturală Regală „Principele Carol“* („Károly herceg“ Királyi Közművelődési Alapítvány) keretében s II. Károly király védnöksége alatt számottevő új mozgalom bontakozott ki: a „királyi osztagok“ (*echipe regale*) mozgalma. A cél — királyi szó tette hatályossá — ebben a gondolatban csúcsosodik ki: a főiskolai hallgatósnak nemcsak az a feladata, hogy évközben tanuljon, hanem kötelessége az is, hogy a román társadalom érdekében a főiskolai hallgatósnak tanulási lehetőségeit biztosító gondosságáért hathatós tevékenységet is vállaljon. A főiskolai hallgatósnak küldetése túlterjed tehát az egyetemek belső életén, túl az egyetemi városok falain is s ennek az ifjúságnak magához kell ölelnie az egész országot, ahol nagy embertömegek még ma sem részesülhetnek tökéletesen az államszervezet jótéteményeiben. A téli előadások alatt a könyvtárakban, kórtermekben és laboratóriumokban szerzett tudását a főiskolai hallgatósnak meg kell osztania a népközösséggel.

Az egyetemek ajánlására a „királyi osztagok“-ba kiküldetett 17 orvostanhallgató, 10 állatorvostanhallgató, 14 gazdasz, 28 bölcsész, 11 joghallgató, 5 tudományszakos tanárjelölt, 7 teológus és 6 háztartásiskolai tanuló, összesen 98 főiskolai hallgató, akiket 12 csoportba osztottak. A főiskolai hallgatók mellé 56 szakembert állítottak: 12 orvost, 9 gazdamérnököt, 7 állatorvost, 6 védőnőt, 6 háztartástanárnőt. Mindezekhez járult a testnevelési főiskolának (ONEF) tanárokból és hallga-

⁴² A román falumunka történetére vonatkozó ismertetéseket l. *Demeter Béla*: A román ifjúság falumunkája. Erdélyi Fiatalok, 1931. II. évf. 5—6. sz.; *Fogarasi Géza*: A román ifjúság falumunkájáról. Erdélyi Fiatalok, 1932. III. évf. 5. sz.; *Traian Herseni*: Șapte ani de cercetări monografice (Hét évi monográfiai kutatások). Archiva pentru știința și reforma socială, 1932. X. évf. 1—4. sz.; *Dr. Jancsó Béla*: Gusti professzor és tanítványainak falumunkája. Erdélyi Fiatalok, 1933. IV. évf. II. negyed, nyári szám; *Anton Golopenția*: A falukutatás Romániában. Fiatal Magyarország, 1934. IV. évf. 9. sz.; *Lükő Gábor*: Román falumunka. Magyar Út, 1935. IV. évf. 5. sz.; *Lükő Gábor*: A román „monográfisták“ falukutató munkája. Honismeret könyve; L'Action Monographique en Roumanie, Conférence donnée à la Faculté de Droit (Salle d'Ethnologie Juridique), 16 jan. 1935, par *Démètre Gusti*. Études de sociologie et d'ethnologie juridiques, XXIII. Paris, 1935. 37—72. l.; utalásokat l. *Bodor Antal*: A falu megismerése. Bp. Szemle, 1933. 669. sz.; *Kovács Imre*: Falumunka a Pro Christo Diákokházában. Magyar Szemle, 1935. XXIII. k. l. (89.) sz.; az Archiva pentru știința și reforma socială szemleanyagában, úgyszintén *T. Herseni* és *H. H. Stahl* idézett műveiben.

tókból álló 16 tagu csoportja azzal a megbízással, hogy kíséreljék meg a falusi katonai előképzést. A 12 osztagot teljesen felszerelték gyógyszerekkel, munkaeszközökkel. Az alapítvány rendelkezésükre bocsátott 12 népkönyvtárt, 1200 képet és más tárgyakat.

A falvak kiválogatása ugyancsak nagy és körültekintő gonddal történt. Kiválasztattak: Sadova (Bukovina), régi szabad-paraszt telep; Năpădeeni (Bessarabia), adófizető bojár-község); Nerej (Moldva), szabad-paraszt központ; Văcăreni (Dobruzsza), Duna-melléki román és orosz halászok és földművesek községe; Miron-Costin (Moldova), a hasonló nevű krónikaíró régi birtoka; az új telepítésű román, német és tatár lakosságú Ferdinánd I. (Dobruzsza); a magyar bevándorlás folytán sajátos népességű Stănești, Corbi és Nucșoara falucsoport (Munténia); Goicea-Mare (Olténia), szegény mezei község; Fibiș (Bánság), látszólag jó gazdasági helyzetben, ami az egyikének tudható be; és végül a határörvidéki Leșu (Erdély).

Az osztagok belső szervezetére nagy súlyt vetettek, úgyszintén az eszközök kiosztására, az irányításra és a felügyeletre is. Ebből a célból minden egyes osztagnak felügyelője van, aki a terv végrehajtásáért felelős. Az osztagok tagjai kötelezik magukat, hogy három hónapig a kijelölt faluban maradnak, végrehajtják a tervet s a felügyelő által képviselt Alapítvány utasításait követik. A napi munkáról krónikát vezetnek. Az összegyűjtött ismeretbeli és okmányyszerű anyag az Alapítvány tulajdona. Az osztagokat igazgatásilag felelős vezető irányítja. Anyagiakról az Alapítvány gondoskodik.

Az egyetlen erdélyi osztag adatai a következők: A) *főiskolás csoport*: vezető: egy bölcész, tagok: egy bölcész, egy földrajzszakos, egy természetrajzszakos, két testnevelési főiskolás, egy orvosszigorló, egy orvostanhallgató, egy állatorvosszigorló, egy abszolvens gazdász, egy háztartási tanuló-lány; B) *szakcsoport*: egy orvos, egy állatorvos, egy gazdamérnök, egy zene-tanár; C) *felügyelő*: Gr. Popescu lelkész; D) *teljesítmény*: a) *egészségügy*: 1904 orvosi vizsgálat, 2394 beföcskendezés, 20 legény testedzése, 12 összejövétel; b) *fizikai munka*: 205 állatvizsgálat, 720 puffadás elleni beoltás, 3 mintaól, állattemető, 300 faoltás, méhészeti ülés, gyümölcsfák és zöldségesek féregmentesítése, mintakert; a Leștior folyócska szabályozása, 3 híd a Leștioron, a Leș folyó 4 hídjának megjavítása, útjavítás, árkolás, mocsaras területek lecsapolása; c) *lelki munka*: prédikációk; d) *értelmi munka*: dalárda, előadások, a művelődési ház megszervezése.

Összesítve, a „királyi osztagok“ teljesítménye az egészségügy terén: 18.012 orvosi vizsgálat és orvoslás, 5.381 beföcskendezés, 590 látogatás, 155 analízis, 12 mintagyógyszertár; a fizikai munka terén: 3.330 gazdasági tanács, 22 gyakorlati előadás és oktatás, 345 ha felszántása és bevetése, 3.473 gyümölcsfa féregmentesítése és beoltása; állatoknál: 5.029 vizsgálat, 6.522 beföcskendezés és 2.150 beoltás; az építés terén: 22 cementhíd, 397 kisebb fahíd, 30.600 m. árok, 60.450 m. út, 1.500 m² sportpálya, 200 ház festése és javítása, 16 istálló építése, 16 kút helyrehozása, 6 iskola és 2 templom kijavítása, 160 gyakorlati háztartási oktatás, 53.000 kg befogadására alkalmas 5 magtár építése; a katonai előképzés szempontjából foglalkoztak 329 legénnyel; ezen kívül tar-

tottak 89 predikációt, 36 előadást, kiosztottak 1200 képet, 1500 kötet könyvet, rendeztek 96 összejövetelt, megjutalmaztak 240 szorgalmas gazdát, elkezdették a művelődési házak építését, amelyek közül az egyik (Stănești) tető alá is került. Az összegyűjtött anyagból viszont 1934. november 16. és december 15. között nagyszabású kiállítást rendeztek.⁴³

III. A „királyi osztagok“ tevékenységének megfelelőjét mutatja a *romániai német ifjúság munkatábor-mozgalma*. Kezdetei a háború utáni első évekre és a német birodalomba vezetnek vissza. A németországi munkatábor-mozgalom viszont a Wandervogel-mozgalom reformjából és az ú. n. Artamen-mozgalomból nőtt ki. A Wandervogel-mozgalom keretein belül ugyanis az idősebbek táborozása idején felmerült a közös munka szükséglete, az Artamen-mozgalom pedig tulajdonképpen nem volt más, mint önkéntes ifjúsági földmunkavállalás a keletnémetországi lengyel bevándorló munkások kiszorítása érdekében. A két mozgalom természetes folyamatként kapcsolódott s a létrejövő munkatáborok megvalósítják a feladatokat: 1. a fiatalembereket tevékeny munkaközösségekben összefogják, 2. a táborokon belül nincs osztályszempont s így a tapasztalatoknak a népi közösséggel való közlése lehetségessé válik, és végül 3. a munkaszolgálat a népi talajon és a népi értékek megszerzésével a német életkereteknek kiszélesítésén dolgozik. Ezzel az ifjúsági mozgalom jelentős nemzetpolitikai célok megvalósítását vállalja s azok érdekében tevékenykedik.

Erdélyben az önkéntes munkavállalás gondolat-felvetése *Fritz Fabritius*nak, az Önsegély vezérének, a nevéhez fűződik. Már 1921–22. óta buzdítja az ifjúságot a Wandervogel-mozgalom keretén belül gyakorlati munkára. 1930-ig az önkéntes munkában mindig találunk is fiatalokat. 1930-ban az idősebb Wandervogelek előtt az önkéntes munkaszolgálat kérdése époly jelentőségű lesz, mint akár a német birodalomban. 1931-ben létre is jön az első munkatábor Meschendorfban. 1932-

⁴³ A „királyi osztagok“ munkájára vonatkozólag l. a *Căminul Cultural* (Kultúrház) c. folyóiratot 1934. évi I. évf. 1. számában *Emanoil Bucuța*: *Echipele regale studentești la sate* (Királyi diákosztagok a falvakon); *Alcătuirea echipei regale studentești* (A királyi diákosztagok összeállítása); ugyane folyóirat I. évf. 2. számában: *II. Károly király és Gusti professzor beszéde a királyi kultúrosztagok kiállításának megnyitásán*; *Ce-au realizat echipele culturale studentești pe terenul moral-religios* (Amit a kultúrosztagok megvalósítottak valláserkölcsi téren); *Pilde de activitate culturale* (Kultúrtevékenységi példa); az egyes osztagokról részletes adatokat közöl: *Catalogul expoziției echipei regale studentești* (A királyi diákosztagok kiállításának katalógusa); különböző szempontokból való megvilágítást ad az *Albina* c. népi hetilap 1934. évi XXXVII. évf. 48. száma, különösképp figyelemreméltó: *Program pentru munca culturală la sate a echipei regale studentești* (A királyi diákosztagok falusi kultúrmunkájának terve); *A Nour*: *Istoricul și planul de lucru al echipei regale* (Az osztagok története és munkaterve); kritikai áttekintést ad *H. H. Stahl*: *Experiența echipei regale studentești* (A királyi diákosztagok tapasztalata). *Revista Fundațiilor Regale*, 1935. II. évf. 1. sz.; *Cartea Căminului Cultural, 1.: Echipe studentești la sate*. Program de lucru și rezultate. *Intâiul an 1934.* (Diákosztagok a falvakon. Munkaterv és eredmények. Első év, 1934.) București, 405 p.; ismerteti *Nagy Géza*: *Román falumunka*. Hitel, 1935. I. évf. 4. sz.

ben már 6 munkatábor dolgozik, köztük a munkanélküliek első munkatáborra Seiburgban. 1933-ban a mozgalom egészen megerősödik. Husvét körül a táborvezetők számára tanfolyamot tartanak, Dr. Bonfert Alfréd vezetésével megalakul a *Landesamt für Arbeitsdienst* is, majd 25 lejes tagsági díjjal a *Gesellschaft der Freunde des Arbeitsdienstes*. Ehhez a rohamos fejlődéshez még az is hozzájárult, hogy 1930. szeptemberében a *Siebenbürgisch-Deutsche Jugendbund* vezetését *Staedel* lelkész veszi át s a szövetség keretében az ifjúság egységesítését tűzi ki célul. Így a romániai német ifjúsági munkatáborok „a mi ifjúságunknak a nagy, átfogó közösség utáni küzdelméből és az ifjúságnak népünk keretén belüli közös feladatkereséséből nőttek ki“. A munkatáborok hasznát abban látják, hogy a) a tábor a résztvevőkre igen nagy nevelőhatást tesz, b) a falu kedvező befolyásolása lehetővé válik, c) a népközösség számára anyagi értékek alkothatók. Ehhez járul még a munkaszolgálat önkéntességében rejlő óriási erkölcsi erő, amely elvezethet ahhoz a követelményhez, hogy „a mi népünk testületeiben senki olyan vezető állást el ne foglalhasson, aki nem bizonyította be, hogy szolgálni tud, aki nem teljesített munkaszolgálatot“.

Szemléltetés céljából ismertetjük az 1933. évi neubeschenowai (Bánság) legnagyobb munkatábor és az 1933. évi erdélyi 14 munkatábor összesített adatait:

I. A neubeschenowai munkatábor résztvevői:

bánsági	138	akadémikus	49	16 éven aluli	3
erdélyi	25	földműves	15	16—17 éves	28
ausztriai	12	hivatalnok, keres-		18—19 „	56
birodalmi	3	kedő	22	20—21 „	52
besszarábiai	1	házilány	17	22—23 „	18
		iparos, munkás	24	24—25 „	8
férfiak	134	tanító, tanár	10	26—27 „	6
nők	45	középiskolás	42	28—30 „	3
összesen:	179			30—50 „	5

A táborban minden egyes ifjúsági szervezet képviseltette magát.

Munkaeredmények: 3200 m. hosszú, 2—3 m. széles, 1—2 m. mély árok; 3000 m³ föld kihányása (egyenként átlag 2.08 m³ napi teljesítmény), árkok tisztítása, vízesapolás, hídjavítás.

Szellemi munka: a munkatábor vezetői 14 előadást tartottak a táborozók részére.

Gazdasági rész: az önkéntesek adományából bevétel: 26.353 lej, kiadások: 14.850 lej, maradék: 11.503 lej.

II. Az erdélyi táborokban az akadémikusok száma 23, az egyetemi hallgatóké 128, az egyetemi hallgatónőké 11, a középiskolás fiúké 55, a középiskolás lányoké 15. A résztvevő férfiak száma 593, a nőké 173, összesen: 766.

Munkateljesítmény: 300 hold legelőirtás, 5948 m. lecsapoló árok, 8900 m³ megforgatott földterület.

Gazdasági rész: A Gesellschaft der Freunde des freiwilligen Arbeitsdienstes tagdíjaiból az ellenértékként adott röpirat önköltségeinek levonása után, adományokból, a braşovi egyházközségtől, a szász népsegélyből s Fritz Fabritiustól kapott segélyekből az összbevétel 103.687 lej, a kiadások végösszege pedig 96.047,75 lej. — Ha az összes földmunkát 14.000 m³-ban állapítjuk meg, akkor ennek munkaértéke 140.000 lej, s ha ehhez még hozzávesszük a más munkateljesítmények 60.000 lejnyi munkaértékét, akkor az 1933. évi munka 200.000 lejnyi hasznot hozott az erdélyi német népközösség számára. „Ebből a szempontból tekintve, a munkaszolgálat ifjúságunknak nemcsak jó nevelő

és szellemközösségre, hanem gazdasági cselekedet is, s bizonyítéka annak, hogy a gazdasági fellendülés nem kívülről jön, hanem egy zárt nép minden életmegnyilvánulásának eleven közösségéből hajt ki.⁴⁴

1934-ben politikai okok miatt a munkatáborok nem működhettek zavartalanul, de így is Erdélyben 11, Bukovinában pedig 1 munkatábor dolgozott.⁴⁴

V.

Hiányok és teendők

Attekintve az erdélyi magyar fiatalság falumunkáját s bemutatva az országbeli példákat, szükségként mutatkozik, hogy összefoglaljuk kritikai álláspontunkat s azokat az irányulásbeli terveket, amelyek önként következnek magából az értelmiségi fiatalságnak a falumunkában kifejeződő kötelességvállalásából.

I. *Az erdélyi magyar ifjúsági falumunka három dolgot nélkülözött: 1. a munkaközösségi szervezettséget, 2. a tudományos irányítást és jelleget, végül 3. a rendszeres gyakorlati vonatkozásokat.* Részletezve:

1. A faluszemináriumok — miként azt már hangsúlyoztuk — nem tudtak munkaközösségekké erősödni. Az Erdélyi Fiatalok faluszemináriumának ugyan volt szervezeti jellege, tisztikara és ügyrendje, azonban a tagok megszervezése hiányában csak fiktív intézményesítést jelentett. A katolikus faluszeminárium e fiktív jelleget még fokozottabb mértékben mutatja. E szemináriumok előadásain gyakran több százan is megjelentek, azonban lelkesedésnél s vitaanyagnál többet nem igen vittek el magukkal. A faluszemináriumok „informatív” jellege megőlte a tudományos kiképzés lehetőségét. Nehányan, kik faluútra vállalkoztak, saját belátásuk szerint voltak kénytelenek dolgozni, s természetesen, hogy csekély eredménnyel. A „falu-füzetek” s az a néhány szórványos értékes kezdeményezés, ami az erdélyi magyar ifjúság falumunkájában tudományos érték, semmiképp sem írható a szemináriumi „információk” javára. Ez érthető is, ha a tudományoság hiányának kérdését komolyan fontolóra vesszük.

2. A faluszemináriumok, de egyáltalán a falumunka nem volt tudományosan irányított s munkavégzésében tudományos szempontok

⁴⁴ A romániai német ifjúság munkatábor-mozgalmának adatait l. Dr. *Alfred Bonfert*: *Arbeitslager und freiwilliger Arbeitsdienst*. Klingsor, 1932. IX. évf. 11. sz.; *Deutsche Jugend am Werk*. Berichte aus den Arbeitslagern der deutschen Jugend in Rumänien 1933. Kronstadt, 1934; a Siebenbürgische-Deutsche Jugendbund hivatalos havi közlönye, a *Jugendbund*, közöl állandó híryanagot; *Barth Gustav*: *Der Arbeitsdienst dieses Jahres*. Jugendbund, 1934. II. évf. 12. sz.; ismerteti *Schlosser Alfréd*: A szász főiskolai ifjúság népi feladatai a parasztsággal szemben. Erdélyi Fiatalok, 1932. II. évf. 5. sz.; *Vita Zsigmond*: A német munkatáborok munkája. Erdélyi Fiatalok, 1934. V. évf. III. negyed, 107–108. l.; szóba kerül az erdélyi német munkatábor-kérdés *Erdő János*nak a bulgár trüdvások hasonló munkavállalásáról írt cikkében: A bulgár trüdvások, vagy egy balkáni intézmény, melyből sokat tanulhatunk. Kévekötés, 1935. VII. évf. 5. sz. *Erdő János* e cikkében javaslatot tesz az erdélyi magyar munkatábor-mozgalomra is.

alapját megszervezett munkaközösség. Ez az oka az eredménytelenségnek. A Gusti-féle monográfiai munka, a „királyi osztagok“ és a német munkatáborok mozgalma bizonyítja ezt. A rendszer, a tervszerűség, a rákésztetés, az állandó irányítás, az elméleti és a gyakorlati munka összekapcsolása egyaránt nélkülözött szükségletek az erdélyi magyar falumunkában. Ez annál is inkább megdöbbentő, mert az ismertett nagyszerű példák nem voltak elérhetetlenek, sőt, miként az irodalmi utalásokból kitűnik, ismertek, és (bár fölületesen, de) ismertettek voltak.

3. Végül erdélyi magyar falumunkánk gyakorlati vonatkozásai nem terjednek túl az unitárius vetítógép-tevékenységen, néhány falugondozó kiszálláson s a szórványosan végzett értelmi felvilágosító munkán. Mindenesetre gyakorlati falumunka volt ez is, de távolról sem abban a formában, amit pl. a „királyi osztagok“, vagy a német ifjúság önerejéből létrehozott munkatáboraiiban látunk. A szórványtörekvések itt-ott értékes kezdeményezéseket mutatnak, de még az egyes egyesületek keretében sem szélesednek rendszeres, többszemponu falusegítségé.

II. A hiányok megállapítása után rögtön felvetődik a kérdés: *mi a teendő*, hogy az értelmiség-nevelésnek ez a nagyszerű lehetősége, a falumunka, mint tudományos és gyakorlati önkéntes munkavállalás, feladatát teljesíthesse? Az előadandó kívánalmakban különválasztjuk a tudományos és a gyakorlati részt.

1. Az erdélyi magyar falumunka, mint tudományos tevékenység: *falukutatás*, feladatként nyilvánvalóan csak egyet tekinthet: az erdélyi magyar földműves társadalomnak, az erdélyi magyarság 72%-os többségének s e társadalom életkeretének, az erdélyi magyar falunak, legteljesebb ismeretét és megismertetését. A Gusti-féle szociologia monograficá éles megvilágításba helyezi ennek a társadalomkutatásnak a fontosságát. Gusti a tudományos hivatás mellett részletesen fejtegeti a monográfiának nevelő, közéleti és művelődéspolitikai jelentőségét is. A magunk problémavilágában ez különösképen jelentős, ha az értelmiségnevelés fontos kérdését tesszük fejtegetésünk alapjául.

A tudományosság elsősorban keretet igényel, mégpedig olyan keretet, amely egyrészt a szellemi kiképzés, másrészt a gyakorlati kutatómunka lehetőségeivel, eszközeivel rendelkezik, vagy módjában áll azokat megszerezni. A főiskolás egyletek s az Erdélyi Fiatalkok szerkesztősége ezért nem jelenthettek intézményes formát a falumunka számára. Képtelenek voltak tudományos keretté testesedni.

Az erdélyi falumunka érdekében tehát az első teendő: *keretet alkotni* az önkéntességnek, mégpedig a tudományos kiképzést és kutatómunkát eszközeivel biztosítani tudó társadalmi keretet. Világosabban: az erdélyi magyar fiatalság falumunkáját ki kell emelni az eddigi fiktív keretek közül s beállítani valamely társadalmi szervezetünk életébe, mely a tudományos követelményeknek eleget tud tenni.

A tudományos követelmények viszont nyilvánvalóak: 1. szakképzett vezetés, 2. könyvtár és munkahely, 3. tudományosan előkészített, beosztott és vezetett monográfiai munka. E három követelménynek

megfelelően a teendők: 1. a vezetőképzés (pl. tanulmányok a Gusti-féle Szociológiai, etikai és politikai szemináriumban), 2. a megfelelő szakkönyvtár és munkahely beállítása, 3. a munkaeszközök megszerzése (pl. antropológiai mérésekhez, térképezéshez szükséges eszközök, fényképezőgép, fonográf, stb.), 4. Erdély magyar területein a tanulmányozandó egységek kijelölése, 5. az előzetes könyvtári tanulmányok, módszertani kiképzés, stb. elvégzése.

Több évre kiterjedő szervezési programot ölelnek fel a teendők. Keret, eszközök, kiképzés, monográfia, tudományos rendszerezés: ezek a szervezés fokozatai, hogy ifjúságunk elvetélt falumunkája teljesen értékes tevékenységgé, tudományos jelentőségűvé és nemzetpolitikai feladattá erősödhessék.

2. *A gyakorlati falumunka* megoldására a főiskolás egyletek hivatottak. Önerejükben erre képtelenek lévén, a társadalom támogatása nélkülözhetetlen. A Királyi Közművelődési Alapítvány bőkezűsége ugyan követőre nem található, de mégis példa, különösképen ha a németeknek a Gesellschaft der Freunden des Arbeitsdienstes alakulatát is figyelembe vesszük. Az ifjúság csak végrehajtó. Senki sem követelheti, hogy erején túlmenő önáldozatra vállalkozzék. Az erdélyi magyar munkatáborok vagy népnevelő körútak csak a társadalom támogatásával valósulhatnak meg.

A falumunka-kérdés tanulmányozása néhány lényegbevágó kérdést vetett fel. Befejezésként rendszerbe állítjuk ezeket:

1. Az erdélyi magyar társadalomban népünk egységének, élet- és műveltségi színvonalának záloga a vezetésre jól felkészült értelmiség kezében van letéve.

2. Értelmiségünk kiképzése, az értelmiség-nevelés, tehát erdélyi magyarságunk központi kérdése. Megoldásában évjáratoknak s társadalmi rendeknek egyként találkozniok kell.

3. Az értelmiség-nevelés elsősorban a népvezetésre való rákészülést jelenti, ami két irányú: szellemi kiképzés (műveltségi színvonal), s a vezetés programjának s területének ismerete (hivatásbeli gyakorlat).

4. A falumunka, mint a társadalomkutatás és segítés egyik részterülete, nemcsak Erdély kisebbségi magyarságának önismeretét, de vezető rétegünk hivatásbeli tájékozódását, sőt gyakorlatát is jelenti: az értelmiség-nevelésben tehát egyáltalán nem nélkülözhető.

5. Végeredményében: a falumunka nemcsak tudományos kedvtelés vagy romantikus időtöltés, hanem komoly nemzetpolitikai feladat, amelynek elsőrangú szerepet kell betöltenie az erdélyi magyarság közösségi életében.

*

A romániai németek követelménye nálunk fokozottabb mértékben követelmény: a mi népünk testületeiben, de egyáltalán a mi népi közösségünkben senki olyan vezető állást el ne foglalhasson, aki nem bizonyította be, hogy szolgálni tud, aki nem teljesített munkaszolgálatot.

Venczel József,

Cserei Mihály történeti adomái és apoftegmái.

Nagyajtai Cserei Mihálynak egy eddigelé ismeretlen művét kívánom bemutatni. Nem önálló mű, csak írott széljegyzetek, olvasás közben odavetett széljegyzetei Csereinek egy latin-nyelvű könyvben. De a sok alkalmi megjegyzés annyira bőbeszédű s annyira egységes tartalmu, hogy csak össze kell szedni őket s kész a mű. Csak cím kell neki: „Cserei Mihály történeti adomái és apoftegmái“. A könyv a helyi unitárius kollégium tulajdona: Plutarchus Moraliáinak Xylandertől készített latin fordítása. Egy sok viszontagságon átment, táblája-vesztett, elől-hátul csonka könyv. Valaha a Cserei Mihályé volt. A Suki családtól kerülhetett több más könyvvel együtt a kollégium birtokába. Kanyaró Ferenc és Szádeczky Lajos ebből a hagyatékból közöltek értékes dolgokat Csereitől. Ez a könyv is a Kanyaró kezéből várta a nyilvánosság elé kerülést, de mikor szegény feje megzavarodott, a könyvet úgy szedtük össze Varga Bélával a sok széttépett és szétszórt irománya közül, nem éppen a könyvespolcra. Akkor csonkulhatott meg. A Cserei Mihály jellegzetes betűit azonnal fölismertem benne s még a háború előtt kiírtam belőle az összes széljegyzeteket. A közlésnek azonban a világháború útját állta. Később meg egészen megfeledkeztem róla. Mikor azonban a Janus Pannonius fordításában olvastam Plutarchus Apoftegmáit (Plutarchusnak magyar ember, Janus Pannonius, az első latin fordítója), eszembe jutott a Cserei plutarchusa is. Az akkori könyvtárnok azonban nem tudta a kezembe adni, pedig jól emlékeztem, hogy a kiírt jegyzeteket is a könyvben hagytam volt. Nehány évvel ezelőtt a könyvtár átadásánál nagy öröömre ez a könyv is előkerült, kiírt jegyzeteimmel együtt, csak az elejéről kallódott el azóta még egy lap.

A széljegyzeteket abban a sorrendben adom, ahogy a könyvben egymásra következnek. A tárgyi csoportosítás áttekinthetőbb volna, de mintha így inkább meg lehetne találni bennük Csereit. Nem írtam ki a diákos firkálgatásnál nem sokkal többet érő, néhol szinte gyerekes naivságu fölkiáltásokat: *Verissime dictum! Memorabilis observatio! Laudabile factum! Optime!* Ilyenkor Cserei a szöveget is aláhúzza, közismert latin szálló igékkel, barát-epigrammákkal körülűzdeli. Más-hol történeti olvasmányaiából, Liviusból s egyébünnen idézget, vagy naivul a bibliából szedi történeti adatait és bizonyítékait: *Janus bifrons fuit Patriarcha Noe. Bifrons autem dicebatur, quia et ante tempus diluvii multis seculis vixit et post diluvium 350 annis.* (563. l.). Ezekben semmi újat és eredetit nem mond, értéktelenek. Valamivel több érdeklődésre számíthatnának a hazabeszélő öreges zsémbelődések. Hogy az álbarátok áskálódnak, *in meo exemplo expertus sum saepissime.*

(242. l.). *Tales homines nostris temporibus rarissime inveniuntur* (valóban jó emberek) *in Transsylvania.* (417. l.). Az asszonyoknak is kijut a jóból: *Nostris temporibus talis taciturnitas non invenitur in mulieribus.* (519. l.). *Utinam feminae hoc observarent, sed plurimae contrarium faciunt nostris temporibus.* (432. l.). Állandó kísérezene aztán az öreg Csereinéél egy-egy alkalmi nekifohászkozás, e hosszúra nyult földi világgal való leszámolás: *Optimus est homini vere christiano plenam fiduciam habere de remissione hominum peccatorum et ex misericordia divina ob meritum Salvatoris D. Jesu Christi se salutem aeternam obtinere. Homini autem reprobato certe melius est aut nunquam nasci, aut quam citius, adhuc in pueritia vel juventute mori, quam in mundo usque ad ultimam senectutem vivere, peccata sua quotidie augere et post mortem majores cruciatus in Inferno sentire, nam pro multitudine peccatorum multiplicabuntur supplicia.* (292. l.). *Quem dii diligunt, adolescens moritur.* (300. l.).

Páratlanul értékesek és életet lehellők azonban a kortársairól följegyzett jóízű apróságok, talpraesett megjegyzések, szellemes kiszólások. Ha az eseményeknek hangulata, ha a történelemnek levegője, ha a kornak lelke van: hát ezekben, az effélékben van. Azt a bizonyos nemzeti lelket, melyet olyan nagyra becsülünk, ezekben lehet leghamarabb és legjellemzőbben megtalálni. Ezért nem élt hiába Cserei Mihály. A közlésben szigoruan ragaszkodunk a szerző eredeti helyesírásához. Nagy kár, hogy ez az elv történetíróink között még nem lett kötelező.

1. Az oloszoknak az a Proverbiumok, Addig le ne vetkezzék az Ember, a migh le nem kel fekünni. Azt teszi ez a mondás. A kinek esze vagyon, maga jóságát, külső belső jovait nem agia másnak megh a gyermekeinek is directioja alá, migh életben vagyon, ne hogy más parancsolljon neki s adva adjanak valamit intertentiojára, sokan keservesen megh érzettek Jcszagokat s egyeb Bonumokat gyermekek kezire bocsátották s azok mellett vonták megh magokat, hogy már csendességben élhetnének, s olljan boldogtalanságra s szenvedésre jutottanak vénségekben, hogj egy jo izű falatot vagj italt is nehezen kaptanak gyermekektől, s keservesen siratták megh hogj a directiet kezektől ki botsátották. — Csak az en időmben is tudok illyen példákat, többi között példa mostani Feleségem Apja, az szegeny öregh Szeki István Petken. Igy jára Bartha Márton is Szaraz Ajtán. Vive vale laetus, tibi Dii dent prospera multa. (Számozatlan levél.)

2. Dum Cameralis Commissio prima vice in Transsylvaniam intravit in Anno 1698, aliquis talem Pasquillum fecit:

Gubernator Banfi potes iam dormire,

Adest Commissio, vult te sublevare.

Cancellarius Bethlen, noli iam scribere,

Adest Commissio, plura vult scribere.

Thesaurarius noli iam rapere,

Adest Commissio, non vult permittere.

Commissariatus si erit Computus,

Adest Commissio, manebit vacuus. (Számozatlan levél.)

3. Mikor ez a Cameralis Commissio ki jöt, a melynek Praesesse volt Baro Thavonath, az Idvezült Thesaurarius ur Groff Apor István Uram engemet, mint az officium Secretariussat küldöt elejekben Kolozsvárig,

Onnan kisírtém be Fejervárra, azt mondja nekem, mikor Thordán megh szállottunk, Baro Thavonath ur Deakul, Ego a quo tempore Transylvaniam intravi, de Dominatione vestra Perillustri multa audivi et bona et mala sed mihi plura mala quam bona, Azt feleltem neki én is Deakul, Facile credo Illustrissime Domine quia boni de me bona, et mali mala loquuntur, et quia ubique gentium multo plures Homines sunt mali quam boni, non est mirum, si Illustritas vestra de me plura mala audivit quam bona. Ugy convincáladék az en replicámmal a nagy okos uri Ember, hogy többet nem szolhata, sőt a mig Erdéljben lakot, engemet nagy becsülettel tractalt, (Számozatlan levél.)

4. Romában volt egy Cornificius Poeta, ki noha szegény állapottal volt, de jámbor életű, jó erkölcsű Ember volt. Ezzel penig találkozáván az uczán egy gazdag kevelj Romai Senator, azt mongia neki, Mond meg nekem ha valaha életedben értél-e egy jó napot, mert miolta ismerlek mindenkor szegény voltál, azt feleli a Poeta, nem tudom én, ha az én boldogságom nagyob e, vagj a te boldogtalanságod. A Senator viszontag mond neki, Hogi mondhatod magadot boldognak, engemet boldogtalannak, holot sokszor a sincsen a mit egjél, és a mint rá emlékezem, vagjon tizenöt esztendeje, miolta ezt a rongios palástot viseled, nekem penig annyi gazdagságom vagion, hogi a mi az en Házam szükségire bővön kívántatnek is, azon feljül is volna annyi, hogj magadnak s minden nemzetségednek táplálására is elegendő volna. Arra azt feleli a Poeta, Az en boldogságom nem abban ál, hogj sok pénzem volna, hanem abban, hogj a mim vagion, azzal meg elegendem, a te boldogtalanságod sem abban ál, hogj szegény volnál, hanem abban, hogy többre vágiakodol és hogj én szegény állapottal vagiok, nem csuda, mert soha szánt szándékkal nem hazudtam, hogh te gazdag vagi, attol vagion, mert talám telljes életedben egiczer is igazat nem mondottál, Azonban vagion nekem testvér Hugom, a ki az ő jó erkölesiért, szép tudományáért az egész Oloszországban nagy dicsirettel emlegettetik, neked vagion egy tisztátalan Feleség, a ki feslet éltiért az egész Roma városában lako Emberektől gyaláztatik, már tegedet tesznek Itilő Bironak, avagj nem job e szegény állapotban elni s szép hirben lenni mindenek előtt, vagj olljan nagj gazdagságot birni mint te, s minden Emberek előtt gyaláztatban lenni. Ez a Historia le vagion téve in Horologio Principum de vita Marci Aurelii Imperatoris. (Számozatlan levél.)

5. Akar melj nagj elmejű jóságú, bátor vitéz Férfi legien, de ha Hazug, senki nem aestimálja, utálya, aversálja. Akar meli szép okos, jó gazda Asszony legien valaki, de ha vagi kurva, vagi mérges, nyelves, haragos, már minden becsületit megh mocskolta, egy igaz Férfi természetű Ember is ne kíványon olljan Feleséget magának. (19. l.)

6. Georgius Banffi Gubernator Transsylvanicae magni Animi et prudentiae vir Cibinii moriturus dicebat ad Baronem Stephanum Haller, Ego jam morior et directio Transsylvanicae ad te veniet, caute ergo et circumspecte te gerere debes, nam saepius ego dum me alii dormientem putabant, non dormivi, sed somnium simulando multa negotia mihi obventura et mihi et Regno nocitura, quasi dormire, declinavi, hoc et tibi suadeo, ne quidquam temere agas, sed pendentis dissimulatione aliqua tractes, aliqua praetereas. (49. l.)

7. Quaecunque scripsit Homerus de Trojano Bello, omnia sunt Fabulosa, vera autem et genuina Historia est quam Dycytis Cretensis scripsit qui praesens fuit usque ad finem illius Belli, et absque omni fuce et adulatione res gestas a Graecis et Trojanis in rei veritate descripsit Lingua Graecana

quam post multa saecula in linguam Latinam transtulerunt, ego autem in *Linguam Hungaricam de verbo ad verbum transtuli.* (69. l.)*

8. Fabula, költöt dolog. Historia, meg löt dolog. Comedia, kedves, nevet-séges dolog. Tragoedia, szomorú, keserves dolog. Epigramma, másokat dicsirő versek, rövid versek. Elegia, szomorú dolgokról való versek. Epicedium, Halotokról való versek. Epitaphium, Lakadalmi versek. (150. l.)

9. Nullum tam atrox flagitium est, quam dum aliquis crudeliter et perfide agit, tamen se probe se agere simulat. Sic faciunt illi, qui verae Religionis cultores carceribus, torturis, flammis, morte cogunt ad Apostasiam, et tamen dicunt se pro aeterna illorum salute obtinenda laborare. (178. l.)

10. Sigmond Császár s egyszersmind magiar kiralit mikor egi hizelkedő udvari Szolgája felette vak dicsirettel magasztalna, a Császár pofon csapja, mongja a Császárnak, Cur me coedis (!) Imperator, azt feleli a Császár, Cur me mordes Adulator. (179. l.)

11. Sigismund Imperator Adulatori ipsum supra modum laudanti colaphum impegit, quaerenti cur me coedis Imperator, respondit Cur me mordes Adulator, utinam hujus praelari Imperatoris exemplum imitarentur Reges Principes et magnates, neque semet ipsos Adulatoribus devorandos permitterent, Sicut Actaeoni contigit, qui a propriis canibus, quos delicate alebat dilaceratus est. (185. l.)

12. Condimentum animi sunt salubria dicta et praecepta. Facundus Comes in via est loco vehiculi. (181. l.)

13. Mathias Rex Hungariae gloriosissimus, cum ad illum venisset Legatus Republicae Venetiarum quidam Episcopus, clam Regi sugillavit ex Preceribus Hungaris quosdam proditores esse, Rex tacuit, tandem in publicis Comitibus Regni Rex ad Episcopum conversus dixit, Vestra Reverendissima Dominatio saepius mihi dixit, aliquos Proceres Rebellionem contra me facere, hic sunt Regni omnes Proceres, quocirca significet mihi, qui sunt illi, ut pro merito illos iuxta leges Regni punire possem, et certe condignam poenam non effugient. Episcopus taliter confusus et in mendacio manifesto deprehensus obmutuit, quem Rex verbis graviter corripuit et a se dimisit. (183. l.)

14. Antigonus kiraljt mikor egi hizelkedő Ember a fenyes naphoz hasonlitaná, azt feleli a király, ellenkezőt tapasztal, a ki az én huddó edényemet szokta ki vinni. (189. l.)

15. Afflictis non debemus exprobrare illa per quae in calamitatem incidit, hoc enim esset non consolare illum, sed magis contristare et irritare, sed verbis lenibus et consolatoriis aegram ejus animam demulgere, Divinam ipsi providentiam et misericordiam inculcare ut in sua angustia et calamitate Divinum auxilium impleret et se in omni tribulatione Divinae voluntati humillime subiciat et ex omnibus malis liberationem assiduis precibus et vera poenitentia expectet: Haec est vera consolatio ab Amico vero Amico afflictio dextra adhibenda. Qui aliter agit et illum sua culpa vel negligentia in calamitatem cecidisse objicit, non Amicus sed superbus insultator merito vocatur. (212. l.)

16. Maximilian Császárt egi hizelkedő Ember el áltatta, hogj a Császár Familiáját a Noe Bárkájáig fel viszi, meg örül a Császár s mind azzal az

* Eddigélé ismeretlen s valószínűleg örökre elkallódott műve Csereinek.

Emberrel tanácskozik, a császár miniszterei nem merik a Császárt meginteni, hogy ne higien annak a hizelkedő Embernek, a Császárnak volt egy okos tréfás Szakácsa, audientiát kéret a Császártól s azt mongia, eddig urannak tartottalak, szolgád voltam, de a mint hallom a Familiádot Noe Bárkájából akarod ki hozni, Noenak három Fiai voltak, ha egyik Fiáról hozod le Familiádot, én is a másik Fiáról le hozhatom az én Familiádot, es így mindketten egymásnak Attjafiai vagjunk, tovább nem szolgálván, a Császár meg pirulván arczul, a tűzben hányva minden irásait, melyeket a maga Familiájáról készítet volt, a szakácsot gazdagon meg ajándékozza s Fő konyhamesternek teszi. (215. l.)

17. Seneca dicit, Nunquam ego Populo placere volui, nam quae populo placent, ego non probo, quae ego volo, populus non probat. (226. l.)

18. Jesuitae et Monachi sunt humiles absque despectu, obediens sine effectu, Devoti sine affectu, Pauperes sine defectu. (233. l.)
effectu, Devoti sine affectu, pauperes sine defectu. (233. l.)

19. A Fortuna Homines non diriguntur sed a Divina Providentia et Deus solet Hominum cogitationes, intentiones pro sua sapientia saepe contra omnem humanam opinionem et expectationem confundere et evertere, nihil enim in terra, quam quod Deus decrevit in coelo fieri. (261. l.)

20. Est quidem triste Parentibus mortuorum Filiorum interitum lugere, sed certe millies tristius et lugubrius est cum Parens superstitem Filiorum et Filiarum miserabilem statum lugere debet, prout mihi in mea senectute contigit, avertat Deus misericors, ne alii in talem sortem incidant, prout ego. (268. l.)

21. Rex Aegypti Sesostrius quatuor Reges captivos currui suo tanquam Equos applicuit et ipse in curru sedens illi trahebant currum, unus illorum saepius retro aspiciebat, dicenti autem Regi quare toties respiceret dixit, Intuens rotae volubilitatem, ubi quae fuerant summa jam fiunt infima, cogito de nostra Fortuna, qui Reges existentes, eo devenimus, ut currum tanquam jumenta trahere cogamur: Sesostrius statim curru descendit, et Reges captivos amplexus, illos cum multis muneribus liberos dimisit, Provinciasque illis ablatas restituit. (271. l.)

22. In tota Scriptura Sacra unum solum modo exemplum habemus continuae foelicitatis per totam vitam, is fuit Jabes ex tribu Juda I. Cronico. cap. 4. 10. praeter hunc a condito mundo nullus unquam fuit, qui perpetuo tranquillam et ab omni malo, dolore, vicissitudine immunem vitam habuisset, credo neque erit usque ad finem mundi. (272. l.)

23. Marcus Lucius Romai Senator követségbe küldetik Africában, kedves Feleségit magával el viszi, az utban a tolvajok el fogják, magát a Gályára adják, a Feleségit Galliában egy gazdag kereskedő Ember meg veszi, tiz esztendeig a nagy Fejedelmi Ember ot nyomorog a gálya vonásban, el szököt nyavalyas, Galliában megien, ot az Feleségire rá talál, meg érti az a kereskedő Ember dolgokat, mingiárt Lakadalmat készítet és a Rab Feleségit neki ajándékozza, mikor nagi örömben volnának a Lakadalmi Asztalnál egymás mellett ülvén, az uczán ket Iffiácskak játékot inditván nyilakkal czélhoz lövöldöznek, a Lakadalmas Ház ablakja nyitva leven, mind a két nyil be megjen az ablakon, csudálatoson egyik nyil a szegény Luciusnak szivit, a más nyil a Felesége szivit meg sebesitven, mind a ketten meg halanak szomorú példával, a mint iratik in Theatro majore mundi. Csak illjen szokot lenni a Világi szerencse. (276—7. l.)

24. Ego certe libenter aliis darem locum in hoc mundo mihi summe exoso et mihi semper infesto, si per me stare, interim fiat in omnibus

sancta Dei voluntas et de tempore mortis meae benignissima ejus determinatio. *Anno aetatis meae 76. Anno moderno 1743.* (283. l.)

25. Quid juvat bona quam maxime amplificare et mala summopere extenuare, verum bona debemus moderate ferre et mala cum humili patientia tolerare, et tam in bonis nobis obvenientibus, quam malis nos prementibus Divinae voluntati nos submittere. Haec est solida consolatio in omni angustia et adversitate. (286. l.)

26. Optimum est homini vere Christiano plenam fiduciam habere de remissione suorum peccatorum et ex misericordia Divina ob meritum Salvatoris D. Jesu Christi se salutem aeternam obtinere. Homini autem reprobato certe melius est aut nunquam nasci aut quam citius adhuc in pueritia vel juventute mori, quam in mundo usque ad ultimam senectutem vivere, peccata sua quotidie augere et post mortem majores cruciatus in Inferno sentire nam pro multitudine peccatorum multiplicabuntur supplicia. Hoc sensu verum dixit Silenus coram Rege Mida. (292. l.)

27. Facilius est homini in adversis rebus et calamitatibus consilium dare quam pati. — Plurimi fortes sunt in consilio dando, sed cum ipsi quoque incidunt in adversa, sunt inbecilles in patiendi. (295. l.)

28. Nem élet a mienk, mellejt annak hivunk
S a mellejt annyira féltünk s takargatunk,
Hanem sok időkig kinozo Halálunk,
Lelkünket epesztő kegyetlen Hohérunk.

Nincsen ez világon olljan nagy magos ház,
Hova nyomoruság egjenesen nem mász,
Kővárak s országod Ezer legjen s meg száz,
Bizony annál töb bút életedben te lác.

Ne várj nyugodalmat azért ez világban
Bujdosás völgye ez, forgasz is sok gondban,
Hanem mikor meg halsz, tested koporsóban
Meg nyughatik s Lelked boldog menyországban.

Cserej Mihály írta utolsó vénségiben
Boldogtalan életinek 79-dik Esztendejiben. (300. l.)

29. O quam multis bonum fuisset vel in pueritia, vel in juventute mori, quam ad senectutem pervenire et horrendis miseriis invisí. Magnus Dominus in Transylvania Dionisius Banfi in senectute carnificis manu delatus est Szomosujvarim.(!) Alter magnus Dominus Paulus Beldi in senectute in exilio Constantinapoli mortuus et sepultus est, uxor ejus ad mortem usque in carcere detenta, Filii per quator Annos incaptivati. Magnus Dominus Nicolaus Bethlen in senectute arestatus Viennam translatur, ibique in captivitate mortuus. Mille talia exempla tristissima sunt ubique terrarum prouti ex Historia quis vult legere potest. Longa vita longa miseria, vera est antiquorum philosophorum sententia Quem dii diligunt, Adolescens moritur. Utinam et ego mortuus fuissem in mea juventute. (301. l.)

30. Tempore Ptolemaei Regis Aegypti quidam Philosophus Hegesias tanta facundia disserebat de miseria huius vitae, ut multi palam semet occidebant, quo citius e vita hac emigrarent, ideirco Rex sub poena mortis inhiibuit Philosopho, ne amplius attentaret de illa materia discurrere, et certe

credo nisi Divina Lex obstaret, plurimi invenirentur qui vitam propriam quocunque modo abrumperent nostris etiam temporibus. (303. l.)

31. Silentium quoque aliquando nocet, itaque observanda est illa Regula: oportune tacere non minoris est prudentiae, quam oportune loqui. (310. l.)

32. Festinare nocet nocet et cunctatio saepe,
Tempore quoque quo qui facit ille sapit. (Uo.)

33. Sarosi János ur, mikor a kolykában kinlodot sodrot kívánt kaszás Level, a hires Doctor Köleseri Sámuel leven mellette, meg engedte, hogj olljant főzzenek s maga előtt et Sarosi János azon étel(ből), de nem engedte, hogj annyit egjék az menyit a beteg ur akart volna. (322. l.)

34. Nekem egj hires Doctor azt jóvallotta, a Bort ne elegyitsem meg vízzel, hanem ebéden és vacsorán elsöben igyam egj pohár vizet, azután mind Bort, hanem utolyára, mikor fel akarok Asztaltol kelni, ujobban igjam egj pohár vizet. Ugjan azon Doctor, mikor Hagjmázban fekütem fővt(!) sos káposztát kívántam, meg engedte hogj maga előtt egj keveset egjem, azt mondvan, a beteg Ember a mit kíván meg kel engedni a Doctor praesentiájában egjék keveset, mert ha meg nem engedi, a beteg Ember a Doctor hire nélkül annyit eszik az ollian kívánt étekben, hogi igen megárthat nekie. (323. l.)

35. Quod sapit nutrit, est axioma Medicorum. — Corpus impurum quo delicatius nutritur eo difficilius sanatur, dicebat Coronensis excellens Medicus Lucas Zeuler. (331. l.)

36. Livia Augusti Imperatoris Uxor solebat dicere se cum marito suo optime convenire, exquisita nempe pudicitia, marito in omnibus obtemperando, de mariti actionibus nunquam inquirendo et quaedam mariti vitia in silentio dissimulando. Si hodiernae uxores similiter facerent, placidam cum maritis vitam continuare possent. (333. l.)

37. Szent Agoston Doctor Anyának Monicának igen haragos kemény Férje, mégh is csendességben éltek, a szomszégja jámbor szelid Ember volt, a Feleségivel háborán élt, giakran meg is verte a Feleségit, egiczer oda megjen a szomszéd aszszony Monicához s mongia neki, mitől vagjon, a te Férjed haragos Ember, ugjan csak jól alkusztoz egiüt, nem veszekedtek, az én Férjem ugj teczik jámbor csendes Ember, még is csak veszekedünk, mongia neki Monica, mikor az én Férjem haragoskodik, nekem egi kis kövecském vagjon, azt mingiárt a szájamba teszem s addig ki nem veszem, mig az én Férjem haragja el mulik. A szomszéd Aszszonya azon kéri, agja neki oda azt a követ, had próbálja meg, ha olljan nagi ereje vagion, oda agja de ugj hogj vissza hozza. El megjen a szomszéd Aszszony, zugalodik a Férje ellen s hogj láttja az ura haragra indult, a kövecskét maga szájába teszi, az ura meg csendesedik, ugj veszi ki a szájából a kövecskét, ezt egy nehányszor meg próbálta, haza viszi Monicának a kövecskét s meg mongia neki nagi hasznat tapasztalta, azon kéri hogj szerezzon neki is olljan kövecskét, nagi summa pénzzel is meg veszi, mongja neki Monica, ilyen kövecskét eleget találsz a patakban, nem a kövecskében vagjon ollyan erő, hanem ne nyelveskegjél az Férjedel, magadra ne haragicsad, mikor meg haragszik ne szoly semmit mig magátol meg csendesedik, mert én igj szoktam czelekedni. (336. l.)

38. Esset quidem bonum ut Vir quam Religionem profitetur, ex eadem Religione uxorem acciperet, si vero alterius Religionis uxorem ducit, non potest violenter uxorem ad Religionem sui mariti amplectendam cogere Deus enim voluntarios sui cultores diligit. (337. l.)

39. Ex Collegio Enyediensi duo Studiosi stabant in porta Collegii, quaedam Femina formosa ibat in platea, unus studiosus dicit ad alterum, Frater euperem hanc, Foemina conversa dixit, Cupis sed non capis, Studiosus respondit, Si non capio, tamen aspicio. Femina iterum reposuit, Quid valet aspectus si non conceditur usus. (340. l.)

40. Mostoha Apák jok voltak eleitől fogva, Jo mostoha Apja volt az öreg Bethlen János Pekri Lőrincznek, Kornis Gáspár Idősbik Gyulafi Lászlónak, Kornis István Iffiab Gyulafi Lászlónak, Kálnoki Farkas Nemes Thamásnak, Apor Istvan Korda Sigmondnak, Az ösém Cserei János Maurer Mihálynak, Iffiab D.... László Jako Andrásnak, Boér Gábor Seckeli (?) Eleknek. Ezeket én mind ismertem, de soha életemben csak egj jo mostoha Anyát se nem ismertem se nem hallottam. (349. l.)

41. Világ teremптésitől fogva nem volt olljan vendégség s Lakadalom, a hol olljan vendégek lettek volna, mint a Cana Galileai Lakadalomban, mert ot jelen volt az Istennek egj szülöt Fia az Ur Jesus Christus, jelen volt az ő Szent Anya a Boldogságos Szűz Maria. (353. l.)

42. Multis Deus Multa dedit, nemini satis. In meo Hospitio Ita erat scriptum in pariete in Civitate Coronensi in platea Nagj ueza vocata. (367. l.)

43. In Civitate Claudiopolitana in multis domibus ad Januam haec sunt scripta: Sumptus ne superet censum. Memorabilis certe et observanda sententia. (367. l.)

44. O! Domine Deus qui etiam extra veram tui cognitionem positos Homines tam miraculose et clementer conservasti, nobis quoque quamvis peccatoribus sed in tua vera cognitione et Religione constitutis clementissime misereri dignare et e periculis tam corporalibus quam maxime spiritualibus liberare et salvare propter unigenitum Filium et eius meritum non dedignare. (375. l.)

45. Mikor Szegény Báthori Gábor Fejedelmet hintoban ülven Váradon meg öltek s köntösit le huzvan, egj Ingben Lábravaloban holt testit a Körös viziben vetették, a Fejedelem vislája a vizben be menván, huzni kezdette a Testet, de nem birván a Holt test ki hozatalával, a mezőről jöven haza nemeli napszámosa, meg lattjak a visla mit akarna s ugj vonnyák ki a Holt testet a vizből, hirt adván a Városban, ugj viszik be temetni. (377. l.)

46. Illi omnes sunt superstitiosi, qui praeter precem de Cultu Divino a Deo sapienter ordinatam et in Scriptura Sacra revelatam ex humana traditione et inventione Deum colere volunt, ita faciunt Romani Catholici, talis autem cultus displicet summopere Deo, aperte dixit Dominus noster Jesus Christus. (382. l.)

47. Minden nyomoruság ezen a Világon a Sz. Isten akarattjából es rendeletiből szál az Emberekre a Melljel az igaz itiletű Isten a hitetleneket a bünert bünteti, a maga hiveit penig mint edes Atya ostorozza, hogj a világgal egiüt el ne veszszenek, hanem Istenhez terjenek s igaz poenitentiát tarcsanak, es minden ellenkező dolgokat, szenvedéseket azoknak Lelki jóvokra s idvességekre forditya. A nyomoruság azért köz mind a Hitetlenekkel mind az Hivekkel, sőt gjakrabban az Istenfélő Emberek sonyorgatának (!) az Istentől, mind az által nagi külömbseg vagion a hitetlenek es Hivek szenvedései között, mert a gonosz életű Emberek a nyomoruság alatt Isten ellen zügolodnak, átkozodnak s mentől inkább bünteti Isten a bünert őket, annal vakmerőbben buborekolnak a gonosszágban, Istenhez valo meg teresről ingien nem is gondolkodnak, hanem mind holtig a gonosszágban éléb mennek, mind addig mig holtok után világi nyomoruságok után az örökkétarto kinra a Pokolban taszitatnak. Az Istenfélő Ember, ha tellyes

életiben nyomoruságban szegénységben él is békességes tűréssel szenved, Isten ellen nem zugolodik, sőt hálát ad az őtet Atyai vesszszóvel sujtolo Isteninek, el hiven azt, világi szenvedése után az örökke valo boldogsagban s nyugodalomban vitetik. Ezzel vigasztallja magát. (387. l)

48. Nagj Sándorhoz, mikor a Scythák követeket küldöttek volna, azt mongia neki egiik követ: Ha az Istenek azt akarták volna, hogy a Testednek termete szived kívánságával egjenlő let volna, az egész világ téged be nem fogna. (394. l)

49. Az öreg Teleki Mihali azt mondotta Legyen hála Istennek nem vagiok olyan okos, mint Bethlen Miklos, olyan bolond, mint Seredi (Erkedi?) Benedek, olyan magos mint Njilas(?) Mihaly. (396. l)

50. Borbonius Franciai Reformatus Herczeget mikor a Franciai Carolus nonus kirali meg fogatván maga eleiben viteti azt mongia neki: Hárcm dolgot teszete, vagi legi papista vagi meg kel haldod, vagi holtig a tömleczen szenvedned, azt mongja a resolutus kegjes Herczeg, Az elsőt hogj Papista legjek soha nem cselekeszem, a más két dolgot a kiralj akarattjára bizom, magamot penig a Szent Isten kegjelmes providentiájára alázatosan submittálom. (397—8. l)

51. Groff Bethlen Miklos nagj Tanácsu bölts Ember giakran mondotta a Fiának Bethlen Mihálinak, A meli Lovat én neked megh nyergeltem, nem fogod te azt meg ülni, mivel a Fiát látta, hogj nintsen arra valo capacitassa, az Apja karakterit conserválhassa, noha még az Apja életiben megh holt volt Brassai szorulásban. (398. l)

52. Groff Apor István Apoftegmái:

A Nuszt bőrben s a becsületben keveset adnak egi polturán. Item.

A sokat halgato giakran mosoligo, sokat imádkozó Embertől libera nos Domine. Item.

Mikor a parasztlol Nemes Ember leszen, annak a hetedik izen valo Fiából leszen igaz véru nemes Ember. Item.

A ki valakitől valamit kér Levele által, ne kimillye a Titulust tölle. Item.

A ki megh házasodik, vakon kezgie el az játékot, ha ugi akarja haton végezze el. Item.

Takarékosan ély, ne tékozolj, Job hogi Fösveny rosz Embernek mongianak, mint sem szegény Bestye kurva Fiának. Item.

Ugj borsolj ebéd(re) had jusson vacsorára is. Item.

A Tokai borbol is csak hugi leszen, mint a Gerdaljbol. Item.

A ki a Banfi hajnalt szereti, Banfi ebédet is készítessen. Item.

Ha az Egh le szakadna, sok pacsirta hullana le a földre. Item.

A szaro Emberhez, részeg Emberhez, A ki Venus játékában dolgozik, ne szoly kezek alá, meny el mellettek. Item.

Ha egi Forintot adez kölesön valakinek, egi pénzel végi papirossat, iras arra obligatoriát. Item.

Ha az Egh le szakadna, sok pacsirta hullana le a földre. (400—401. l)

53. Az Oláh Jobbágiok azt szokták mondani. A kinek nintsen Földes Ura, nintsen Istene. Az oláhok proverbiuma: Tacs si facts. (402. l)

54. Az öreg Petki István Apoftegmája:

En mindent elhiszek, a mit mások mondanak, Az igazat igasságnak, a hazu(g)ságot hazugságnak, Innen szokták már mondani, mikor valaki hazud, El hiszem Petkire, az az el hiszem, hogi a mit mond hazugság. (403. l)

55. Kálnoki Farkas Apoftegmája:

Erős Legeny a Törvény, hamar földhöz üti az Embert. (403. l)

56. A nagi Atyam Cserei Miklos Apoftegmája:
Siligo, ego te non diligo, mert soha rosot nem vetetett, hanem mindenkor tisztá Szép Buzát. Item.

Eleg egi asztaghoz egj kutya. (403. l.)

Magadnal nagiob Embernek költsön pénzt ne agj.

Nagi Titkodat Feleségednek ki ne mond, akasztófától senkit meg ne váles.

Senki barátságáért magadat meg ne szegenyítsed. (405. l.)

57. Groff Czernin Josef Colonellus Apoftegmája:

Centum aura Centum boni Amici. Item.

Unum Regnum valet quinque missas. (406. l.)

58. Első Ferdinand Csaszar Apoftegmája:

Fiat justitia, aut pereat mundus. (410. l.)

59. Groff Bethlen Gergely azt mondotta Köntzei Andrásnak, Csukát Töröt Lével, ebet eb Lével, Köncezeit Köncezi Lével. (412. l.)

60. Mikor az öreg Seredi Istvánt az öreg Rákóczi Fejedelem be küldötte a Török Császárhoz az Erdélji Ado pénzel, a Fővezérhez viven a pénzt meg olvasván, hát sok Ezer Taller hija vagion a pénznek, mert Rákóczi György nem akarta, hogyj annyi Ezer Tallert külgyön, a mennyit a Császár parancsolt, mongia neki a Fővezér, majd be vetetlek a Tengerben Pogány eb, azt feleli, sok volna két tyukmonyra, mongia a Vezér nagi haraggal micsoda két tyukmony az, azt feleli Serédi, én ma nem ettem többet két tyukmony-nál, igen sok volna arra a Tenger Vízét meg innom, el mosolyodik a vezér s nem bántatya hanem azt mongja neki írja meg a Fejedelemnek a töb el maradot penzt iskalja(?) megh. (412. l.)

61. Romában egi Urfi alatomban egi kis Aszszonyt sokáig szeretet, egiczér gondolkodik ha ki tudodik a dolog neki veszedelmire leszen, el megien más országra peregrinálni, oda lakik három esztendeig, s mikor már esziben veszi, hoga azon Leányhoz való szerelem benne egészen megcsendesedet, haza megien Romában, egi alkalmatossággal azon régi szeretője szemben találkozik velle, de ő egjet sem szol hozzá, a Leány gondolván, talám őtöt meg nem ismerte, mongia neki Ego sum ego, az Urfi azt feleli neki, Sed ego non sum ego. (415. l.)

62. Az öreg Banfi Sigmond Szentkirályon ki menvén a mezőre, meg járván a sok Buzáját a földekben azt mongja ki tudná ezt Sok (!) gaz Buzat mind le araratni (!), harmad napon rettenet jeg esső leszen mind egiben rontya a Buzáját, nem kívántatot sarlo. (416. l.)

63. Cicero cum Romae quidam arrogans Senator ignobilitatem ipsi obiiceret, respondit, Mea Familia in me incipit, tua Familia in te deficit. (418. l.)

64. Cum Legati Alexandri instarent ut si non pro se, saltem pro Filiis acciperet aurum, ut post mortem Parentis habeant unde vivant dixit, Si mei Filii similes mihi erunt, exiguus Ager qui me sustentavit et illos sustentabit, sin dissimiles, nolo luxuriam illorum pecuniis adjuvare. (420. l.)

65. Mikor elso Apaffi Mihali Fejedelem Asztalánál az urak mulatnának, mongia nekik, kérem az urakot, vigan mulassanak s igianak, azt mongia a Fejedelem testvér Bättja Apaffi István, Ne kérjen Ngod bennünket, hanem parancsolljon mint Erdélji Fejedelem. (420. l.)

66. Mikor Banfi György Gubernator halálos betegségben volna Szebenben, Borbelit hivatván megh borotválkozik, egi Tallért ad a Borbeljnak, azt mongia, Emlékezzel meg arrol, Te borotváltad megh az Erdelyi Gubernatort utolszor, azután azon betegségiben keves nap mulva megh hal. (421. l.)

67. General Castaldus azt mondotta: Qui tempus quaerit ubi tempus habet, incidit in tempus, ubi tempus non habebit. (422. l.)

68. Mikor Leopold Császár Zrinyi, Frangepán es Nádasdi s más magyar urakot meg fogatván meg akarta öletni (amint meg is ölette azután) az akkori Esztergomi Ersek Szeeseni a Császárhoz be megjen kéri, ne ölesse meg azokat regi Familiabol allo(?) magyar Urakot, de a Császár Lobkovicz érsek miniszter sugallásából nem akarván az Ersek interpositiojara meg gratiázni azoknak az Uraknak, az Ersek a Császár előtt fel emelvén kezeit azt mongia, Szaradtnak volna meg ezek az én kezeim a melljek Felséged Fejében Tették a Magyarországi Coronát. (425. l.)

69. Az Egjik Romai Pápa ugian Romában az Apácák Clastromában menven ele hivattja maga eleiben az Apácákat, azt kérdi tőlök, Estis ne omnes virgines, azt feleli az Abbatissa, Deberemus Sanctissime Pater. (425. l.)

70. Mikor Leopold Császár három Urakot Banfi György Gubernatort, Bethlen Miklos Cancellariust, Apor Istvánt Thesaurariust Bécsben fel hivatta, es a Császárral szemben lettenek, egi a Császár Hacserosi közül azt mondotta Banfi György felől Ez szép Ember, Bethlen Miklos felől ez eppen sido, Apor István felől ez a regi Scythak közül valo. (428. l.)

71. Az Angliai dícsőséges kiraline Ersebeth soha Férjhez nem ment noha négy királyok kérettek, azt felelte nekiek, Jam nupsi Christo, nubere nolo viro, mikor a spanyol kirali rettentő hadi készüllettel a tengeren Ersebeth kiraline ellen hadat inditana azt írja a kiralinenak, Tu quae Romanas voluisti tangere Leges, Discis Hispano subdere colla Jugo, azt írja vissza a kiraline, Tu qui Divinas Voluisti spernere Leges Discis Foemineo subdere colla colo, meg veri a kiraline az egész tengeri Armadiajat a Spanyol kiralinak minden elő készülletit, Sok Agjuít el nyeri s a maga királyi városában Londinumban vitette s ugj triumphala az Aszszanyi gusaly a Spanyol Férfi királi Coronáján. (428—9. l.)

72. Vida Istvan igj distingualta a Banfi urakot, Georgius Banffi de Losonez Gubernator, Ladislaus Banfi de Limba (!), mivel nyelves Ember volt, Sigismundus Banfi de Bolondosvára, mert Almasi Banfi Sigmond féleszü Ember volt. (431. l.)

73. Mikor Banfi György az Ecsedi Dominiumot meg vette, azt mongia Apor Istvan Asztalnál neki A meli magyar mostani időben sokáig akar élni, sok pénze, nagi esze ne legjen, sok joszágot ne vásároljon. (434. l.)

74. Fabius Maximus ad Paulum Consulem contra Annibalem in castra euntem dixit, Cauter pugnandum o! Paule cum Annibale, malo enim te sapiens hostis metuat quam stulti cives laudent. (433. l.)

75. A nagi Atyam Cserei Miklos azt mondotta, a Cserei Familiabol valo Férfiaknak harmincz esztendő korokban leszen eszek. (434. l.)

76. Groff Rabutin General azt mondotta az Erdélji Catholicus es Reformatus magyarokrol Turcis Catholis, Diabolis Calvinis. (435. l.)

77. Mikor Serédi István majd esztendeig volt a Török Császárnál, a Fejedelem dolgainak foljtatásában, az alat a Felesége mástól meg terhesedven, haza jöven, a Fejedelem meg izeni neki, hoga a tanácsos urakkal bozása megien ebédre, a Felesége azt mongia az Urának, hát édes Uram, én mint viseljem magamat ha a Fejedelem az Urakkal ide jó hozzánk, azt feleli neki, Csak ugi viseld magadot édes Feleségem, mintha soha kurva nem voltál volna, el sem vált a Feleségitől egész életiben. (434—5. l.)

78. Tophaeus Mihali Püspök Apoftegmája:
Menyország is a maga idejiben. (436. l.)

79. Az öreg Daniel Istvánnének Apoftegmája:

A kalácsot is lisztből sütik, mint a kenyeret.

A Pap is csak ember, mint a többi. (437. l.)

80. Mikor én Teleki Mihali udvarában laktam, egi Fejérvári Leon Samuka Sidora meg haraguván fel hozattja maga eleiben, szörnyű keppen szigja, amaz csak halgat, egiczer mongia, Uram a halgato misenek olljan haszna vagion, mint az Enekes misenek, mongia neki az Ur, mi gondod neked Pogany Sido a keresztenyek misejere, a Sido azt feleli, mert mikor engem Uram Ngd szörnyűképpen szidna, noha vétkem nem volna, én azokat mind visszsa gondolom Ngdnak, a nagi haragos Uri Ember meg mosoljodván egi öreg Tallérral meg ajandekoza s békével el bocását. (439. l.)

81. Mikes Kelemen Ur azt szokta volt mondani Ha Ur vagy is az szegenj Atyadfiát ha koldus is, meg ne tagagyad. (441. l.)

82. Mikor Iffiu Rakoczi György a Török Császár akarattja ellen Lengyelországra ment nagi haddal, és mind a Tatárok rabságára estek minden seregei, a Török Császár egi Kapucsi Basát küldven Erdéljben hogi Rakoczit Fejedelmének ne tarcsa tovább az Ország, a Fejedelem Asztalánál azt monddotta a Basa a Fejedelemnek, Fekügi le Ngos Uram, meg vetettek az Agiat. (442. l.)

83. Cserei Sigmond Bátyám halála oráján azt monddotta, nehéz a Miklosvárszéki Assessornak idvezülni. (443. l.)

84. Mikor Banffi Djenes Urat Fogarast giülésben megh sententiaztak, az akkori Itilő mester Sárpataki Marton ugi voxolt, mortui non mordent. (444. l.)

85. Vespasianus Császár halálos betegségiben fel veteti magát az Agibol, ugi hordoztak a Házban, monddottak neki, fekügiek le, azt felelte Caesarem stando oportet mori, ugi is holt meg fen álva a szolgálai kezekben. (444. l.)

86. Mikor Paris városban Carolus nonus Franciái királi egi nap harmincz Ezer Reformatusokat kegietlenül meg öletet, Pilius nevű Reformatus urat mikor vinnek a meg öletésre, ameli heljen a sok Ezer meg öletet Szegeny Reformatusok testei rakáslan (!) fekütenek, meg alvan Pilius, a kirali pedig a maga Házának ablakáról nezne azt a szörnyű Lanienát, fel tekintvén a királira azt mongia Haecine est fides Regia, haec promissa, haec Pax, at tu Deus optime et maxime oppressorum causam tuere tantamque perfidiam et immanitatem justus Deus vindicta, ezeket mondván dárdákkal által verik meg ölik. Igi irja Papista Historicus Augustanus Thuanus. Meg fizete az igaz itiletű Isten annak a kegietlen Persecutor kiralinak mert irtoztato nyavaljában Sokáig kinlodék, Szüntelen vért okádot nagj kinnal desperatioval ugj holt meg, holta után kegy nélkül kinlodik Pokolban. (444—9. l.)

87. A nagi Atyamtól Cserei miklostól mikor Barabás Bálint Jobbágia Szántoföldet kérne, a mezőbe leven, a maga Szántoföldinel allana, azt mongia neki, Szánts meg ezt a földet én számomra egi araszig, az többi tied legien mind Pokolig. (445. l.)

88. Az édes Atyám Cserei János Apoftegmája:

A paraszt Embert a solo Fiu meg gazdagitya, a nemes Embert meg Szegenyiti. Item. Halála oráján ezt monddotta az én jelen létemben, Már a számadas véghez ment várom az en Idvezítő Jezusomat, hogi szegeny Lelkemet vegye magához. (447. l.)

89. Cicero cum post eversam a Julio Caesare libertatem Urbis Romanae querelas instituisset coram suo Fidelissimo Amico desuper praesenti statu populi Romani, respondit illi Cicero quid tibi in alieno saeculo, jam nostra peralta sunt. (450. l.)

90. Augustus Császár mikor meg hallotta hogj Herodes a Sidok kiralja két Fiait meg ölette, azt mondotta, Inkább lennek Herodesnek Disznaja, mint sem Fia, mert a Sidok a Disznót megh nem ölik hogy meg egyék. (452. l.)

91. Quidam Poeta Graecus Sopijs offerebat Augusto Versus Graece Scriptos, ille tamen nihil dedit, interim et ipse Augustus aliquot versus Graecos composuit et cum Graecus Poeta iterum illi versus attulisset, Augustus suos quoque versus illi obtulit, Graecus perlectis illis laudavit ingenium Caesaris, et ex sua Crumena aliquot denarios exemit Caesarique dedit et dixit, non pro tua fortuna Auguste si plus haberem plus darem, Caesar rubore suffusus mille aureos Graeco Poetae dari mandavit, quibus acceptis deinceps oblatione versuum Caesarem non molestavit. (453. l.)

92. Rakoczi György katonája Tatár rabságában esvén a Tatár el viszi magával a hol a kardokat árultak, s mongia neki te jo katona voltál válasz én számomra egj jo kardot, menti magát hogj ő Rab, nem tud kardot választani, a Tatár kinszeriti, egj kardot fel veszen a keziben meg forgatya s el üti a Tatár fejít s azt mongia ez jo kard, a Tatárok Itilő Birájához viszik, olyan törvényt teszen: nem kellett volna a Rabnak fejjvert vetetni keziben, hogi el ütötte a Fejít az Urának jól cselekedte. (455. l.)

93. Bekes Gáspár Apoftegmája:

Non est abbreviata manus Domini. (455. l.)

94. Kolosvári Hadnagy Rajner Márton Apoftegmája:

A jo csipős Bor az On kannából is jo nem csak ezüst pohárból. (456. l.)

95. Cum inter Gallos et Hispanos controversia esset, et Galli ab Hispanis in Proelio superati essent et Rex Galliarum et Rex Hispaniarum Legatos miserunt ad Rempublicam Venetianam, qui Legati simul introducti in Senatum, ubi illorum propositiones audivisset Dux Venetiarum dixit, Quandoquidem Divinae voluntati nullus Hominum reluctari poterit, ego cum flentibus fleo, et cum gaudentibus gaudeo, et tam sapiente responso, tam Legato Hispaniarum, quam Galliarum cum illorum pleno contento satisfecit. (457. l.)

96. Memorabile Apoftegma Ovidii:

Fortunam reverenter habe quicumque repente

Dives ab exili progrediere loco. (459. l.)

97. Világ teremptesitől fogva nem volt senki is olyan hatalmas monarcha mint Tiberius Császár, mert az Ur Jesus Christus ado penzt fizetet neki, nem volt olyan nagj Itilo Biro mint Pilatus mert az Istennek Szent Fiát meg sententiázta. Nem volt olyan nagj Árulo mint Judás mert a világ meg váltoját pénzen el adta, nem volt olyan drága koporso mint a meljben edes Idvezitőnk Szent testit el temették. (460. l.)

98. Antigonust mikor kiraliságra meg koronáznakak [!] keziben veven a Coronat azt mongia Oh! nemes kellemetes koszoru mellyet sokan kívánnak, de ha tudnák menyi gond fekszik alattad, ha a sárban látnának onnan fel nem vennének. (460. l.)

99. A császár Cancellarius a Grof Sejler (?) azt mondotta Becsben Groff Bethlen Miklosnak Kglk jo kövér Lovai vadnak, de a Kocsis nem tudja a Lovakot jól hajtani. (462. l.)

100. Mikor Leopold Császár a nagjobbik Leányát férjhez adta Becsben a Lotharingiai Herczegnek sok Poetak sok Lakadalmi verseket irtanak, de mind azok között egj Poeta irta verset becsültének eléb a vers e volt,

Bellorum satis est Augusti Filia nubit

Dormire ut possit dulcius Arma silent. (462. l.)

101. Groff Kálnoki Samuel Apoftegmája:
Rosz macár az a ki a maga fészkit le szarja. (463. l.)
102. Grof Kornis Sigmond Gubernator Apoftegmája:
A ki engem egiczer meg esal kurva legyen az Anya, ha másodszor meg esal kurva legyen az én Anyám. (466. l.)
103. Idősbik Orbán Elek azt mongia egczer Keczen letünkben Apor István udvarában Korda Sigmondnak. Bátyám uram Kegyelmedben ket fele dolog meg nem maradhat, kérdi Korda Sigmond mik azok, azt feleli, A Szo a Szájában, a Fing a Segiben. (466. l.)
104. Grof Stombak Colonnellus hires(?) vitez Ember Brassoban meg betegedvén azt mondotta halála oráján, Ezzel a kezemmel többet öltem meg a harezon negj Száz Töröknél, hogj nem találkoztot egj Török a ki engemet is meg ölven vitezül el estem volna, hanem it kel meg halmom az Agjban mint egy hitvány kutyának. (467—8. l.)
105. Cserei Mihali Apoftegmája:
Deus providebit. Item.
Az Istent félljed, Az Embereket meg becsülyed, A szegényeket segillyed, Item.
A mid nintsen azzal ne kérkegjel. Item.
A halogatásban nintsen semmi jo. Item.
A mit mondasz meg ne változtasd(?). Item.
Az imacságot gjakorollyad. Item.
A Jo tetemenyert haladatlan ne légy. Item.
Minden nyomoruságodban az Istenhez foljamogjal. (467. l.)
106. Grof Bethlen Miklos gjakran mondotta, Erdéliben nem tart Becsi expeditiora Senkit olljant, mint Biro Sámuelet, törvényes expeditiora olljant mint Sándor Gergelj, hamar expeditiora olljant mint Cserei Mihalyt. (469. l.)
107. Nulla unquam in morte hominis cunctatio longa est.
Judicium praeceps insani judicis Index. (469. l.)
108. Bátori István király felől hogj megholt azt mondották a Lengjelek, vagj soha királjok ne let volna, vagj soha meg ne holt volna. (470. l.)
109. Mikor Carolus quintus Császárt el temették sok fele Epitaphumokat irtanak, de azok között a volt nevezeteseb:
Hic jacet intus, Carolus quintus, nihil est intus. (471. l.)
110. Bethlen Miklos ur azt mondotta Feiervárat az ország gjülesiben a hol en is jelen voltam Egj országnak töb esze vagjon mint sem egj Embernek. (472. l.)
111. Mikor Iffiu Apafi Mihali Fejedelem Bethlen Gergely Leányával lakadalmat tartot Balás falván, en is ot voltam, azt monda Sarossi Janos Apor Istvánnak, Apafi Mihali az Erdéli Fejedelemséget ma az Agjban nyomta, bizony jól is iövendölte, mert azzal a házassaggal veszite ki keziből a Fejedelemséget. (473. l.)
112. Bölönben az öreg Sigmond Deak Unitárius nemes Ember leven halála oráján azt kérdi az unitárius Paptol, ugian Praedicator uram, igaz e az, hogy Pokol vagion, azt mongia a Pap, meg láttja Nemzetes Ur Klgldm egj ora mulva. (475. l.)
113. Veselenyi István Ur azt mondotta az ország giülesiben Bornemisza Ignac urnak, Ngd csak a difficultasokat moveallja egjiket sem solvalya. (486. l.)
114. Henter Elek negédes kevély Ember felől azt mondotta Alvinczi Gabor, Porcina gravitas. (478. l.)

115. Bethlen Miklos azt mondotta, Ha a magyarok ugj szeretnék egy mást, mint az oláhok s olljan engedelmesek volnának a Hadi Tisztekhez, mint a Németek, ugj jól foljnanak a magyarok dolgai. (478. l.)

116. Masodik Rákoczi György Erdéji Fejedelem Apoftegmája:
Ha Erdélyi Fejedelem nem volnék Brassai Bironak kívánnám lenni. (480.)

117. Lengiel országi siralmas expeditioban a tob Hadakkal Egiüt ket Köpeczi Emberek is Tatár rabságra esven es mind ketten egy Tatárnak Rabjai leven, a Tatár mind a kettőt kegyetlen megh korbácsollja, mongja az egyik a más Rab Társának, mivel komja volt, Vallyon koma, láttja ezt az Isten, hogi igi kinez bennünket ez a Tatár, azt feleli a másik, Láttja, de nem tehet rólla. (481. l.)

118. Grof Apor Istvánnak mikor mondottak, hogj némely Emberek háta meget moeskollják, azt mondotta, A ki engem hátam mege(tt) moeskol, elég kövér az én seggem, csak harapja s rágja a mint akarja. (481. l.)

119. Thomas Aquinas be menván a Pápa Házában, akkor olvastak a Pápa Asztalán nyolez ezer Aranyat a Sicilii Provincia Annalis taxáját, mongia neki a Pápa, Frater Thoma, non potest dicere hodierna Ecclesia sicut primitiva Aurum non habere, azt feleli Thomas Aquinas, Est verum Sanctissime Papa, sed nec potest dicere hodierna Ecclesia, Surge et ambula. (483. l.)

120. Az öreg Sárpataki Mártont Gernyeszegi Jobbági Ember Fia leven, mikor Apafi Mihali Fejedelem nemessi szabadsággal meg ajándékozta, azt irták az Armalissába, Virtus tua te nobilitavit. (483. l.)

121. Cziko Pal Apoftegmája:

A ki nekem valamit igir s meg nem agja, olyba tartom mintha az Fr-szenyemből huzna ki. (484. l.)

122. Az öreg Mikó István azt mondotta, Job a vagion mellet busulni mint a nincsen mellet koplalni. (486. l.)

123. Becsben a Jesuitak residentiájának falára az utca felől azt irtak a Jesuitak Ecce omnia reliquimus propter te Domine, quid ergo erit nobis, azt irta valaki alája, Amen Amen dico vobis non sicut vos. (486. l.)

124. Vespasianus Imperator minekelötte Császár let volna a maga Juhai mellett valo Paculárjának szabadságot igirt volt, hogi Császárságra promováltatot, a szegény Pacular solicitálta a meg igirt szabadságot, de nem obtinealhatta, mongia a Paculár a Császárnak, A Farkas minden Esztendőben változtatya a szörít, de a Farkasi természetet soha sem. (467. l.)

125. Non est mirum Spartas adulteras non fuisse, erat enim consuetudo ut Decem aut amplius uxorati Homines simul concumbebant cum uxoribus sociorum, et si senex vir uxorem juvenulam haberet licebat uxori Juvenes et vegetos adhibere a quibus conciperet, itaque verissime dixit quidam de Spartanis omnium Spartanorum conjugium esse merum adulterium. (467. l.)

126. Sic Amurathes Turcarum Rex cum legati Sigismundi Imperatoris dicerent quo jure Serviam et Bulgariam Coronae Hungariae attributa Regna invaderet, gladium tangens dixit Hoc jure. Ita etiam Julius Caesar semper in ore habuit, Jus in armis. Sed talia dicta Christianis Principibus non conveniunt, non armis enim, sed jure Divino vel humano licet Regna acquirere. (489. l.)

127. A régi Serédi István ur Apoftegmája:

Pulchrum est pro patria mori, Sed non pro pecunia. (491. l.)

128. Bethlen Gábor Fejedelem Apoftegmája:

Tiz penzt érő boszuság többet teszen mint Ezer pénzt érő kártétel. 491. l.)

129. Az édes Atyámnak Csiki Rákosi Házánál egiik Béresse Balás Péter azt mondotta, ha tiszta viz leszen is csak a pinczéből lássa hogi hozzák ugi megh iszsza mintha ser volna. (492. l.)

130. Vida István okos játékos ember leven Teleki Mihalnál nagi kedvességben volt, meg haragszik az Ur reja meg fenyegeti hogi meg vereti, mongia neki, Mert én el buvom s az Ur rám nem talál, mongia neki hova búnál hogi én rád nem találnék, mongia Vida, A templomban, mert oda nem szokott az Ur jární. (494. l.)

131. Vitéz(?) Ferencz poetás játékos Ember Apafi Mihali Asztalánál leven vacsorán a mint tejben főt kását szájában vet igen meleg leven a Kása, hirtelen fel ál, az alat hátul akarत्या ellen a Szél ki menvén a Hasából nem confundálozik, hanem azt mongja Jó szerencsed hogj ki szaladál, mert tégedet is meg éget vala a kása, a Fejedelem meg mosoljodék, s nem controvertala. (494. l.)

132. Bethlen Miklos azt mondotta Az oláhoknak szász Leányokat kelene Feleségül adni, a Szászoknak Oláh Leányokat. (495. l.)

133. Csernátoni Bernad Ferencz Fő Ember Tatár rabságában esvén meg saczolt volt szabadolltaert(?) a Tatárral 50 tallérokban, a mig a penzt Erdeliből be hoztak Tatár országban, a Tatár ki viszi a mezőre kaszálni Bernád Ferenczet mongja a Tatárnak én nem tudok kaszálni mert en Boer vagjok, a Tatar azt mongja Boer tu Ferencz, azt feleli, bezzeg Boer vagjok én Pogany eb, a Tatár ki veszi a kaszat a keziből, haza viszi Bernadot, es őt szaz Tallert ker saczaban, meg is kel fizetni ugj szabadult meg, haza jöven a ki neki azt mondotta Boer tu Ferencz mingjárt meg haragut, jól ismertem Iffju koromban vensegiben. (497—8. l.)

134. Az öreg Nemes János Fő kapitány Apoftegmája:

Ökör tudna üveg palaczkból innya. (498. l.)

135. Groff Kinczki Bécsi minister Apoftegmája:

Non est de tempore. (498. l.)

136. Lugosi Ferencz Apoftegmája:

Nem szeretem Fa palaczkból innya hogj ő parancsolljon a torkomnak. Item.

Egj penz arra marna etellel ket penz arra kenyeret kel ki pöknöm a szájamból. (498. l.)

137. A Cyprus szigeti kegyetlen Tyrannus Anaxarchus(!) böles Phiosophust megh fogatván, egi kő valuban tetetven vas botokkal szüntelenül vervén, azt kiáltja halálos kinnyai között, Tunde tunde Anaxarchi follem, Anaxarchum non potes tundere. (498—9. l.)

138. Miker Báthori Sigmund Fejedelem az Ország Cancellariussát Josika Istvánt meg fogata s vashan veretven szekérre tennek hogj Szamosujvárra vinnek rabságra azt mondotta Kereszturi Miklosnak Illjen jutalma vagjon a kirajlok szeretetinek, amint Bethlen Farkas írja maga Historicus könyviben. (500. l.)

139. Az öreg Rakoezi György Fejedelem megh halván Hunyad vármegyei Kun Gothard Fő Embernek kinek jóságát a Fejedelem a Fiscalis Director által ki pereltette, meg mongják a Fejedelem halálát, azt mondotta, nem hiszem a míg szememmel meg nem látom holt Testit, Fejervárra menven a mint a Palotán halva fekűt a Fejedelem meg tapogattja s azt mongja Már el hiszem hogi meg hortal kegyelmes Ur, nem perelteted ki töb josza(go)kot az Erdelji nemeseknek. (500. l.)

140. Zeno Philosophus azt mondotta egj sokat csacsogo Embernek Azert vagjon az Embernek ket füle s csak egj szája, hogj sokat halljon, keveset beszélljen. (501. l.)

141. Mattjas kiraj Apoftegmája:

Gyermeké (?) az első játék. (502. l.)

142. Nagj Ajtai öreg Bereczk Máté Apoftegmája:

Mind jó Berecznek (!) a Lug is. (502. l.)

143. Adrianus Császár halála oráján azt mondotta Omnia feci, sed nihil profuit. (502. l.)

144. Mikor Gyerőfi Györgyöt Kolosvárat el temették ugjan Kolosvari hires Plebanus Papista praedicalvan a volt textussa, Rettenetes dolog az élő Isten keziben esni, azt monda praedicationjában Őrizd magadot szegény bűnös Ember, ne essél az élő Isten keziben, hanem essél a megholt Isten az Ur Jesus Christus keziben a ki Emberi természetire nevezve a bűnös Emberekért megholt a keresztfán, ennek kegielmes keziben ajánljad bűnös Lelkedet halálad oráján. (503. l.)

145. Groff Apor Istvan Ur mellett laktomban mikor Keczeről (?) Kolosvárra mennénk egi Tar Mihali nevű étekgőgőja az Urnak Lovon menven, a Lovának a hátulso lábából a Farkas egi darabot ki harapott volt, mongja neki az egjik Hajduja az Urnak, a te Lovad lábát igen meg marta a Farkas, azt feleli neki, ugi de a Lovadot a Farkasok egészen meg ették s gjalog kel járnad. (504. l.)

146. Saladinus az Aegyptomi nagj szultán halála orajan meg hadta mikor meg hal, egi fara függeszsenek egi darab fekete posztot s azt kiált-sak, Saladinus az ő sok országiból sok kincsből egiebet el nem viszen magával hanem azt a hitvan Fekete posztot. (505. l.)

147. Mikes Kelemen nagj ur halála orajan meg hadta, csak egi Ingben labravaloban temessek el a Testit. A Fia is Mikes Mihalj meg hadta hogj a koporsojat csak vastag gjolesal vonnyak be, ot voltam mindeniknek temetesin. (507. l.)

148. Bathori Istvan Lengiel Orszagi kiralj es Erdelji Fejedelem azt mondotta, Harom dolgot tartot Isten maganak, Semmiből valamit terem-peni, jövendő dolgot eleve meg mondani es a Lelki ismereten uralkodni. (508. l.)

149. Maximilian Császár meg hadta halála oráján, mikor koporsóban teszik a testit, orrát, száját, füleit tölesek teli oltatlan mésszel, hogj annal hamaréb el rothagjon a teste. (509. l.)

150. Kalnoki Ferencz azt mondotta, A Nemeteket a Szászokot éppen nem szerethetem. (501. l.)

151. Cum Alexander Magnus superbia elatus se ipsum ut Deum colerent ubique mandavit, Senatus Lacedemonicus sic pronounciavit: Quandoquidem Alexander Deus esse vult, fiat. (511. l.)

152. Carolus Quintus Császár halála orajan azt mondotta hogj ő a bűnös Embernek Isten előtt valo meg igazulás(a)t ugj hiszi a mint az Evangelicusok tanityák. (511. l.)

153. Fejervari gjulesben letünkben mikor a Hoher egj hires kurvat tövissele hajtana ki a városból, azt kiáltya az Aszszony, nagj dolog az hogj a testivel sem szabad a szegény Aszszony. (519. l.)

154. A kegietlen Nero Császár mikor jámbor természetű Octavia Feleséget paraznasággal vadolna gonoszul, semmit pedig nem találta a mivel bizonyithatna artatlan Felesége (!), a Felesége Szolgaloit kinoztatni meg parancsolta Tigellinus nevű Ministernek, aki is mikor szörnyű keppen kinoztatná a szegény Leányokot, hogj mongianak a Csaszarne ellen, az egjik Leany nagj kinnyai között azt mongia Tigeli(n)usnak, Az én Aszszonyomnak Tisztab a szemerem Teste mintsem a te szájad. (521. l.)

155. Mikor a kegietlen Nero Császár az édes Anya Agrippina meg öle-tésire küldötte egi kapitányát katonákkal egjüt, a kapitány főben üti a

szegény Asszonyt, azt mongia a kapitánynak, a Hasamat verd által fegi-vereddel mert a szülte azt az atkozot Fiat, a ki edes Annyat meg öleti, ugj cselekedek a kapitany s meg öle a Császárnét. (521. l.)

156. Az öreg Kalnoki Istvánne mikor Leány korában az Apjával Hintoban ülne, az uton egj szegény koldus Alamisnat kerne, a kis Asszony zöld Barsony szoknya leven rajta, az also ruhája alatt alatomban el vag egy darabot s a koldusnak agia a barsony szoknyabol. (527. l.)

157. Phocionis Principis Athenarum uxori cum quaedam Foemina nobilis monstraret sua magni pretii Aurea monilia gemmas, uniones et vestes splendidas, et interrogaret cum sit Foemina Principissa quare talem mundum muliebrem sibi non compararet, respondit illi heroico animo: Mihi Phocion mundus est jam vicesimum Annum Dux Atheniensis. Quis non laudet hujus Foeminae Principissae dictum et factum. O! tempora o! mores Quam rarissimae sunt hodiernis temporibus etiam apud Christianas gentes tales insignes Foeminae, monstra vel unicam et laudabimus illam. (524. l.)

158. Vas Janosne igen szo kimondo Asszony volt az Erdelji Urak ugjan felték a nyelvitől, egy alkalmatossággal Teleki Mihalihoz megjen szinten akkor nagj csomo Leveleket (vittek) Teleki Mihalinak. Mongia nagj haraggal Eluntam en csak a sok Leveleket olvasni. Mongia neki Vas Janosne, ki ördög bizta rád a sok bajos dolgokat, magad kerested magadnak az Uraságot. (531. l.)

159. András magyar kiarli Leánya Ersebeth a Hastrai (?) Lantgraviushoz menvén Férjhez mikor az Ura táborban menvén ot meg betegedvén holt testit viszsza hoztak le borul sirva a koporsora s azt mongia, Akartam volna edes Uram ha tovab is veled egjut élhettem volna, de mint hogj igj tetzet a Szent Istennek, ha egj szal hajammal fel támaztathatnálak, még sem cselekednem meg az Isten akarattja ellen. (533. l.)

160. Az öreg Lazar Istvannének mikor azt mondtak az Ura más Asszonyokot Leanyokot szeret azt felelte nem banom, mert engemet hinak Lazar Istvan Feleséginek egjedül, nem azokat a kurvakot. (535. l.)

161. Adam, Davidum, Samsonem, Loth, Salamonem
Foemina decepit, quis modo tutus erit. (536. l.)

162. Mikor az edes Idvezült Atyamot Apafi Mihali meg fogatta, az edes Anyammal egjut el mentünk Fogarasban Barcsai Mihali urhoz, hogi a Fejedelem előtt munkalogia az Atyám szabadulasat, azt feleli nagj keveljen, Sogor Asszony nem bantják különben a Sogort, hanem csak fel akasztják, a szegény Anyám keserűségiben el fakadvan sirva azt feleli, nem hallotta senki a Cserei Familiabol valakit fel akasztottak volna, de a Barcsai Familiabol Barcsai Andrast a Fogarasi Akasztofara akasztotak fel, meg is fizete az Isten Barcsai Mihalinak, mert nem sok idő mulva a Fejedelem meg fogatvan ugi küldi Görgenyben rabságra. (537. l.)

163. Udvarnál laktomban General Veterani Erdelji Commendans leven Szebenben egj muskottésér (?) Caprar amelj Haznal quarteljban volt a gazda Leanyát mikor az Apja Anya templomban volt erő szakkal meg akarta ferteztetni, már a Leanyt le is nyomta volt az Agyban, a Leany a kést ki huzvan meg ragagia a Caprar Szemerem Testit s egészen el vagja, a Caprar lattja neki meg kel halni, Papot hivat, a leanyal magat copulaltatta es testamentomot teven, mivel penzes Ember volt a Leanynak bagia s maga az nap meg is hal. General Veterani meg tudvan a dolgot a Leánynak tiz aranyat küld, meg dicsirven hogj maga szüzességit meg oltalmazta. (541. l.)

164. Mikor in Anno 1694 a Tatarok Fel Csik Székben éczaka be ütötenek az Erdő alatt való Szent Mihali nevű Faluban be menven egj Hazhoz a szegeny Gazdat feleségivel egiüt kötözni kezdik, a Gazda Leánya a tűz heljen fonván fel(?) ugrik egj Fejszet ragadvan két Tatárt főben vág mingiart meg hálnak, az Apjat Anytat meg szabadittya, az alatt töb Tatarok érkezven, a szegény Leányát nyilakkal lövöldözven meg ölik. (543. l.)

165. Négy Uri Aszszonyt tudok en Erdeljben az én időmben, a kik az Urok halálán keseregven meg holtanak s egiüt temettek el az Urokkal, Thoroczkaiiat Bethlen Gergelj Feleségit, Banfi Catat Veselenyi Istvan Felesegit, Petki Janos Felesegit, Kendefi Pál Felesegit. (546. l.)

166. Bolondcság arról disputálni. A víz hasznosab e vagj a Tűz a vilagi életnek folitatására, mert az Isteni böles dispositio ugj rendelte, hogj mind a víz mind a tűz különböző haszonra nezve szükséges legjen es mind a kettő nélkül nem lehetne élni sem az Embernek sem egieb teremtet allatoknak ezen az Also Világon. (550. l.)

167. (Mulieres autem ad quinque plerumque pariunt — mondja Plutarchus.) — Immo decem, douodecim, viginti et amplius proles pariunt saepissime, non partu, sed successive. (555. l.) Hoc est falsum, nam plurimae mulieres decem, duodecim, imo viginti, viginti quinque et plures etiam fetus edidisse etiam meo tempore certissimum est et uno partu septem filios enixae sunt, uti contigit in familia Bocskaiana. (664. l.)

168. Miről mongiak azt a magiarok a hazug Ember felől.

Sokat et ez az Ember a Dóczi Szalonnájában,

mert Budán Mattjas kirali előtt egj Doczi Janos nevü nemes Ember azt mondotta hogj az ő kövér Disznainak egj egész Arasznyi Szalonnajok volt, a kirali oda küld a Házához, el hozatot a Szalonnájban (!) s hat csak két ujnji a kövérsége, azt a Szalonnat vas rostelyal be csinaltatvan a Budai Var kapujában fel szegeztek hogj minden Ember lathassa meg meli nagiot hazudot Dóczi János. (559. l.)

169. Miről szoktak a magiarok mondani,

Szegény a Legény nehezen idvezülhet,

mert mikor Tizedik Leo Pápa a mint más országokra ugj Magjar országra is maga Embereit ki küldötte hogj penzen akarmi fele bünöket a Papa indulgentiai szerint meg bocsanatnak annak a ki bővön fizethetet, egj szegeny Legény is oda menven kivanta, agianak neki is az ő bünei bocsanatya-ról Levelet, de nem adtanak, mert nem volt pénze, hogj fizessen, meg boszonkodván azt mondotta, látom a szegeny Legény nem idvezülhet mert nintsen penze hogj Levelet vasarolljon. (565. l.)

170. Miről mongiak a magiarok,

A nyomorusag mindenre meg tanitya az Embert,

mert egi özvegi Aszszony a Fia el küldi az erdőre Szekerrel fa hozni, mongia a Fia, en nem tudom a Szekeret meg rakni, az Anyja azt feleli, meny el Fiam a nyomoruság el jó az Erdőben meg tanit Szeker rakni, el megjen a Fia le vagja a fat s varja sokaig ha a nyomorusag el jó s meg tanitya, utollyára látja hogj csak nem jó a nyomoruság, hozza fog maga s meg rakja Fával a Szekeret s haza viszi. (567—8. l.)

171. Miről mongiak a magiarok,

Egi nem kevés, Tiz nem sok,

mert giakran meg eset akinek tiz gjermekei voltak mind meg holtak, a kinek csak egj gjermeke volt eletben maradot. (569. l.)

172. Az en időmben Kendeffi Pal Feleségivel hat Lovon Hinton mikor utazna Vingardi Házához a mezőn szórnyú tempestas találja a menykő ugj meg üti a Hinto előtt való két első Lovat, hogj mind a Felajtar a nyereg a két első Háмок egjezersmind oda lesznek porra változnak, Ez attól eset hogj a Physicusok tanitasa szerint némelyik menykő olljan nagj erejű hogj a mit meg üt akar Ember akar egiebet egy szempillantásban porra teszi es az akkori Szel mind el fuja. (588. l.)

173. Miről mongiak a magiarok,

Emeszszed meg mint Lisznyiusné a Lencset.

Lisznyius Istvánné uri Aszszony a Fejedelem Asztalánál Siros Lencset even, el csapja a siros Lencsē a Hasát, hogj fel kelnek az Asztaltól s ki megjen a Fejedelem Házából, az uton az utoljából szaporan hul ki a mit megh et volt. (591. l.)

174. Egj Remete Szent Embertől azt kerdi az őrdög, Hany merföld vagion az harmadik Égtől fogva Pokol fenekiig, azt feleli neki a remete Te tudod jobban nálamnál mert te vetettel le az Egből a Pokol fenekiig, akkor meg merhetted hány merföld az Egből a Pokol fenekiig. (598. l.)

175. Egj Udvarban Sokaig lako s meg venült Embertől azt kérlette egj Iffiu Ember, hogj tudot olyan Sok esztendeig udvari szolgálatban megh maradhatni, azt felelte Injurias patientia tolerando et pro illis gratias agendo. (606. l.)

176. Miről mongiak Nagj Ajtán a hazug Ember felől, *Sokat jartal a Gedőcz Mattjas kapuja előtt*, mert régen igen hazug Ember volt nagi Ajtán a kit Gedőcz Matyasnak hittanak. (612. l.)

177. *Miert hiják Fejervarat Gyula Fejervarnak.* Mert a masodszor Scythiabol ki jöt magyarok egyik Főkapitánya a kit Gyulanak (!) hittak ő epitette. (616. l.)

178. Miert hijak (!) Torjan feljul egi puszta varat *Balvanyos varanak*, mert a regi magyarok mikor Pogany Vallason voltanak akkor epitettek s ot balvanyoknak aldoztak hogj osztan keresztenyekke lettek ugj nevezik Balvanyos Várnak. (618. l.)

179. Miert hijak *Fogarasnak* a Fogarasi varat es varost, mert mikor epitetek nem leven penz a mivel fizessenek a Munkasoknak Fabol csinaitak garasokat s azzal fizettek, az utan jo fele penzel mind vissza valtótak a Fagarasokat, azert neveztek Fagarasnak. (619. l.)

180. Miert hijak *Thordat Thordanak*, mert mikor a magyarok masodezor ki jöttek Scythiabol, egj Thorda nevü magyar Fő Hadi Tiszt ot telepedet meg a maga Sergivel s ő epitete azt a Varost. (619. l.)

181. Miert hijak *Gyergjo Szeket Gyergjonak*, mert mikor a magyarok Erdeljben meg telepedtek egi nehany közülök be menven arra a heljre ahol most Gyergjo Szek vagjon, meg szeretven a heljet mongiak az előttök jarojoknak a kit Györgjnek hittak, Györgj jo helj ez, it csak maragjunk meg, ot le is telepedtenek es Falukot epitetenek, innen Gyergjo azaz Györgj Jo. (619. l.)

Istae Annotationes Sunt inanes, nec Sunt dignae ut Plutarchi Libris annecterentur 698. (Nem a saját, hanem a Xylander megjegyzéseire érti.)

Pálffi Márton.

Újabb adatok városunk geológiájához.

1931. március hó 16-án a Múzeum-Egyesületben tartott előadásomban¹ utaltam arra, hogy mennyire fontos nemcsak tudományos, hanem gyakorlati érdekből is a városunk területén létesülő s rendesen igen rövid életű geológiai feltárásokat figyelemmel kísérni és leírni. Az *Erdélyi Múzeum* 36. évf. 4—6. számában megjelent előadásom folytatásaként közlöm most néhány újabb feltárással kapcsolatos megfigyeléseim eredményeit.

I. Regala-utca külső részének szelvénye.

1933. év novemberében a Regala-utca 48. számú házatól az obszervatórium telkéig, 280 méter hosszú szakaszon, csatornázás céljából 2.50—3.70 m. mély feltárás történt. Ez a 413 m. tengerszín feletti magasságtól 431 m-ig emelkedő szakasz², szinte folytatásaként tekinthető a keleti szomszédjának, a Biserica-utcának, amelynek a 391 m-ig terjedő szelvényéről az előbb említett előadásomban adtam leírást.

A Regala-utcai szelvény a miocén idő helyét és szarmát emeletének meglepően változatos helyzetű rétegeit tárta fel. Mindjárt az elején, a 47. sz. ház kapuja irányában, láthatók voltak a sárgászöld helvét márgában azok a vékony, — a vízvezetés, illetőleg vasokszid kiválás következtében — többnyire veresszínű amfibolandezit-homokrétegek, amelyeket előbbi előadásomban a Biserica-utca 391 m. magasságából, s ezzel kapcsolatban a Regala-utcából és más helyekről is említettem. Hasonló amfibolandezit-homokot 200 m-el tovább (424 m. magasan) és legszebben a csatorna vége felé, a felszín alatt 3.70 m. mélyen figyeltem meg. De a csatornarész kezdő szakaszában mihamar megjelentek a dacittufának szakadozott részletei is, legszebben a második aknában (100 m. távolságban) 419 m. magasan, ahol a csatorna fenekén lévő 3 dm. vastag cserepes tufára sárga homok következett, s ez déli irányban kiékelődő horzsakószálas üvegtufába ment át. Erre 2 dm. vastag szürke homok, rajta 2 dm. cserepes dacittufa vékony, gyengén északra dőlő márgaréteggel, fölötté 3 dm. szürke homok limonitos sávokkal következett, az agyagos humuszba átmenő fedőréteg alatt. Másutt többnyire a márga vagy az agyagréteg közt van ez a tufa. Egyik felső dacittufaréteg porát finomra törve, benne mikroszkóppal horzsakó-szállakon kívül tiszta üveget, oligoklasz-andezin földpátot, zöldesbarna biotitot, részben ide-

¹ *Adatok Kolozsvár környékének geológiájához.* Erdélyi Múzeum, 36 évf. 4—6. sz. 3—5. l.

² Ezeket a számbeli adatokat a városi vízvezetéki hivatalnak köszönöm.

gen származású kvarcot és kaolinos, agyagos mállási terméket határoztam meg. A Póczy-utca keresztezésénél a felületre került dacittufaréteg amfibolandezit-homok felett fordul elő.

A fennebb közölt szelvény mutatja, hogy homokrétegek is vannak az uralkodó agyag-, márgarétegek között. Ezek azonban nem egyfélék. A kezdettől 30 m. távolságban 7 m. hosszban a Biserica-utcaihoz hasonló finom, fehér, muszkovitos kvarchomok — minden valószínűség szerint szárazföldi dűnehomok — volt látható. 100 m. távolságban is van ilyen természetű vékony betelepülés. Feljebb durva szarmata-féle homok foszlánya került napfényre a feltárásban, olyan, aminő ezen üledék alsóbb rétegeinek a képviselője. Ettől a helytől keletre, a köztemető sírgödreiben is láthatók voltak hasonló homokkövek. De ilyenek előfordulnak mélyebb szinten is a város területén.

A Regala-utcai csatornának ezen az alsó szakaszán többnyire csak $\frac{1}{2}$ m. vastag fekete humuszos réteg fedi az uralkodó márgás üledéket. 120 m-től kezdve vagy 15 m. hosszban azonban a fekete iszapos agyag a 2.5 m. mély ásás fenekéig tartott, 140 m. körül pedig ismét $\frac{1}{2}$ m. vastagságra csökkent a humuszos takaró, s alatta veresbarna, erdei talaj volt látható. Ezen a tájon feltűnő nagy mértékben és egyenetlenül kimoszult rétegek következtek. Kezdetben 30° , később 200 m. távolságban 45° alatt változóan, de uralkodólag DDK-re vagy DK-re dőlő, egyenetlen helyzetű barnás sárga márga, agyag, szárazföldi, sósavval nem pezsgő finom homok, dacittufa, amfibolandezit-homokos tufa, durva szarmata homok tarka rétegsora volt látható a félméter vastag humuszos takaró alatt.

A Póczy-utca keresztezésénél, ahol 3 m-nél mélyebbre kellett leásni, sűrű, réteges dacittufa szakadozott darabjai tárultak fel a fenéken, amelyek DDK-re esnek be és vizet vezetnek. Felettük sárgás homokréteg következett, amfibolandezit-tufával. Északra, ettől 3 m. távolságban a márgaréteg között, 40 cm.-rel magasabb szinten mutatkozott a dacittufa. Tovább délre a fakadó víz mennyisége fokozódott, ami az esős időben nagyon megnehezítette a munkálatok befejezését. Fekete humuszos talaj vált itt uralkodóvá, nemcsak a csatorna végén, hanem az obszervatórium telkének legnagyobb részén is, ahol a mélyebb helyiségek vízzel voltak telve. Éppen ez a körülmény tette sürgőssé a Regala-utca külső részének csatornázását. Az obszervatórium telkének ÉNy-i szögletén, ahol a csatornát bevezették, $2\frac{1}{2}$ m. vastag humusz alatt kékeszöld színű márga következett. A külső, nagyobb távcső épület körül a fél m.-nyi fedő, barna agyag alatt az árok fenekéig fekete agyag volt látható. Ebben a fekete agyagban mikroszkóppal az agyagos részen kívül elszenesedett növénymaradványokat, spóra-féle fekete gömböt és 70μ -ig emelkedő kvareshemet láttam.

A Regala-utca mentén folytonosan emelkedő felszín, amelyik az utca végén 434 m. magasságot ér el, az obszervatórium telke déli részén kb. egy méternyire lesüllyed, tovább keletre ismét emelkedik. Egy másik hasonlóképen bemélyedt terület ennek EK-i szomszédságában, a köztemető vége felett van s ennek a szintjét $426\frac{1}{2}$ m. magasnak mér-

tem. Tehát itt, a Szamos felett 100 m. körüli magasságban, ahol már a pleistocén szint felett vagyunk, nemcsak felületi csúszásokat, hanem tektonikai okokból is származó, pliocénvégi mocsaras területet állapíthatunk meg. Az obszervatórium területének vize a pleisztocén folyamán abban az elég tekintélyes, kb. 6—10 m. széles, de mindinkább eltűnő árokban csapódott le északra, a — 20 m. vastag városi kavicsterrasz felépülése előtt legalább is a jelenlegi medre fenekéig bevágódott — Szamosba.³ Ennek az ároknak kezdő része a Regala-utca és a temető közt a házsongárdi kertekben még látható, de lejjebb a város fejlődésével teljesen eltűnt. Meg kell még említenem, hogy igazi szamoskavics lera-kódást sem ezen a szakaszon, sem feljebb a Felekre vezető lejtőn nem találtam.

A Regala-utca külső részén tehát egészben véve olyan rétegek vannak, aminőket a mélyebb szinten lévő Biserica-utcából leírtam. Az uralkodó mezőségi márgán és agyagon kívül ott is megvan a dacittufa, a vékony amfibolandezit homok, rendszeren ellimonitosodott állapotban, valamint a finom fehér szárazföldi, muszkovitos kvarchomokon kívül a durvább szarmata-féle homok, vagy homokkő is. Különb-ség a két előfordulás közt az, hogy míg a Biserica-utcában a Szamos felé tartó, szétszakadó, lecsúszott rétegekkel volt dolgunk, addig a külső Regala-utcának nagyobb, déli felében már ellenkező irányú, uralkodólag DK felé, helyenként 45° alatt dülő rétegek is kerültek feltárásra, amelyek nem felületi csúszásokra, hanem mélyebb, nagyobb-szabású tektonikus mozgásokra engednek következtetni, ami a pliocén vége felé az obszervatórium táji mocsaras terület képződésére vezetett.

II. Tektonikus mozgásokra valló egyéb jelenségek a Regala-utcai csatorna környékén.

A Regala-utcai szelvény legnagyobb zavargásokat mutató helyétől keletre, kb. 40 m. távolságban a pliocén vizet levezető árok tulsó oldalán, a köztemető nyugati szélén, 429 m. magasságban, 1934 március havában az 1045 számú sírgödört ásták ki. Ez — a naponkénti sétám alkalmával — különös szerkezetével kötötte le figyelmemet. A gödör 2.50 m-nyi hossz tengelye NyDNy-i irányú, 2 méter mélysége mellett nyugati végén 1 m, keletin 0.80 m. széles volt. Benne sok vékony dacit tufaréteg látszott, amelyek enyhe DK-i dőlés után a gödör keleti végén erős térdalakú meggömbüléssel hirtelen lecsapódtak.

Leereszkedve a gödörbe, a következőket láttam: 12 cm. vastag, gyengén humuszos fedő márga alatt egy m. mélyen mészgumókat is tartalmazó plasztikus márga között párhuzamosan, sűrűn következtek egymás alatt a vékony, többnyire veresre festett tufarétegek, tisztán mutatva a szerkezetét. A déli oldalon 11 ilyen réteg volt látható. Közülük a legfelsők az északi oldalon és a végeken térdalakú hirtelen meg-gömbülést és 75° alatt DK-re dölést árultak el. A magasabban álló

³ Dr. Tulogdy János: *Kolozsvár környékének geomorfológiai kialakulása*. Erdélyi Múzeum, 35. évf. 10—12. sz.

északi csoport tehát gyengén reá tolódott a lesüllyedt délire. Kétségtelen, hogy a mélyebbek is, amelyeknek a folytatása nem volt feltárva, hasonló helyzetűek. A felső tufarétegek széleiken erősen elveresedettek és egész terjedelmükben elmeszesedtek. A felső három a mészkonkreációs zónába esik, tehát elmeszesedésük a márgából kioldott kalciumkarbonát rovására történt. Néhányat közülük porított állapotban mikroszkoppal is megvizsgáltam. A legfelső 8 mm vastagnak fele szürke meszes, másik fele veres. A szürkének sósavval kioldott maradékában horzsakő, fehér és barna üveg, továbbá ásványmorzsák voltak láthatók. A fehér üveg apró légbuborékokat rejtget. A kevés ásvány részben kvarc, részben oligoklasz-andezin (25 An) földpátnak bizonyult.

Ez alatt a 15 cm. mélyen következő, 9 mm vastag, sósavval gyengén pezsgő veres tufaréteg is dacittufának bizonyult. Horzsakő, tiszta tömött üveg-kaolinos maradvány, kvarc, barna biotit foszlány, göthitrost és limonit volt benne látható. Az előbbi alatt 18 cm.-re 13 mm vastag szürke szemcsés, nem meszes réteg van, amelyik uralkodólag vékony, hosszú horzsakőrostból, kevés jól hasadó, savanyú plagioklasz földpáttól áll. További 15 cm.-re sósavval nem pezsgő, vékony, az előbbieknél homokosabb, ellimonitosodott tufaréteg következik, amelynek a porában labradorit földpáttal, üveges alapanyagot, lehet felismerni. Ez az ásványos andezittufa a homokos szerkezeténél fogva jobban vezette a vizet. Színes ásványa ellimonitosodott. A következő réteg 9 mm vastag, szürke, összeálló, szélén kaolinosan elváltozott, közepén porcellánféle tömör, gyengén meszes dacittufa. Főleg vékony, hosszú, sűrű horzsakőszálakból áll, oligoklasz-andezin (25% An) földpáttal, gyéren limonitos folttokkal. Látnivaló, hogy a dacittufák közt itt is rejtőzik vékony andezittufaréteg, amelyet elváltozott állapotában csak mikroszkoppal lehet felismerni.

A Regala-utcai előbb tárgyalt csatornarész nyugati oldaláról is van egy kiegészítő megfigyelésem. A csatorna belső végétől kb. 65 méterre épült 1934 őszén az 50. sz. ház, amelynek az udvarán bekerítése előtt, a felület kiegyenlítése céljából, a keleti és déli oldalon kb. 10–10 m. hosszan egy m. mélyen leásták. Ezen a nagyobb, összefüggő területen létesült friss feltáráson tisztán látszott, hogy a 25 cm. vastag humuszos fedő alatt, a kissé hullámos lefutású, sűrűn változó, 1–3 dm. vastag márgás, homokos, dacittufás rétegek enyhe, 15° körüli DK-i dőléssel következnek egymás alatt. Az alsó tufaréteg alatt olyan vékonypalás, kártyaféle márgalapok voltak láthatók, amilyenek helyenként a köztemető tetején, a katonasírok határán is kerültek a felületre.

III. Vastag amfibolandezit-homok az Observatórium-utcában,

A Regala-utca délnyugati végső sarkával szemben a fent tárgyalt csatornavégtől kb. 160 m. távolságban, Dobay János úr házas telkén (Str. Observatorie 3) 435 m. magas szinten 1934 január havában kutatástak. Itt a mészgumós sárga márga alatt, amelyben dacittufa cserepek is mutatkoztak, 3 méter mélyen egy 12 cm. vastag, tiszta amfibolande-

zit-homok-réteg következett, amely a kút kellemes ízű, jó vizét adja. A feltárt rétegek itt, ahol az obszervatórium lankás, depressziós területe felett meredekebb emelkedés kezdődik, eléggé zavart települést mutattak: apró pikkelyes meggörbüléssel megszakadozva, a kút területén egészben véve elég meredeken ÉNy-ra dőltek, csak 4 m. mélyen, eltűnésük előtt a szélen mutattak enyhe, 8° körüli dölést. Tehát, ha a csúszások nem zavarnák a képet, az obszervatórium területének normális szinklinális helyzetével kellene számolnunk. A temetőben megfigyelt térdalakú hirtelen meggörbülés azonban a táblás területen bekövetkezett elmozdulásra enged következtetni, ami a keleti szomszédságban lévő teknő zsugorodásával kapcsolatban jött létre. Régóta figyelem az erdélyi medence amfibolandezit homokos tufáit, de városunk határában több ilyen vastag andezittufát nem ismerek. Az eddigi legvastagabbat a temető nyugati szélén, 393 m. magasság táján találtam.⁴ Egy pár mm. vastag andezittufát több helyről leírtam⁵ s már akkor úgy nyilatkoztam, hogy ezek kiválóan alkalmasak a mezőségi rétegek egyhangú, vigasztalan sorában egy biztos szint megjelölésére, tehát fokozottabb figyelmet érdemelnek. A legvastagabb 4 m-es ilyen andezittufát Gyulafehérvár közeléből írtam le, kapcsolatban több vékony, hasonló előfordulással a medence déli részén.

A Dobay-telken lévő vastag andezittufának stratigrafiai helyzete is közről meghatározható, amennyiben az mindössze kb. 15 m-el esik mélyebben a közeli zsidótemető ÉNy-i sarkán ismeretes, szarmatának minősített transgressziós kavics szintjénél.⁶ Nagyon megérdemli tehát ez a messziről, valószínűleg az Erdélyi Érc-hegység déli részéről származó, ennél fogva a Medence nagy részén elterjedt vastag andezittufa, hogy vele részletesen foglalkozunk. A 12 cm.-nyi réteg mindkét oldalán 1/2 cm. vastag, mállott veres szegély van. A talajnedves, laza összeállású homok színe sötétszürke, s kiszáradva világos szürkére változik. Távoli származásánál fogva a 1/2 mm-nél apróbb ásvány szemeknek biztos felismerése végett kellő nagyítóra van szükségünk. De mikroszkóp alatt vékony csiszolat nélkül is azonnal elárulják magukat a porított labradorit-, horzsaköves üveg-, amfibol-töredékek. (9020 b. jelzéssel nagyobb mennyiséget vettem belőle, hogy szélesebb körben segíthessem megismerését.) Egy vékony csiszolatának vizsgálata a következő eredménnyel járt. A homoknak fele nagyjából világos-sárga, kisebb szürke színű, 0.6 mm-ig terjedő nagyságú horzsaköves üvegszemekből áll, amelyekben kevés 50 μ -nyi sötétbarna, izotróp gömb is előfordul. Másik fele 1/2 mm-nél kisebb ásványtöredék: lényegileg 2/3 rész plagioklász, 1/3 rész zöld amfiból. A földpáttöredékek többnyire a labradorit-sorhoz tartoznak, de vannak savanyubbak is, az andezinig. A külső veres rész porított anyagában oligoklász-andezint is találtam. A legtöbb földpát zónás szerkezetű és igen sok gázhólyagos üvegzár-

⁴ Múzeumi Füzetek. Ásványtár Értesítője. III. 2. sz. 1916.

⁵ Múzeumi Füzetek. Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásvány-Földtani gyűjteményéből, I. 2. sz. 1912.

⁶ Erdélyi Múzeum. 1932. 37. l.

ványt tartalmaz, némelyik negatív kristályalakkal. Kevés apatit és magnetit-zárvány is előfordul. Gyakori az albit és perikliniker képződés.

A zöld amfibol is 0.1–0.5 mm nagyságú töredék, kevés apatit, magnetit- és üveg-zárvánnyal. Pleochroismusa $40\ \mu$ vastag metszetben: $g =$ kékes-barnás zöld, $m =$ zöldesbarna, $p =$ világos zöldessárga. Abszorbeiója $g > m > p$. Kettőtörése $22\ \mu\mu$. $c-g = 14^\circ$. Ellimonitosodva elveszti pleochroismusát. Ezekon kívül mindössze 3 kicsi, broncitbahajló hipersztén egész kristályt találtam a csiszolatban. Közülük kettő 0.3 mm. hosszú, (010) szerint metszett, korrodált karesú oszlop; egy pedig zömök, (100) szerint metszett 0.15×0.10 mm. méretű oszlop. Kevés apatit, magnetit és üveg-zárvány ezekben is van. Gyenge pleochroizmus ($g =$ világos zöldesszürke, p és $m =$ halványsárga) is nyilvánul. Ezek üvegbe zárva, nagyobb magnetit mellett fordulnak elő. A kevés magnetit $120\ \mu$ nagyságot ér el. Egyetlen idegenszerű, összegyűrt hosszabb biotit foszlány is került a csiszolatba, amelyik hosszában sárgásbarna, harántul világos szürkészöld pleochroizmust mutat és földpát-amfibol csoportot fon körül. Ezek a tulajdonságok azt mutatják, hogy éretlen, gázos állapotban szétrobbant, korai vulkáni termékkel van itt dolgunk, amelyik a dacittufa kitörése idejében messzeföldről légi úton került ide.

Kérésre Elemér fiam, a budapesti tudomány-egyetemen az üledékes kőzetek magántanára, ezt az érdekes kőzetet részletes, modern vizsgálat tárgyává tette. Nagy készséggel vállalta a munkát, mert ilyenről sedimentpetrológiai leírás eddig nem jelent meg. A kőzetet alkotó csoportok mennyiségének pontos meghatározásával, indokolásával becses eredményekre jutott. A fennebbiektől teljesen független vizsgálatáról a következőkben adott számot. Leírásában homokkőnek azért nevezi, mert az ásványokat tartalmazó összetapadt üvegszemek homokkőre megállapított eljárást követeltek.

„A vizsgált kőzet kissé porhanyó, szürke, finomszemű, karbonátmentes vulkáni homokkő. A mechanikai elemzéshez az előkészítés (diszpergálás) *Beam* eljárása szerint történt. A szétdörzsölés, hogy az egyes szemek görgetettségi foka ne változzék meg, nem volt intenzív. Az elemzés nedves és utána száraz szitálás útján történt. A szemnagysági összetétel a következőnek adódott:

0.50 mm		0.6 %
0.25	— 0.50	9.3 %
0.12	— 0.25	60.0 %
0.06	— 0.12	14.4 %
0.06 mm	>	15.7 %

A 0.06 mm-nél finomabb frakcióban mintegy 2%-ra becsülhető kolloid-részlet is volt, ami részben fél cm-t sem ülepedett 48 óra alatt 15° C-on. Míg a durvább frakciók szürkék, mégpedig a szemnagyság csökkenésével kb. 0.03 mm-ig fokozatosan sötétebbek, megfelelően az alább ismertető ásványos összetételüknek, addig a legfinomabb, ill. kolloid-rész okkersárga színű.

A legnagyobb mennyiségű frakció a 0.12—0.25 mm-es lévén, az uralkodó szemnagyság 0.17—0.18 mm, ami mintegy 2—3 m/sec szélsebességnek, ill. 2 cm/sec vízsebességnek felel meg. A kis szemnagyság mellett jelentkező erős szortirozottság légi szállításra utal. A leülepedés vizsont már csendes állóvízben történhetett. Erre a kolloidok jelenlétéből lehet igen nagy valószínűséggel következtetni.

Az ásványos összetétel vizsgálata mikroszkópos porkészítményben történt, mégpedig frakciónkénti kiszámlálás útján. A százalékos ásványi összetétel a következő:

	Homokkő morzsák	Szintelen elegyrészek	Színes elegyrész.	Biotit
0.50 mm.	ca 75	ca 25	—	nyom
0.25—0.50 mm	42	55	3	—
0.12—0.25 „	2	64	34	—
0.06—0.12 „	—	53	41	—
ca 0.03—0.06 „	—	37	63	—

A szintelen elegyrészek uralkodóan földpátból állanak, a színes elegyrészek közt pedig az amfiból uralkodik. Alábbiakban azért e két csoportot röviden földpát és amfiból néven különítem el. A biotitot külön csoportba soroltam, hogy látható legyen eme ásványnak kizárólag a legnagyobb frakciókra szorító szerepe. Ez a jelenség a biotit pikkelyes habitusával járó nagy transzportabilitásának a következménye. A legdurvább frakciókban szét nem esett homokkő-morzsák szerepelnek: ha tehát a diszpergálás tökéletes lett volna, a szortirozottság kissé még magasabb lenne. A szemnagyság csökkenésével az amfibol mennyisége nő a földpát rovására, ami a légi transzport közben fellépő esési sebesség szerinti erős szortirozással teljesen megmagyarázható. (Azonos sebességű közeg a kisebb fajsúlyú földpátnak nagyobb, a nagyobb fajsúlyú amfibolnak pedig kisebb szemeket szállítja.) A kőzet tehát — a kis mennyiségű kolloidtól eltekintve, ami az állóvízi szedimentációs közeg autochton anyagának tekinthető — csaknem tiszta eolikus transzportált vulkáni anyagból áll.

A görgetettséget a Centralblatt für Minerologie etc.-ban (1933, Abt. B. pp. 389—401) közölt módszer szerint állapítottam meg. Alábbi táblázatban a görgetettségi kategóriákban a mért szemek száma van feltüntetve, a középértékeket pedig ezen adatokból számítottam ki.

	Amfibol						Közép- érték	Földpát						Közép- érték		
	0	1a	1b	2a	2b	3a		3b	0	1a	1b	2a	2b		3a	3b
0.25 — 0.50 mm	—	3	1	1	2	—	1	1.60	1	5	10	3	1	—	4	1.46
0.12 — 0.25 „	—	7	—	1	1	—	—	1.23	2	5	9	2	—	—	—	1.00
0.06 — 0.12 „	—	6	3	3	—	—	—	1.25	1	5	7	—	—	—	1	1.07
kb 0.03 — 0.06 „	—	5	1	—	5	1	2	1.79	2	3	2	1	1	1	—	1.20

A görgetettség középértékei tehát egészen alacsonyak, ami a viszonylag magas szortirozottság mellett igen figyelemreméltó jelenség.

A földpát görgetettségi középértékei kisebbek, mint az ugyanolyan szemnagyságú amfibolé, ami a földpát nagyobb keménységének és kisebb fajsúlyának a következménye. A $c p v$ háromszög-projekcióban az amfibol értékei átlagban a p -hez, a földpátéi pedig a c -hez állnak közelebb, vagyis az amfibol szemeken a síma (hasadási) felületek nagyobb szerepet visznek, mint a földpátéin. A görgetettség középértékei a szemnagyság csökkenésével eleinte a szokott módon csökkennek. A legkisebb frakcióban viszont újból magasabbá válik a görgetettség, mégpedig mind az amfibolnál, mind a földpátnál. Ez a jelenség annak a következménye, hogy a legkisebb szemeken a hasadási lapok túlsúlyba kerülnek a törési felületekkel. Kiténik ez a $2 b$ és a $3a$ görgetettség-fokok szaporodásából.

A hasadási szilánkoknak a finomabb frakciókban való elszaporodásával kapcsolatosan a közet habitus viszonyai is eltérők a normális vízi és eolikus üledékektől. A szemek hosszának és szélességének viszonyát, vagyis a hosszátmérő értékét egységnyi szélességi átmérő esetén, mikroszkópos porkészítményben történt 10—10 mérés középértéként, a következőnek találtam:

	Amfibol	Földpát
0.25—0.50 mm	1.65	1.34
0.12—0.25 „	1.39	1.32
0.06—0.12 „	2.11	1.54
ca 0.03—0.06 „	3.04	1.80

Az oszlopossági értékek tehát — eltekintve a legnagyobb frakcióktól — erősen növekednek a szemnagyság csökkenésével, ellentétében a normális vízi és eolikus üledékekkel. Különösen az amfibolnál erős a növekedés, megfelelően az amfibol hasadási viszonyainak.

A kifejtett görgetettségi és habitus viszonyok a szedimentáció utáni átrakódások teljes hiányára, tehát nyugodt szedimentációs közegre, ill. gyors szedimentációra utalnak.

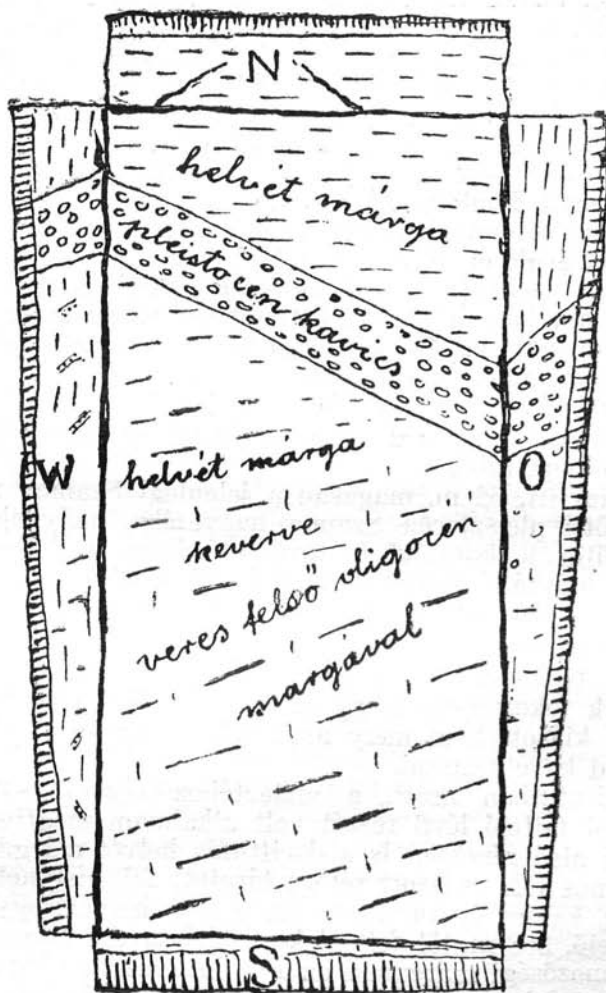
Ez a közet az első vulkáni üledék, amelyről részletes — a görgetettségre és habitus viszonyokra is kiterjedő — közettani elemzés készült. Ezért rendszertani szempontból is kiemelkedőnek látszanak legfontosabb közettani sajátosságai, mint a keletkezési körülményekre utaló jelek. Ilyeneként az ásványos összetételén és az elegyrészek friss állapotán kívül a nagyfokú szortirozotttság mellett jelentkező alacsony görgetettség, továbbá a szemnagyság csökkenésével a finom frakciókban erősen emelkedő habitus-értékek említhetők“.

IV. A Fellegvár nyugati szomszédsága.

Városunk déli részének a geológiájával az utóbbi időben ismételve foglalkoztak nemcsak geológusok, hanem geográfusok is. Sokkal kevésbé állíthatjuk ezt az északi részről.

A Fellegvár nyugati folytatásában a lóporraktár közelében, az 1933. év nyarán kiásták a város új víztartójának alapját a Rahovei-utcában. Az év végén a Rosetti-utca mentén a vízvezetőcsőnek árka is elkészült.

E munkálatok bepillantást engedtek a Szamos balparti meredek finomabb szerkezetébe, amiről eddig keveset tudtunk. Nem volt ugyan alkalmam a munkálatok folyamán a feltárásokat részletesen megfigyelni, mert a víztartó kiásott alapját amerikai kongresszusi útam miatt csak augusztus végén, a munkálatok bevégeztésekor láthattam, amikor annak egy része már hozzáférhetetlen volt és a Rosetti-utcai árok alsó része is be volt hanyva. Szerzett tapasztalataimat mégis szükségesnek tartom a következőkben előadni.

A Rahovei-utcai víztartó alapja,
lefektetett oldalszelvényekkel. 1:396.

A Rosetti-utca alja a Grigorescu-utcába szögelésénél 341 abs. magasságban van, tehát mindössze 3 m.-el az irányában lévő Szamospart felett. 378 m.-nél a vízvezető csatorna — egyenesen a víztartó felé haladó útjában — nyugatra tér a Rosetti-utcából. A víztartó alja 386 m. magasan fekszik, 2 m.-el az úttest felett, 18 m.-el a dombtető alatt. A víztartó alapját az utca északi oldalán ebbe a lankás domboldalba ásták. Szélessége K-NY irányban 21 m., a domboldalba mélyesztett hossza pedig 43 m. Az ásással a helvét (mezőségi) márgát, közbül szétszakadt dacituffa-cserepekkel tárták fel. Ezt a márgát tovább Ny felé $\frac{1}{4}$ km.-re az úttest felett, 391 magasig lehet követni. A márgán veres színű agyag fejlődött ki a felső oligocén (forgácskúti) veres márga pusztulása révén. Ez az oligocén veres márga, vékony zöld homokos rétegekkel, nemcsak a helvét márga alatt, hanem nyugaton a magasabb, kiemelkedő helyeken, így a Törökvágás keleti oldalán lévő 421 m. magas csúcson is megvan. Az egészet 1—2 m. vastag fekete humuszos fedő borítja.

A küszöbszerű domb testébe 43 m. hosszan 21 m. szélességben és 3—6 m. mélyen vezetett bevágás azonban régi, tekintélyes felületi zavargásokat is árult el. Nemcsak a helvét márga és annak rendetlen, összeszakadozott dacituffa rétegei és főleg a déli oldalon vele keveredett veres agyag, hanem legszembetűnőbben az az átlag 5 m. széles, kevés előbb említett egyéb képződményt is tartalmazó összefüggő veres kavicsomlás, amelyik a nyugati oldalon az úttól 33, a keletin 27 m. távolságban szeli át az uralkodó helvét márgafalat és a kiásott alapon ferdén áthúzódnak, összeköti a két szélt, beszédes bizonyítékai ezeknek a régi mozgásoknak (ábra).

Ez a kavics itt, 52 m. magasan a jelenlegi Szamos felett a nagy eljegesedés előtti pleisztocén Szamos hagyatéka, melynek magasságát 60 m.-re becsülik a kutatók⁷ és tovább keletre, a Fellegvár oldalon 10 m. vastag, helytálló kavicsréteggel is képviselve van. Beszakadása a pleisztocén későbbi szakában következett be, amikor a Szamos 20 m.-el mélyebb szintre vágta be ágyát. A beszakadás régiségét igazolja az egész mozgott területet egyformán borító 1—2 m. vastag humuszos takaró, amelyik fokozatosan megy át az alatta lévő rétegbe. A víztartó keleti oldalán kiásott 2 m mély árok fekete agyagja régi mocsaras helyre is enged következtetni.

A Rosetti-utcában ásott, a víztartóhoz vezető csatornaárokknak csak 352 m.-től felfelé lévő részét volt alkalmam megfigyelni. Ennek vagy 7 m.-nyi alsó részében is a dacituffás helvét márgának szakadozott és a Szamos felé csúszott rétege táratott fel, melynek a fedőjében a veres agyag, kavics és humuszos réteg több helyütt egymással keveredve fordul elő. 358 m.-től felfelé kevésbé zavart helyzetben vannak e rétegek. A mezőségi márgában az $1\frac{1}{2}$ dm. vastag sárga eres, szürke dacituffa szinte folytonos, de közbül elvékonyuló, meg-megszakadó,

⁷ Dr. Szentpétery Zsigmond: *Adatok Kolozsvár ősemelőseinek ismeretéhez. Múzeumi Füzetek.* Az Erdélyi N. Múz. Ásványtárának Értesítője. II. 1. sz. 1913. — Dr. Tulogdy János: *Kolozsvár környékének geomorfológiai kialakulása.* Erdélyi Múzeum. 35. évf. 10—12. sz.

hullámos menetű, enyhén északra dülő réteget alkot. 376 m. magasan a felső oligocén veres márga is a felületre került a szürke helvét márga alatt, mint helytálló alapja az egész sorozatnak. A veres márgát — értesülésem szerint — a víztartó alapján eszközölt előzetes fúrások is elérték. A nagyon egyenetlen felületű felső oligocén képződményt borító helvétrétegeket 358 m.-ig szintén helytállónak vehetjük. Ezen alul következő szétszakadt, lecsúszott rész eredeti legmélyebb szintjét nem állapíthattam meg, de kétségtelen, hogy a helvét márga itt a nádamenti legmélyebbet nem érte el.

E csatornaszelvény közepetjáróról vett globigerinás helvét márgában mikroszkóppal elég sok ásványt: 70 $\mu\mu$ -nyi plagioklaszt, 60 kvarc szemet, muszkovit foszlányokat egészen 300 μ i nagyságig apró kalcit kristálykákat és kokkolitot találtam.

A Fellegvárhoz nyugat felé csatlakozó ezen a vonulaton tehát nagy munkát végzett a denudáció. Már a helvét tenger jövetele előtt eltávolította az eredetileg bizonyára megvolt felső oligocén corbulás homokkővet és az ezt valószínűleg fedő alsó miocén tengeri, burdigáli homokot. A szarmáttenger elvonulása után a felső miocén laza, homokrétegei nagyon kevés ellenállást fejtettek ki. Jelenleg az egész hosszú dombvonulaton már néhány m. vastag kavicsos tanumaradékot csak a Kányafőn találunk belőle.

Ennek a vonulatnak kiemelkedő, felső oligocén veres rétegeire rakódott helvét márga a Nádasvölgy aljáig és a Szamos mentén is elég mélyen követhető. Ez azt mutatja, hogy itt a tenger fenekén már a helvét időben küszöb volt. A pleisztocén folyamán újra megisméltődött a hasonló helyzet. A Grigorescu-út csatornázásakor feltárt kavicsrétegek tanúsága szerint a pleisztocén végső szakában a Szamos közvetlenül ezen vonulat alá férközött. A Rosetti-utcában tapasztalt nagymérvű csúszásokat ezen idő alamosásának kell tulajdonítani.

V. Következtetések.

Városunk területén újabban létesült rövid idei feltárásokon szerzett ezek a tapasztalatok egyrészt támogatják a régibb tanulmányokból származó következtetéseket, másrészt újabb következtetésekre is vezetnek.

1. Mindinkább meggyőződünk a neogén tenger különböző üledékeinek dacit és andezit robbanó kitörési termékekkel kapcsolatos nagyon változatos és szárazföldi képződményekkel is zavart szerepéről, valamint a szarmáttenger visszahúzódásával megnövekedett szárazföldnek a különböző régi part közelében, sokféle változáson átment sorsáról. Az így származott vékony rétegek a később bekövetkezett törések, csúszások zavaró hatása folytán apró részletükben nehezen kibetűzhető történelmet rejtegetnek. Az újabb megfigyelések megerősítenek régi, tufa-tanulmányaimból származó felfogásomban,⁸ amely szerint városunk

⁸ Múzeumi Füzetek. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásványtárának Értesítője. IV. 1. sz. 1917.

tektonikáját tekintve, két különböző szerkezetű kéregrész érintkezésterületén épült. Egyiknek alapja — amit későbbi kutatásaim derítették ki, — az eltakart régi, merev hegység. A másik a dacittufa kiszórással a meggyengült területen a merev kéregrész közé fészkelődött, ráncos tengeri teknőcrész városunk és Vista közt. Ez utóbbi süllyedése irányította később a megnövekedett szárazföldön a folyóvizek útját, legújabbban pedig a Szamos negyedkori mély bevágódása.

Az új szárazföldön kezdetben nemcsak a Szamos, hanem a pliocén felszín kisebb patakjai — mint a Békás — is, a régi teknő felé, keletre tartottak. Az obszervatórium területén és keleti szomszédságában volt mocsaras terület — 100 m.-el a jelenlegi Szamos vízszíne felett — pliocénvégi hagyatéék. Ennek a vizét a pleisztocén folyamán mélybe vágódott Szamosba a Regala-utca és a köztemető között lévő tekintélyes árok vezette le, amelyik — a keleti irányú, régibb folyásokra merőlegesen — északi irányban a házsongárdi kertekben, a Regala-utca alsó részén át folyt a Szamosba. Ennek a medre a város fejlődésével lassanként egészen eltűnik. Betemetődő legkülső részének még látható, helyenként 10 m. széles, 3 m. mély maradványai árulják el egykori jelentőségét. A Regala-utcán és a köztemetőben tapasztalt DK-i irányú rétegdőlések és térdalakú görbülés arra engednek következtetni, hogy a Szamos mélyebb bevágódásával kapcsolatos csúszáson kívül — a süllyedő teknő peremének redőzése alkalmával — a merev kéregrészben is támadtak feszülésből származó nagyobb elmozdulások. A pliocén-száraz morfológiájának régibb fázisát azok az obszervatóriumhoz hasonló párkányszerű, nagyobb peremi szakadások mutatják, amelyek legközelebb az obszervatórium területe felett 22 m-el az ortodox zsidótemető szintjén, további 32 m-el a Gloduri szintjén következnek egymás felett. Az utóbbi lassú emelkedéssel összeolvad a Nagyoldalról jövő, 66 m-el magasabb szinttel. Ezek az ÉK-re lejtő párkányok mind a régi irányú Békáspatak útján csapolódnak le.

A pontusi időnek megfelelni látszó ezen a felső párkányon vannak a vulkáni kitörések után támadt meleg források apró hagyatéakai. Ezek a vékony mészlemez-hagyatékek lassanként eltűnnek a fölületen. Az elsőt a világháború lövészárka tárta fel. E felett a Bükkbe vezető út keleti oldalán, 544 m. magasan a mezősegi márga frissen felszántott fekete földjén, kirivó 9 m átmérőjű világos szürke kerek folton legutóbb egy másik geyzir vékony lemezkéit ismertem meg. Cholnoky után „suvadás“-nak nevezik ezeket a kéreg szerkezetével kapcsolatos szakadásos, csúszásos felületi formákat (5—12. lap). Em. De Martonne nem szerkezeti, hanem negyedkor előtti időből származó eroziós síkoknak, „replat“-nak írja a feleki oldal ezen jellegzetes képződményeit.⁹

A Szamos túlsó északi oldalán, a Fellegvár folytatásában lévő medereken tett megfigyelés kiegészíti a házsongárdiakat. Itt a felső oligocén (forgácskúti) veres márga is feltárult a helvét rétegek alatt és a régi pleisztocén kavics is részt vesz a rétegek keveredésében.

⁹ Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj. Vol. I. 1922. 53—56. l.

Az új víztartótól DK-re 2 km. távolságban 1934 október havában a házsongárdi Biserica-utca 358 méter magasán keleti irányban létesült új utca szögletén 5 m. mélyen csatornázás alkalmával szintén feltárták ezt a felső oligocén veres márgát, amelyik itt is nemcsak a helvét márgával, hanem a szarmáthomokkövel kapcsolatos csúszásokat árul el. A veres márga tehát itt 23 m-el mélyebben fordul elő.

2. Városunk vidékén a vulkáni kitörésekkel zavart harmadkor fiatal szakában is sűrűn jön és megy a tenger. Az ostrea cochlear (Poli)-nak, — ennek az Erdély DK-i szélén a tortoni emeletben (lajtamészkö) nagy szerepet vívő osztrigának a kardosfalvi téglavetőben meglepő előfordulása (1—9 lap) azt a gondolatot ébresztette, hogy a helvét- és szarmátközi idő tortoni tengere nemcsak Turdaturig, hanem tán városunkig is felnyomult. Azonban a Regala- és Biserica-utcák külső részén, a helvét rétegek csúszott üledékei közé foltonként betelepített szárazföldi jellegű homok, valamint a Biserica-utcaiban talált vékony lignit, továbbá a szarmát tengeri üledékeket bevezető transgressziós — kavics — ami már 15 m.-re következik az amfibolandezithomok felett, — mind azt mutatja, hogy a tortoni időben városunk vidéke szárazföld volt. A tortoni tenger terjedésének — úgy látszik — a jelenleg eltakart Feleki-tömb állt az útjában.

Ez a terület partmenti, litorális, lagunás, meleg éghajlatával gipsztermő hely volt az egész helvétidőn át. A Nagyoldalon legfeljebb 27 m. vastag dacittufás, részben szárazföldi jellegű lerakódás képviseli a helvét időt. A sok apró gipszes terület a városunkban és környékén, a Szentgyörgyhegyi téglavetőben ismeretes, tömeges halpusztulást jelentő kisebb betelepülések, a homoktól csiszolt éleskavicsok egyértelműleg e mellett bizonyítanak. Egyébként a szárazföldnek és tengernek ritmikus változását mutatja az ó-harmadkorban háromszor is (alsó-, középeocén és felső oligocénben) visszatérő, nagy veres szárazföldi képződmény, amelynek csak gyenge utóda a nemrég a Nagyoldalon feltárt újharmadkori.

3. Vizsgálataimból mindinkább kitűnik, hogy a dacittufa végső kitörése összeesik az amfibolandezit kitörés kezdetével. 22 éve annak, hogy az Erdélyi Medence nyugati szélének amfibolandezittufájáról először részletesebb petrológiai leírást közöltem. Ezen idő óta mindinkább meggyőződöm az amfibolandezittufa fontos szerepéről. Az igaz, hogy ez többnyire nagyon vékony rétegeket alkot, amelyek vízvezető tulajdonságuk és ezzel járó vasoxidkiválás és mállás következtében könnyen elkerülnek a figyelmet. De a szerves maradványokban olyan szegény vidékünkön nagyon becsesek ezek, nemcsak tudományos, sztratigrafiai értéküknél fogva, hanem gyakorlati tekintetben is, mint a mindennapi élet egyik legfontosabb szükségletének, a víznek, vezetője és elsőrendű szűrője. Városunk déli oldalán a szarmata homokkövön és a dacittufán kívül igen gyakran éz adja a kutak vizét. Eddigi tapasztalataim arra mutatnak, hogy az itteni amfibolandezithomokok, tufák az offenbányai-verespataki vékony andezitkürtökből származnak. De a Hargita vonulatban folytatott kutatásaim alkalmával azt tapasztaltam, hogy a

Kelemen-csoport keleti szegélyén dacitához közel álló dakoandezit kezdi meg a hatalmas vulkánvonalatnak felépítését, mely után bazaltig folytatódott különböző andezitek megisméltlődő sorozatában az amfibolanandezit is fontos szerepet tölt be. Részletes megfigyelésekre volna szükség a Medence két oldalán működött vulkánok termékeinek elkülönítése és — a kövületes területek tufáinak kapcsán — a kitorés idejének pontosabb megállapítása céljából.

4. Negatív eredményként megemlítem, hogy a Biserica-utca 365 m. magasán talált nagyobb kavicstuskón kívül ópleisztocén szamoskavicsmaradványt nem ismerek a Házsongárdon. A jelenlegi meder felett 60 m. magasán folyt Szamos (amelyiknek 10 m. vastag kavicsrétegét ismerjük a Fellegváron) a város DNY-i végén lévő Góltól — úgy látszik — ÉK-re a Fellegvár és Nádas felé tartott és csak a fiatalabb pleisztocénben, amikor az ú. n. városi kavicsterraszát építette, szorult délre.

Im Jahre 1933 bei der Kanalisierung in einer Länge von 280 Meter, der ausseren Strada Regala, waren die meistens gerutschten, rasch wechselnden Schichten: Mergel, Dazittuff Amphibol-Andesitsand, düneartiger Quarzsand der Helvetien und Sande, Sandsteine der Sarmatien, zu beobachten. Diese, sonst nur wenig schiefgestellten Schichten, zeigen gegen die Mitte des Kanals ein starkes, bis 45° steigendes Fallen gegen SSO. Diesem entsprechend war es zu beobachten auch westlich von hier, etwa 40 m entfernt, in einem Graben des nahen Friedhofes, Knieflexur dieser Schichten, mit 75° Fallen gegen SO. Es zeigt sich also hier, am sonst tafelartigen Rande, nahe dem gefalteten, östlichen Troges von Cluj—Visa, eine tektonische Störungslinie. Dieser entsprechend war südlich von hier, auf dem dicken, humusreichen Grunde des Observatoriums, 100 m hoch über dem jetzigen Flussniveau, am Ende des Pliocens eine morastige Einsenkung vorhanden. Diese wurde während des Pleistocens, infolge der tiefen Erosion des Szamosflusses, durch einen kleinen Bach, dessen unterer Lauf in der Stadt nicht mehr sichtbar ist, gegen Norden entwässert.

Südlich von dem Observatoriumgrund kam, während einer Brunnengrabung, mit ihrer 12 cm Mächtigkeit die dickste Amphibol-Andesitsandschicht dieser Gegend zum Vorschein. Dieses, von weitem, wahrscheinlich aus den SW gelegenen Erzgebirgsruptionen herstammenden Gestein hat Privatdocent Elemér v. Szádeczky K. einer eingehenden sedimentpetrographischen Untersuchung unterworfen. Das Gestein besteht hauptsächlich aus Bimsteinglas, Labrador, grünem Amphibol. Korngrösse vorherrschend kleiner als 0,25 mm. Die Körner sind wenig abgerundet. Die petrographischen Eigenschaften deuten auf Windtransport und auf ruhige Wassersedimentation hin.

Verfasser beschreibt auch die, bei dem Bau des städtischen Wasserleitungsreservoirs in Str. Rahovei und Rosetti entblösten, starker Solifluktion unterworfenen Oberoligocen-, Helvet-, und Pleistocenschichten.

Dr. Szádeczky K. Gyula.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Jókai és a Rajnai Antikvárius.

Az Erdélyi Katolikus Akadémiában felolvasott székfoglaló értekezésemben¹ részletesen kimutattam az összefüggést, mely Jókai *Egy hírhedt kalandor a tizenhetedik századból* című regénye és Stramberg Keresztély *Rheinischer Antiquarius* című történeti műve között fennáll. Azóta alkalmam nyílt arra, hogy Jókainak a budapesti Petőfi-Házban őrzött könyvtárát át-nézzem.² Az egyik szekrényben a díszesen kötött könyvek mögött szerényen meghúzódva Stramberg művének több kötetét is megtaláltam minden kétséget kizáró jeleivel annak, hogy a hírneves romantikus valóban ezt a példányt használta. Újabb adatokat találtam, melyek világosan bizonyítják, hogy a Rajnai Antikvárius jóval nagyobb és tanulságosabb hatással volt Jókaira, mint ahogyan azt én magam is feltételeztem volna. Jelen sorok tehát idevágó első értekezésem kiegészítésére szolgálnak.

Stramberg Keresztély,³ a német történettudomány Orbán Balázs, 1785-ben született Coblenzben; bámulatosan szorgalmas és tevékeny életét ugyanott fejezte be nyolevanhárom éves korában, 1868-ban. Atyja a trieri választófejedelem szolgálatában állott. A fejedelemség már a Stramberg gyermekkorában megszűnt, illetőleg francia uralom alá került. Az ifjú Stramberg gondos tanulmányok után, melyek között a jog és az irodalom vitték a vezérszerepet, hazakerült szülővárosába, ahol először egy sajtószerű véletlen folytán örök nevezetességre jutott Douzan prefektus szolgálatába állott. Ez a prefektus ugyanis a coblenzi Castor-templom elé egy hatalmas kötömböt állíttatott a következő felirattal: „An 1812. Méorable par la campagne contra les Russes. Sous le préfeture de J. Douzan.“ Ugyanerre a köre a Napoleont űző oroszok a következő felírást alkalmazták: „Vu et approuvé par nous commandat russe de la ville de Coblentz. Le 1 Janvier 1814.“ Stramberg azonban rövid ideig viselt hivatalt. Csakhamar visszavonult minden gátló tevékenységtől, hogy kizárólag szenvedélyének, a történettudomány művelésének, szentelhesse idejét. A trieri választófejedelemség történetére vonatkozólag sok fontos munkát írt, még több adatot közölt. Nagy odaadással folytatta családtörténeti kutatásait is. Hatvan éves korában érkezett el végre anyaggyűjtésével ahhoz a ponthoz, hogy életének főművét, szülőföldjének történeti leírását, megkezdi. Művét egy Dielheim nevű író 1744-ben kiadott munkájának címe után *Rheinischer Antiquarius*-nak nevezte. Stramberg haláláig folytatta változatlan buzgalommal a terjedelmes munka kiadását, s néhány kötetet beleszámítva, melyet adatai alapján mások adtak ki, összesen harminckilenc vaskos, hatalmas kötetben ismertette Coblenz, Ehrenbreitstein és általában a Közép-Rajna vidékét Bingentől Kölnig. Műve így is befejezetlen maradt, hiszen címe szerint Strambergnek az volt

¹ *Jókai Kalandora*. Irta: Dr. Rajka László. Székfoglaló az Erdélyi Katolikus Akadémia 1932. február hó 16-i felolvasó ülésén. Cluj. Az Erdélyi Katolikus Akadémia kiadása. 1932. — Az Erdélyi Katolikus Akadémia felolvasásai. Szerkeszti: Dr. György Lajos főtítká. I. osztály, 5. szám.

² E helyen is hálás köszönetet mondok Gáspár Jenő úrnak, a Petőfi Társaság titkáranak, hogy szíves engedélyével kutatásomat megkönnyítette.

³ Az itt közölt életrajzi vázlat az *Allgemeine Deutsche Biographie* 54. kötetének Kentenichtől származó cikkén alapul.

a szándéka, hogy a Rajna minden nevezetességét megírja forrásától a tor-
kolatáig. Érdekes munka ez, hamisítatlan terméke a XIX. századnak; van
ebben minden: történelem, földrajz, művészettörténet, népísmé, a mellett min-
denféle babonás, szellem- és ördögjelenségek, kalandos és hihetetlen mesék
különleges keveréke. Stramberg nem volt kritikai elme, még kevésbé mód-
szeresen képzett történetíró. Rengeteg tudását összezsúfolta a Rajnai An-
tikvárius tömérdek kötetébe, mit sem törődve azzal, hogy tárgya odaillik-e
vagy nem. A legtöbb tárgyat hajánál fogva rántja elő; a legesekélyebb kap-
csolat elégséges arra, hogy valamilyen esetet vagy anekdotát elmeséljen.
Műve azonban nem haszontalan alkotás. Rendkívüli népszerűsége tett szert
és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Közép-Rajna vidéke manapság idegen
forgalom szempontjából a világ egyik leglátogatottabb pontja. Stramberg
felbecsülhetetlen érdemeket szerzett a honismertetés terén.

Jókai könyvtárában a Rajnai Antikváriusnak öt kötete van meg. Ezek
a következők: *I. Abtheilung 1—4 Bände, Coblenz, die Stadt.* (A megjelenés
évei: 1851, 1853, 1854 és 1856.) *II. Abtheilung 1. Band. Ehrenbreitstein.* (Meg-
jelent 1845-ben.) Közülük Jókai csupán két kötetet használt, ezek: *I. Abthei-
lung 2. Band* és *II. Abtheilung 1. Band.* A többi kötetek jórészt fel-
csenek vágva.

A Rajnai Antikvárius legterjedelmesebb hatása Jókainak *Egy hírhe-
dett kalandor a tizenhetedik századból* című regényében mutatkozik. Ennek
tárgyát Jókai a „II. Abtheilung 1. Band, Ehrenbreitstein“ című kötetből me-
rítette, amint azt említett értekezésemben már kimutattam. Jókai saját pél-
dányából az idevonatkozó 611—622. lapok hiányzanak; valaki kitépte azokat.
A merénylet avult nyomai és kítűnő romantikusunk ismert bohém termé-
szete egy pillanatig sem hagyhat kétségben, hogy a könyvesonkító maga Jókai
volt. A regény terve bizonyára már felvillant elméjében, rendes szokása sze-
rint fontolgatta azokat az összefüggéseket, melyeknek a segítségével regényeit
alkotta, amikor el kellett távoznia otthonából. A terjedelmes kötetet természe-
tesen nem vitte magával, hanem a művész könnyelműségével egyszerűen ki-
szakította a vonatkozó lapokat. Ez a körülmény annyiban figyelemreméltó
Jókai műalkotása szempontjából, mivel ennek alapján dolgozásának módszeréről
némi fogalmat alkothatunk. Világos ugyanis, hogy Jókai a nagyobb mű-
veinek kidolgozásánál az alapul vett adatokat maga előtt tartotta. Ez szol-
gálhat magyarázatául annak, hogy pl. a *Kalandor* véges-végig szorosau
követi Stramberg elbeszélésének fonalát.

A Rajnai Antikvárius első részének második kötete⁴ a *Kalandor* két ese-
tének kulesát rejtegeti. Az egyik *A muh-borjú* című fejezet (Jókainál 150—
170. lapon.⁵) Stramberg említi,⁶ hogy Coblenz „Geimergässchen“ nevű utcá-
jában szeretett tartózkodni a „Muhkalb“, vagyis a muh-borjú. Ez a szörnye-
teg — illetőleg mondája — a rómaiak idejéből ered. Egy borjúnak csupán
embervért adtak inni, mire a tigrisnél is vérengzőbb szörnyeteggé változott;
alakja óriássá növekedett. Aki fejét a muh-borjú ordítására kíváncsian
kidugta, nem tudta többé visszahúzni. A monda voltaképpen Trierből szár-
mazik. Ezzel kapcsolatosan hallotta Stramberg a következő esetet: Egy gaz-
dag ifjú egy szegény lánynak udvarolt. A leány apja elutasította, mivel úgy
vélekedett, hogy ennek a viszonyoknak nem lesz jó vége. Az ifjú egy társaság-

⁴ *Rheinischer Antiquarius* I. Abtheilung, 2. Band, Coblenz, die Stadt. His-
torisch und topographisch dargestellt durch Chr. v. Stramberg. Coblenz.
Druck und Verlag von R. F. Hergt. 1853.

⁵ Nemzeti Kiadás 65. kötete szerint.

⁶ Stramberg idézett munkájának 544—548. lapjain.

gal Lahnsteinba ment mulatni, utána víg hangulatban tértek vissza Coblenzbe. Itt az ifjú elpanaszolta, hogy milyen kegyetlen az ő kedvesének az apja. Erre társai felemelték a leány ablakáig. De alig kopogtatta meg a leány ablakát, a muh-borjú ordítása hallatszott. A cimborák megijedtek és elfutottak, a szerelmes ifjú pedig függve maradt az ablakon. A muh-borjú odaért és érdes nyelvvel először a fiatalember cipőjét, azután harisnyáját rántotta le. Végre az apa kinyitotta az ablakot és szidalmazni kezdte az ifjút. Erre a muh-borjú elmenekült, ellenben összefutott az utca népe. Az eset oly feltűnést keltett, hogy az apa is kényszerült vonakodását megszüntetni és a házasságba beleegyezni.

Stramberg elbeszélését Jókai alaposan kizsákmányolta, természetesen ügyesen beleillesztve történetének keretébe. A kalandor ugyan Hamburgban éli át ezt a hátborzongató esetet, de elbeszélésében ő maga is hivatkozik arra, hogy Coblenzben bizonyára mindenki tudja, mi az a muh-borjú. Jókai végül meg is fejti a rejtélyes szörnyeteg eredetét, minthogy a Strambergnél már ismertetett kaland végén, amikor hősünk ég és föld között függve marad, végső kétségbeesésében leugrik és a szörnyeteget ledöfi. Ekkor előbujik az álorcás, aki nem más, mint egy odavaló Mayer nevű uzorás Rupertus nevű korhely fia, aki így riasztja el a többi uzorásoktól az áldozatokat.

Ugyaninnen⁷ vette Jókai a *Szumro Begum* című fejezetének anyagát is (Jókainál 192—199. lapon). Jellemző Strambergre, hogy milyen módon jut ehhez a tárgyhoz. Leírja ugyanis a coblenzi „Riese“ nevű szállodát, és ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy 1846-ban itt szállt meg Dyce Sombre indiai herceg. Ennek nagyapja egy Reinhard Walter nevű trieri születésű kalandor volt, akinek változatos pályáját Stramberg tüstént elbeszéli. Reinhard Walter Indiába került, ahol magát Sommernek, társai Sombre-nek, a bennszülöttek Sumro-nak nevezték. Ez a kalandor 1760-tól nevezetes szerepet vitt Indiában. Mir Cossim bengáliai nábob szolgálatába állott és annak seregét újra szervezte. Sok viszontagság után, melyeket Stramberg aprólékosan elbeszél, végre Nujuf khán szolgálatába került.

Jókai itt kapcsolódik be az elbeszélésbe. Innentől kezdve sebtében odavetett, cernzával írt széljegyzetekkel kíséri Strambergét és ezeket azután fel is használta regényének említett fejezetében. Amennyire ki tudtam betűzni Jókai sietve odavetett jegyzeteit, azokat itt közlöm. 524. lapon: *Dzsatok*, 525. lapon: *Deig ostroma. Szerdhana királya lesz, jövedelme; új vár*. 526. lapon: *Mevát erdőkkel... Alvárt elfoglalja... Balluchok. Mujud al Dovla*. 527. lapon: *Zeib al Niffa. Csodás menekülés*, 528. lapon: *Kicsapongó fiú. Özvegye. hadat tart*. 259. lapon: *Gholam Kadir. Császári vár ostromlása. Kincstár kiürül, felmentik a császárt*. 530. lapon: *Gokul Ghur vár ostroma... ittas sereg, császár veszélyben*. 531. lapon: *A begum segélye, jutalom a begumnak*. 532. lapon: *Begum elűzése. Az új kedves*. Ez a rész adta Jókainak az eszmét, hogy a kalandort Szumro begum történetével összekapcsolja. Itt Stramberg előadja, hogy a begum seregében több idegen tisztt szolgált. „Aber es kam ein Liebeshandel dazwischen, die Begum entbrannte in zärtlicher Neigung zu einem dieser Offiziere, was alsbald die Zurückgesetzten mit Eifersucht erfüllte, der Herrin selbst Unannehmlichkeiten und Verdruss bereitete. Der Auserwählte, ein deutscher, ein Herr Vaissaux — ich finde alsolchen Namen so wenig undeutsch, wie den Regenten des jungen Deutschland, des Hrn. Soiron, — der Auserwählte hatte sich als Mann von Fähigkeiten gezeigt, auch als Befehlshaber der Artillerie, der Fürstin manchen wesentlichen

⁷ *Rheinischer Antiquarius* I. Abtheilung, 2. Band. Az 516—534. lapckon.

⁸ Strambergnél.

Dienst geleistet; er wurde zum Lohne mit ihrer Hand beglückt...“ A Jókai jegyzete az 533. lapon még: *mostoha fiú, lázadás, elszökés*.

Ha a Jókai itt felsorolt jegyzeteit regényének említett fejezetével összehasonlítjuk, megállapíthatjuk, hogy Jókai a zavaros anyagból a művében is felhasznált vezérszókat előre kiírta, regényének leírása alkalmával pedig a kötetet bizonyára elővette és jegyzetei alapján készítette el ezt a részt. Igen érdekes és szellemes Jókai eljárása. Nem használja fel ugyanis Reinhard Walter egész élettörténetét, hanem csupán egy részét. A Jókai elgondolása a következő volt. Kigondolta, hogy regényének hőstét, a kalandort, ide is beilleszti; de nem a Reinhard Walter helyére állította, hanem Vaissaux tüzértiszt szerepét ruházta rá. Ez annál könnyebben ment, minthogy a kalandor amúgyis tüzér volt. Ehhez föltétlenül elő kellett adnia az előzményeket is. Jókai azonban érezte, hogy Reinhard Walter egész pályája mégis csak túlságosan nagy kitérőt jelentene regényének szerkezete szempontjából. Beugrott tehát az események középebe és onnan vezette le azokat egészen Vaissaux felléptéig, ahova azután a kalandort illesztette.

A Kalandorral egy időben Jókai egy novellát is írt Stramberg könyvéből; a novella címe: *A nyulatok históriája*.⁹

Volt egyszer Ehrenbreitsteinnak egy kegyetlen várparancsnoka, aki az előőrsoket különös szigorúsággal vizsgálta végig, hogy vajjon nem aludtak-e el. Ez a várparancsnok bőrtalpakat varratott a lova lábai alá, nehogy a dobogás elárulja. Erre a katonák valamilyen szerrel bekenték saruikat, a ló ezt megérezte és nyerített. Most a parancsnok gyalog indult útjára, sőt négykézlábra ereszkedett, hogy így könnyebben meglepesse az előőrsoket. Egyszer egy elzászi muskétás valami furesa négy lábút látott közeledni. Nem kiáltott rá, mert állatnak nézte, hanem odalött. Ellötte a parancsnok lábát. A kommandáns behalt sérülésébe, de a sírban sem volt nyugta. Feltámadt és három lábú nyúl képében kísértett. Most jóvá akarta tenni azt a sok zaklatást, amelyet életében elkövetett, és felköltötte az elaludt őrszemeket, vagy figyelmeztette őket, ha ellenség közeledett. Azért meg is egyeztek egymás közt a katonák, hogy sohasem lőnek nyúlra, nehogy azt találják, amelyikben a tábornok lelke lakik.

Mikor a franciák kezébe került Ehrenbreitstein, Maillé-Brézés¹⁰ tábornagyot nevezték ki várparancsnoknak. A három lábú nyúl azonban helyben maradt és most a francia katonákat költögette. Ezt megtudta a parancsnok és megfogadta, hogy lelövi a nyulat. Millé-Brézés feleségül kérte Richelieu herceg nővérét, Alcide-ot. Mivel a tábornagyot melegen pártfogolta Jussieu, a herceg komornyikja, aki Maillé-Brézés iskolatársa volt, megkapta az előkelő hölgyet feleségül. Amikor az új pár hazaért, kiderült, hogy a Richelieu herceg nővére esendes örült, aki azt képzeli, hogy üvegből van. A világegért sem szabad hozzányúlni, mert akkor tüstént eltörik. A marquis erre úgy segített magán, mint ahogy szoktak ilyen helyzetben. A Bayerlehenhofnegyedben lakott egy szép pástétomsütő nő, Agatha. Ennek udvarolt a marquis, de Agatha nem engedte a közelébe, mert féltette a becsületét. Nem volt más hátra, Maillé-Brézés alkalmas férj után nézett. Éppen akkor küldött egy barátja, Abbé Derbois, egy szerecsent, akit pártfogója után Derbois Jakabnak hívtak. Ez valaha a szultán háremét őrizte, a kegyes abbé azonban meg-

⁹ Először az *Ústökös* 1878. évfolyamában. A Nemzeti Kiadás 58. kötetében (*Targallyak*) a 145—159. lapokon.

¹⁰ Jókai így írja. Strambergnél helyesen: *Maillé-Brézé*. Ebből is kitér-szik, hogy Jókai csupán futólag olvasta el Strambergget és azután szabadon alkotta meg saját elbeszélését.

mentette a pogányoktól és most elküldötte barátjához, a marquishoz, hogy fogadja szolgálatába. Soha jobbkor nem jöhetett volna; a tábornok tüstént feleségül adta hozzá a szép Agathát. A menyecske idővel egyre követelőbb lett. Egyszer azt kívánta a tábornagtól, hogy akassza ki felesége füléből a gyémánt függőket és felesége szeme láttára díszítse fel őt a fülbevalókkal. A tábornok erre eselt eszelt ki. Bolognai üvegeket hozatott. Amikor az üvegek megérkeztek és felesége éppen a fülébe akasztotta a függőket, megjegyezte, hogy veszedelmes dolog neki, aki üvegből van, gyémánt függőket viselni, minthogy attól az üveg szétreped. Bizonyítékul megérintette gyémánttal a bolognai üvegeket, mire azok szétpattantak. Az asszony annyira megrémült, hogy férjével azonnal kivétette a függőket a füléből. A tábornagy most megjegyezte, hogy milyen kár a függőkért, amelyek kiváló szépségűek. Hogy ezt bemutassa, a függőket az Agatha fülébe akasztotta. Az asszony érezte, hogy megcsalják és mindkettőjüket képen teremtette, azután pedig a nagy lelki megrázkódástól meghalt.

Most Agatha azt követelte a tábornagtól, hogy vegye feleségül. Válopert indított szerencsen férje ellen, azonban Richelieu herceg akadályozta a válóper lefolyását. Közben Agatha mindenféle rigolyával kínoztta a szerelmes tábornagyot, aki erre a vadászatban keresett enyhületet. Egy éjjel megingt elment a szerencsennel együtt nyúlat lesni. Agatha ijesztgette ugyan a háromlábú nyúlal, de a tábornagy éppen ezt szeretne volna eleszíni. Amint így üldögélt a nyúllesen, szép csendesen elszunnyadt. Azt álmodta, hogy megjelenik előtte a háromlábú nyúl és képen üti. Erre hirtelen neki fogta a fegyvert és lelőtte. Csak azután vette észre, hogy a háromlábú nyúl a szerencsen volt, aki fel akarta őt kelteni. A szerencsen meghalt, a tábornagy pedig az egyházjog értelmében nem vehette el Agathát, minthogy a férj gyilkosa nem veheti feleségül az özvegyet. Maillé-Brézés lassanként megzavarodott. Mindenféle helyzetben a háromlábú nyúlat látta. Végül is nyugdíjazták. Utolsó éveit falusi kastélyában töltötte. Itt is a háromlábú nyúlat üldözte haláláig.

A történetet Jókai a Kalandor tárgya előtt néhány lappal találta.¹¹ De a harmateves írói multra visszatekintő Jókai többé nem oly félenk forrásának feldolgozásában, mint első regényeiben; a *Török világ Magyarországon* vagy a *Janicsárok végnapjai* legtöbbször kínos aggodalommal símul Cseréhez, illetőleg az Augsburger Allgemeine Zeitung-hoz. De már ott is jellemzi Jókai munkásságát az egységre törő, világos fogalmazás. A különböző, szétágazó részleteket központi elrendezéssel egy cél szolgálatára rendeli. Ez oly alapvonása Jókai művészetének, mely első műveitől az utolsóig végigkísérte pályáján. Ez jellemzi a Rajnai Antikvárius felhasználásával kapcsolatban is. A Kalandor szétszórt epizódjai szigorúan *egységes szerkezetet* nyernek Jókainál. Ugyanezt mondhatjuk az itt tárgyalt elbeszéléstről is. Stramberg történeti anekdotákat mond el: először arról a parancsnokról szól, aki az előőrsök rémülete volt és végül bünei kiengeszteléséül háromlábú nyúlá változott. Erről eszébe jut Strambergnek, hogy milyen különös szerepet vitt Maillé-Brézé tábornagy¹² életében a nyúl. A tábornagyot azonban egy fehér nyúl üldözte, nem pedig háromlábú.

¹¹ *Rheinischer Antiquarius* II. Abtheilung 1. Band. Az 598—600. lapokon.

¹² *Maillé-Brézé* marquis, tábornagy (1597—1650.), előkelő szerepet töltött be Franciaország történetében. Német- és Spanyolországban hadakozott, ismételen eljárta követségben, így Gusztáv Adolf svéd királynál is. Végül Anjou kormányzója, majd Catalonia alkirálya lett. A király kedvelte, bár külön ember volt. (Larousse: *Grand Dictionnaire Universel*. Tom. X.)

Jókai Stramberg anekdotáit először is egységes alapra hozta. A történet színhelye Ehrenbreitstein, ennek parancsnoka volt — Jókai szerint — Maillé-Brézé is.¹³ Ugyanaz a háromlábú nyúl játssza benne végig a szerepet. Más részről Jókai lendületes szabadsággal kezelte a tárgyat. Ötletes vidámság sőt pajzán derű ömlik el az elbeszéléseken, melynek alap gondolata: „*Elle croyoit avoir le cul de verre, et ne vouloit point, s'asseoir.*“ Jókai egy új alakot vezet be, Jussieut, a komornyikot. Az elbeszélést párbeszédnek élénkítik, melyek talán nem mindig felelnek meg annak az eszménynek, amelyet egy udvarias franciáról elgondolunk, de tagadhatatlanul mulattatók. A nevet Jókai rendes szokása szerint megváltoztatta. Strambergnél a Richelieu herceg nővérét Nicole de Plessis-nek hívják, nem pedig Alcide-nak. Agatha pedig, akit Stramberg nem nevez meg, Angersből származik, varrónő és nincsenek különösebb erkölesi aggályai. Jókai ért hozzá, hogy egyes akadályokkal gátolja a cselekvény iefolyását. Agatha német nő, erkölcsös, legalább látszólag az. Derbois¹⁴ háremőr volt — Jókai leleménye a komikum növelésére — és így alkalmas eszköz a tábornagy kezében. A bolognai üvegek históriáját teljesen Jókai eszelte ki, Stramberg erről mindössze annyit mond, hogy a tábornagy felesége jelenlétében kedvese fülébe akasztotta a fülbevalókat.

Jókai alkotó művészete az évek folyamán érettebbé vált. Nagy gyakorlata és széleskörű tudása lehetővé tette, hogy későbbi alkotásaiban csupán a körvonalakat, vagy az alapeszmét merítse forrásaiból, amelyekkel sokkal szabadabban bánt, mint írói pályájának első éveiben.

Dr. Rajka László.

¹³ Stramberg természetesen nem állítja ezt.

¹⁴ Stramberg *Dervois*-nak írja.

NYELVMŰVELÉS

Nyelvművelésünk visszhangja.

Mult alkalommal megkértük az erdélyi magyar sajtót, hogy nyelv-művelő munkánkat támogassa s a nyelv tisztogatására irányuló törekvé-sünket hasábjain terjessze. Nincs módunkban megállapítani, hogy nyelv-művelésünk hol és milyen terjedelemben részesült figyelemben, mégis néhány adatból az vehető észre, hogy kérésünk örvendetes visszhangra talált. A *Hírnök* f. évi 9. száma az egész közleményünket kiadásra méltatta. A *Keleti Ujság* a július 31-iki 172. számában rovatunk néhány jellemzőbb fejezetét azzal a beismeréssel nyomtatta le, hogy a sajtóhoz intézett figyelmezteté-sünket magára vette, mert akármennyire igyekszik is hasábjairól az idegen szavakat kigyomlálni, a szerkesztőségi munka lázában bizony sokszor vét a nyelvvédelem parancsai ellen. De éppen jó szándékának a bizonyítására, a maga és a közönség figyelmének ébrentartására helyt adott a kifogásaink-nak. Hasonlóképen járt el az *Erdélyi Lapok* az augusztus 4-i 156. számában, ahol több mint három hasábot szentelt mozgalmunk támogatására, s nem érzékenykedett olyan hibáknak a kipellengérezésében, amelyeknek egy ré-szét saját maga követte el. Két vezető napilapunknak ez az emelkedett maga-tartása az ügy őszinte szolgálatára vall. E mellett bizonyít az is, hogy az utóbbi időben a nagyobb napilapjaink szívesen közölnek nyelvhelyességi cikkeket (Keleti Ujság, 1935. 109., 173., 190., 191. sz. Ellenzék, 1935. 173. sz.) Az *Ellenzék* július 17-i 160. száma már érzékenyebben vette a sajtónak tett szem-rehányásainkat, és személyes útra terelve a kérdést, jó szándékunkat fonák helyzetbe juttatja, amikor azzal vág vissza, hogy bizony az *Erdélyi Múzeum* maga is bele esik a kifogásolt hibákba, az idegen szavaknak lépten-nyomon való használatába. Bár nagy a különbség a mi gondatlanságunk és a napi sajtó nyelvrontása között, el kell ismernünk, hogy ez nem tagadható, semmi-féle vitakozással meg nem másítható valóság. Azok az írók, akik ma Er-délyben a tollat forgatják, nem fordítanak eléggé aggodalmas gondot írásuk tisztaságára, szépségére és ragyogására. Holmi rendetlenség itt is, ott is észrevehető nemcsak a szavaik megválogatásában és mondat szerkesztésük laposságában, hanem sokszor a stílusuk szintelenségében is. A felelősség alól tehát saját magunkat sem vonjuk ki. Mindnyájan egyformán hibásak va-gyunk nyelvünk éléktelenítésében, keréketörésében, szépségeinek elhanya-golásában és eredetiségének a mellőzésében. Másnak a hibájával azonban senki sem mentegethető, hanem mindnyájunknak egynek kell lennünk nyelvünk szeretetében és védelmében. Legföljebb csak az választhat el, hogy ki tud többet tenni az ügy érdekében. A napi sajtó mindenestre többet tehet, mint a szűk körre szorított negyedéves folyóiratunk. Ha valaki a se-gítségét megvonja, nem tőlünk tagadja meg, hanem a nyelvünkötől és a nem-zeti művelődésünk alapjaitól.

Ez a magyar nyelv tanárának szól.

A magyar nyelvnek és irodalomnak egyik erdélyi magyar tanára pár hónappal ezelőtt cikket írt az erdélyi magyar irodalomról a jól ismert buda-pesti *Nyugat* hasábjain s az egyik mondatában meggondolatlanul világgá

bocsátotta az *összmagyar* irodalom kifejezést. Bizonyára az *összbirodalom*-féle, más szempontból is ellenszenves összetétel lebegett előtte, pedig ezt nemcsak az idő, hanem a helyes nyelvérzék is már rég az avultságok közé temette. A *Magyarosan* c. folyóirat (1935. 91. l.) erősen megrója a szerencsétlen szót, s főképen azért neheztel, hogy ez a csúnya összetétel éppen egy erdélyi író találmányából pattant ki, aki hozzá még, mint a magyar nyelv és irodalom tanára, az erdélyi magyar ifjúságot a Pázmány, Petőfi, Arany és Jókai nyelvére oktatja. Talán észre sem vevődik nyelvgyarapító törekvése, ha nem vonja magára a figyelmet a mintegy félszáz gondtalanul használt fölösleges idegen szavával (*glóbusz, szintézis, objektivitás, akció, nívó, probléma, adminisztrál*, stb.). A cikkíró modern felfogású, bocsánat: ideológiájú tanulmányában természetesen ott kell lennie az *alátámaszt* és *rádöbben* szavaknak is a *felvázol, kihangsúlyoz, beígér, beszervez* és hasonló társai mellett. „Hogy is mondta Arany László? Rontsuk a nyelvet, ahogy lehet! — fejezi be észrevételeit a *Magyarosan* megróvása. — Úgy látszik, az utódállamokban ennek híven szót fogadnak. Főként a magyar nyelv és irodalom fiatal tanárai. Búvárkodásuk eredménye úgy szóróstül-bőröstül megjelenik nálunk. Vajjon e fiatal tanárok a kisebbségi sorsban vergődő magyar tanuló ifjúság előtt is ilyen szép modernséggel beszélnek-é? Adnak-é alkalmat az *összmagyar* irodalom *összmagyar* nyelvének megismerésére és elsajátítására?”

Vizaköteles.

Amikor ezt a szót nyomtatásban először megláttam, elállt a lélekzetem és kételkedni kezdtem általános műveltségemben, mert értelmét eddigi ismereteim közt semmiképen sem tudtam megtalálni. Első pillanatban a zománcpikelyes halfajra gondoltam, mely az orosz káviárt és a róla elnevezett hólyagot szolgáltatja, de nem tudtam megfejteni, hogy mire lehet köteles ez a hasznos állat. Csak akkor kezdett világosság derülni, mikor a mondatbeli összefüggését észrevettem: „Ebben az évben *vizakötelesek* az 1908—1932. korosztályok“ (Csiki Lapok, 1935. 31. sz.). Így rájöttem, hogy ez a felemás szó ezt akarja mondani: ebben az évben az 1908—1932. évi korosztályoknak kell a katonai igazolványuk láttamozására jelentkezniök. Megállapításom helyességéről meggyőződött a következő mondat: „A katonai *livrettek* láttamozása megkezdődött“. A tanulság eléggé szomorú: vannak magyar emberek éppen a Székelyföldön, akik már nem láttamoztatják a katonai igazolványukat, hanem *vizálatják a livretjüket*. Még lesújtóbb, hogy akad olyan magyar nyelvű lap, amely buzgolkodik is a tompa nyelvérzék találmányának a terjesztésében.

Mi nem tudnánk románul?

Körülbelül tíz esztendővel ezelőtt a román sajtó és a román közvélemény sokat panaszkodott a miatt, hogy a magyar kisebbség nem tud románul s nem is akarja a román nyelvet megtanulni. Akkor mindenki neki feküdt az államnyelv elsajátításának, s mindenki megtett annyit, amennyi erejéből és tehetségéből telt. Amikor azt hittük, hogy már csakugyan tudunk románul, írásbeli és szóbeli vizsgálatra kellett állanunk. Ezekon a vizsgálatokon az utca-seprő s az éjjeli őr épúgy megbukott, mint az okleveles középiskolai tanár. Ma megint a vádlottak padján ülünk: nem tudunk románul! Mi nem tudnánk románul? Tessék csak megfigyelni bennünket, hiszen mi még a magyar nyelvünket is románul beszéljük!

A falun vagy a városban ügyes-bajos dolgainkkal a *primáriára* megyünk, s addig nem nyugszunk, míg magával a *primárral* nem tárgyalhatunk. Ha

nem sikerül az elintézés, *Clujon* vonatra ülünk, de *urzsent* lévén az ügy, *Tejusun* át *akcseleráttal Bucurestibe* utazunk. Ott megkeressük valamelyik magyar *parlamentárt*, s a segítségével megszerezzük a *permiszt*. De ha már itt van az ember, egyéb dolgainak is a végére jár. Eszünkbe jut minden bánatunk: az *adminisztrácia*, amely *suprataxával* rótt meg, a *portarel* meg a *taxator*, aki *deklaráciát* vett tőlünk, s a *tribunál*, ahol a pörünket elvesztettük. De se baj, *apel* alatt van az ügy s majd igazságot szolgáltat a *kurte de kaszácie*. Valami *kontencsiósz* perben *csitáciénk* van, azt is rendbe kellene hozni. Itt nehézségek támadnak, mert a *doszár* még nincs *bezurnálozva*, a *konziliulnak* csak holnap lesz *sedincája*, addig *anexálni* kell a *procesz ver-bált* és *inkadrálni* a többi adatot is, amelyek még *lipszálnak* (vö. „Nagyvárad“, 1933. 271. sz.). Sok lőtás-futásunk van, hol az egyik, hol a másik *komitét* előtt kell megjelenünk, de szerencsére a *séfek*, a *direktor dzsenerálok* s a *szekretárok* előzékenyen viselkednek. Igaz, hogy közben egy sereg *kesztionárt* tőlünk ki, *adeverincákat* és *kitancákat* állítunk ki s ezeket jó csomó *áviátik* bélyeggel látjuk el, de legalább a *doszárunk* kiürül, s dolgunk végeztével felsóhajtunk: *gátá*, most már mehetünk hazá! Otthon az a hír fogad, hogy az egyik gyerek a *bakalaurédon* megbukott, a másik pedig a *kapacitátén* elsíklott. Ellensúlyozza ezt a csapást, hogy a *stiincés* állást kapott, s a jogászfiú is nemsokára révbe jut, éppen csak a *komercsiálból* s a *penálból* kell még *vizsgát csinálnia*. A *liceuba* járó legkisebb fiú *kárnettel* utazik vissza az iskolába, s apai intelmeket kap, hogy a *trimesztriál* dolgozataira nagyobb gondot fordítson. Az elemista gyerek részére *dováddt* kell kiállítani, okmányait *verifikálni*, s jól utána nézni mindennek, nehogy a *revizorátus* vagy a *regulament* kifogásokat tegyen. A sok baj sok pénzzel jár. *Fel kell tehát emelni a pénzt* (a *ridicat* banul) az *adminisztrácián* és *eladásba* kell tenni a búzát (a *pus în vânzare*). Ezek után még csak az van hátra, hogy a cseléd egy *mandát* postált s egy csomag *funkcionárt* hozzon a *tutunzsériéből*. Mert aki ilyen jól tud beszélni, az a mai világban igazán gondtalanul pipázhat!

A mozgóképszínházak és a magyar nyelv.

Nyelvünk tekintélytelen lett s a tiszteletlenség jutott osztályrészéül. Ezt a közéletben mindenütt fájdalmasan tapasztaljuk, panaszszó nélkül viseljük. A megbotránkozást, amelyet a magyar közönségtől is sűrűn látogatott mozi magyarnyelvű feliratai vernek fel minden művelt ember lelkében, mégsem lehet elnyomni. A *Keleti Újság* már több ízben figyelmeztette és kérte a filmkép-viseleteket, hogy hibátlan magyar szövegeket alkalmazzanak s legalább is bántó helyesírási hibákkal ne keltsenek megütközést. Mind nem használt. Az említett hírlap legújabbán némi ízelítőt ad a mozivászon furcsaságaiból, nyelvünknek a semmibe vevéséről (1935. V. 23. sz.). Az egyik darabban — írja, — arról van szó, hogy a nő elfogadja a házassági ajánlatot, s kijelenti: „Rendben van!” A magyar közönség ezt a feliratot kapja: „Elrendeztem!” Mindenki bámul és senki sem tudja, hogy mit rendezett el a szépséges művésznő. Még ennél is mulatságosabb egy szerelmi jelenet felirata. A férfi epekedve kér csókot a hősnő eperajkáról. Erre a vásznon ez a goromba szó tűnik föl: „Kuss!” A közönség hahotázik, s utólag jön rá, hogy a fordító a magyar szöveget mellőzve, csak a német szöveget hagyta meg s a felirat azt teszi: csókolj meg! Az angolból és románból fordított feliratokon iszonyú úrzsavar uralkodik a magázás és a tegezés körül. Mivel a román bizalmasabb magázás amolyan féltegezés-féle s az angol pedig egyáltalában nem ismer különbséget a kétféle beszédmód között, a fordító jóvóltából képtelen magyar szövegek kerülnek a vásznonra. Az egyik izgalmas drámában pl. a bíró elé kerül a fe-

gyenc. Életről-halálról van szó. „Hallgasson meg, könyörgöm!” — esedezik az eredeti szöveg. A magyar felirat pedig kedves közvetlenséggel így hangzik: „Hallgass ide, kérlek!” Egy másik filmen a román „trage la indoiala” kifejezést, amely azt jelenti, hogy „kétségbe vonni”, így fordították le: „csalódást húzni”. Román sajtóságoknak ilyen szó szerinti fordítása egyre gyakoribbá válik. Ezeknél csak a helyesírási hibák sűrűbbek. A legelemibb szabályokat is mellőzik. Az *egy* névelőt hosszú mássalhangzóval, az *állani* igét rövid l-el írják. Azt mondja a *Keleti Újság*, hogy három napig lehetne felsorolni a mozivászon botránys nyelvi sérelmeit. Még azon a fehér lepedőn sem jut tisztelet a nyelvünknek. De vajjon saját magunk kellő tiszteletben részesítjük-e? Nem vagyunk-e nagyon hanyagok szépségeinek védelmében és tisztaságának ápolásában? Azt várjuk, hogy más tisztelje, amivel magunk sem törődünk?

Uraim, írástudók!

Meg kell mondanunk nyíltan és őszintén, sőt nyersen és kíméletlenül, hogy nemcsak az erdélyi magyar beszéd, hanem az írott nyelvünk is sok kifogásra ad okot. Bármennyire unalmassá válik is, megint csak a sajtónknak kell szemrehányásokat tennünk s az újságírókat kell figyelmeztetnünk, hogy idejét mult avult nyelven írnak. Vidékiek elmaradottság már az a mód, ahogyan a divatból kiment idegen szavakat pártfogolják. „A Kismama című filmből angol *verzió* készül”, vagy „Eggerth Márta szerződést kötött a berlini *Staatsoperrel*”, — ilyen kezdetleges és balga idegenszerűségeket a magyar *változat* és *állami operaház* helyett sehol a világon leírni már nem lehet, csak nálunk, ahol minden kezdő hírszerző büntetlenül garázdálkodhat a magyar nyelvünk szegényítésében és öntudatának ingatásában. A tudatlanság takargatásából-e vagy bűnös hanyagságból írja-e le az erdélyi magyar újságíró a *turnét* éppen a „Székely guzsalyas”-sal kapcsolatban a *művészi körút* helyett? Nem értesült még arról, hogy már régen nem írunk és nem mondunk *koncertet*, hanem *hangversenyt*? Arról is le kellene szoknia a magyar újságírónak, hogy ne beszéljen *inspektorátusról*, hanem írjon *felügyelőséget*, s ne emlegesse nekünk a *kommentárt*, amikor mi a *magyarozatból* értünk magyarul. Higgyék el a hírlapíróink, hogy hivatásukat csak akkor töltik be, ha a *megegyezés alapjairól*, vagy egyszerűen az *alapelvekről* beszélnek, nem pedig a *plattformról*, mert beláthatják, hogy nem mindenik olvasó érti meg, hogy mi is az a *plateforme*. Jó lenne az is, ha a szerkesztőségekben minden asztal fölött öles betűkkel állana a figyelmeztetés: ne írj *parlamentárt képviselő* vagy honatya helyett! Milyen szép lenne továbbá, ha újságírásunk figyelemmel kísérné a napjaink nyelvújítását s Erdély térségein is forgalomba hozná az új szavakat és friss fordulatokat. A magyar nyelvterületen ma már *túrisztika* helyett *természetjárás*, *turista* helyett *természetjáró*, *amatőr* helyett *műkedvelő*, *professzionista* helyett *hivatásos*, *sport* helyett *testgyakorlás*, *testedzés*, *start* helyett *indítás*, *tréner* helyett *edző*, stb. járja. Nem szabad azt hinni, hogy azért, mert valaki újságot ír, már fölszentelt és korlátlan ura a nyelvnek, hanem meg kell gondolni, hogy az olvasónak is van nyelvrézéke s bosszankodva utasítja vissza a lelkiségétől távol álló ilyen gorombaságokat: „Medgyaszai Vilma, a leghíresebb magyar *dizőz*, legközelebb *le szerződik* az egyik színházhoz”, vagy „A film *levetítése* két és fél órát vesz igénybe”, vagy „Calianu megígérte, hogy *bevizsgálja* az ügyet”. Inkább tíz idegen szó, mint egy *le szerződik*, *levetít*, *bevizsgál*-fajta nyelvficamodás! Restelkedik az ember újságírásunk színvonalának süllyedése miatt, amikor egy halálesettel kapcsolatban azt kell olvasnia, hogy „kétoldali *tüdőgyulladást* kapott,

amely aztán (miért nem azután?) *végzett is vele*“. Ilyen tiszteletlenül, részvétlenül, a választékosságba gázoló ilyen ízléstelenséggel még sem lenne szabad írni! És mit szólunk ehhez a nyelvtani helytelenséghez: „*Meg kell változtassa nevét a Románia*“, vagy „*A mű terjedelme legalább 300 oldal kell legyen?*“ Hát olyanok írják az újságjainkat, hogy a magyar olvasók százezres tömegeiben a magyar beszéd helyességét egyenesen tartásák, akik a *kell* ige mondattani szerkezetével sínesenek tisztában? És legyen szabad ez alkalommal csak egyetlen szót ejteni a helyesírásukról. Az egyik vezető lapunk még a nagy címbetűiben is igen gyakran a *j* helyett *ly*-et ír, s a hosszú magánhangzókat (*á, ó*) meg a hosszú mássalhangzókat (*ll, nn, ssz*, stb.) olyan következetesen kezdi elhanyagolni, hogy borzasztó gyanú ébred az emberben: talán nem is véletlenség ez, talán nem is szándékosság ez, hanem kétségbeejtő tudatlanság ez!

Uraim, írástudók, bocsássanak meg az erős szavakért, de beláthatják, hogy olyan felháborító hibák ezek, amelyekre nem lehet síma szavakba burkolni a megbotránkozást. Gondolják meg, hogy milyen felelősség hárul Önökre, s hová jutunk, ha ezen az úton haladunk tovább. Önök a hivatásuknál fogva előljárnak. Ne vigyék a nyelvünket örvénybe! Az újságírás természetével mentegetőznek? Ezeket a hibákat semmi sem menti. Kárhozatos vétek az ilyen írás, s nagyobb kicsúfolása nyelvünknek a mozivászon semmibe vevő tiszteletlen eljárásánál!

Ez az erdélyi magyar nyelv?

Büszkén és sokszor hivatkozunk erdélyiségünkre. Igaz, hogy eddig tisztán meghatározni senki sem tudta, mi is az az erdélyiség, de érezzük, hogy van valami ilyen lelkeség s az különb a más magyarságnál. A lelki élet egységének a törvénye szerint az erdélyiségnek mindenben, így a nyelvben is meg kell nyilvánulnia. Miben különbözik tehát az erdélyi magyar nyelv a más magyarok nyelvétől? Sajnos, nem abban, amit várnánk: a tisztaságban, a ragyogó fényességben, az előkelő nemességben, az eredeti zamatosságban, a színpompában és az egyszerűség művészetében. Amíg Magyarországon az elmult másfél évtizedben a sajtó is és az irodalom is színes, fordulatokban gazdag, tiszta és gondos nyelvet fejlesztett ki, az erdélyi magyar nyelven ugyanakkor valami elviselhetetlen szürkesség és zagyvaság lett uralkodó. Megújuláson megy keresztül napjainkban a magyar nyelvünk s ebből hozzánk alig jut el valami. Hírlapjaink lapos nyelve tovább hurcolja az avult idegenszerűségeket, sőt még újakkal tetézi a másutt már kiirtott helytelenségeket. Az úgynevezett erdélyi magyar irodalom sem jár elől jó példával és mintaszerű gondossággal. Nehány hónappal ezelőtt a budapesti könyvnapra az erdélyi irodalom egy gyűjteményes kötetrel vonult ki. Benne 14 erdélyi író tanulmányai olvashatók szellemi életünk 14 erdélyi magyar csillagáról. Az a nyelv azonban, amely sokszor igen eredeti szempontokat és helyes meglátásokat hordoz, nincsen összhangban az írásművek belső értékével. Nem hiába történt, hogy az egyik magyarországi bíráló szigorúan megróttá a könyvet az idegen szavaknak kérkedni-vágyásból vagy kényelemből eredő sűrű használatáért a sokkal kifejezőbb és szebbhangzású magyar szavak helyett, s talán abban sem esett igazságtalanság, amikor néhány mondat kiszemelgetésével pellengérré állította a könyvben előforduló, bosszantóan lehetetlen szövegezésű mondatszerkesztéseket (vö. Irodalomtörténet, 1935. 138. l.). Igen sajnálatos, hogy itt és másutt is egyre sűrűbben bántó leekéztetéseket kap az erdélyi magyar nyelv, amikor pedig abban a hírben kellene állania, hogy tisztasága tündöklő és zamatossága magával ragadó. Ez jelentené az erdélyiséget a nyelv-

vünkben, sőt jelentené a nemzeti lélek sértetlenségét is. Addig ne sokat büszkélkedjünk az erdélyiségünkkel, amíg szégyent vallunk a nyelvünkkel, — mert a nyelv a lelkiség hordozója, s nem a legelbájolóbb, ami most benne tükröződik. Sokat hangoztatott erdélyiségünk tisztázását kezdjük a nyelvünkön. Mutassuk meg benne az erdélyi magyar lélek erejét, tisztaságát, nemességét és szépségét. Mutassanak példát az élen haladó íróink, s ne engedjék, hogy nyelvünk lemaradjon és elsatnyuljon!

Hány idegen szót használunk?

Az idegen szavak használatában elenyésző csekély kivétellel mindnyájan hibásak vagyunk, mert az iskoláink, a társadalmi szervezeteink, a családok és az egyesek öntudatos magatartásának hiánya miatt nyelvi lelkiismeretünk zsibbadt s nem edződött eléggé belénk a szép magyar szó szeretete és megbecsülése. Az egyik magyar országgyűlési gyorsíró Budapesten számbeli kimutatást készített a képviselőházi nyelvhasználatról, és 100.000 gyorsírási szótagot, azaz 40.977 szót véve alapul, megállapította, hogy a magyar képviselők beszédében minden 21-ik szó idegen. Akkor lesz igazán elképesztő ez a szám, ha tudjuk, hogy egy átlag ember szókinése egy életen át nem több 2—3000 szónál s így kijön az a megdöbbentő eredmény, hogy ha az egész életünkben használt idegen szavakat egybecsoportosítjuk, még az az ember is, aki a saját anyanyelvén kívül semmiféle idegen nyelvet nem beszél, úgy élt le néhány esztendő, hogy azalatt egy árva szót sem ejtett ki magyarul. Kosztolányi Dezső kiszámította, hogy hány olyan fölösleges idegen szó kering nyelvünkben, amelyet minden esetben jobb magyar szóval lehet helyettesíteni. A felelet meglepő: 6000 ilyen szó van, tehát kétszerese egy átlagos ember szókinésének. Igen szomorú, de meg szívlelendő jelenség, mert az következik belőle, hogy 6000 idegen szónak adtunk tanyát és munkát a nyelvünkben, s ezzel legalább 12.000 magyar szavunkat tettük földönfutóvá és munkanélkülivé. Milyen botorság, hogy ilyen pazarul szegényítjük különben sem dúsgazdag magunkat!

Elővezetve és büntetve lesz.

Az uralomváltozás első éveiben — talán még emlékszünk — hivatalos falragaszok figyelmeztettek, nehogy a rendszabályokat valaki áthágja, mert különben *elővezetve és büntetve lesz*. Ez mély hatást tett nemcsak a kedélyünkre, hanem a nyelvünkre is, s azóta sok bajunk van a *lesz-* és *lett-*féle szerkezettel. Kényelmesen terjeng erdélyi magyar nyelvünkben, sokan megütközés nélkül használják, mások viszont mindenféle *va-*, *ve-*s szerkezettől irtóznak. Zavar és bizonytalanság uralkodik. Ezért föl kell világosítanunk nyelvhasználatunkat, hogy teljesen jogtalan az idegenszerűség vádjával illetni minden *-va*, *-ve* szerkesztett igealakot. Ha helytelen volna, nem mondhatnók, hogy „zöldre van a rácsos kapu festve“, „be van az én szűrőm újja kötve“, „fakó lovam fel van kantározva“. Amint ezekből a példákból kitétszik, a *-va*, *-ve* képzős igenévből és a lét-ige alakjából álló szerkezetek, a cselekvés megtörténtével, eredménye következtében keletkező állapotot jelölik. Ezt az állapotot, ezt a nyugalmi helyzetet csak ezzel a kifejezésmóddal tudjuk festeni. A „zöldre van a rácsos kapu festve“ helyére hiába próbálnók a „zöldre festették“ vagy akár a „zöldre festetett“ stb. alakot erőltetni, s a „bekötöttem, bekötötték a szűrőm újját“ is mást mond, egyebet emel ki, mint a „be van az én szűrőm újja kötve“. Ebből azonban nem az következik, hogy minden *-va*, *-ve* és *van* szerkesztett igealak helyes és kifogástalan. Az irodalmi szokás helyteleníti s a kényesebb köznyelv is kerüli az efféléket: „fel

van állítva“, „bele van bolondulva“, „el voltak utazva“, „pulykaméregbe volt jőve“, „le volt menve a hús a kezefejéről“, stb. Egészen másképen állunk a *lesz, lett* igealakokkal szerkesztett *-va, -ve* képzős kapcsolatokkal. Ilyenek pl. „az ára holnap lesz kifizetve“, „ha a rendelet végre lesz hajtva“, „ízletes étel-ek és italokról gondoskodva lesz“, „meg lett neki mondva“, „számfejtve lett“, stb. Ennek a szerkezet-típusnak semmiféle kifejező haszna sincs a nyelvünkben. Ez kétségtelenül helytelenség és idegenszerűség (vö. Magyarosan, 1934. 86. l.). Kerüljünk tehát minden olyan visszataszító *-va, -ve* képzős szerkezetet, amely az „elővezetve és büntetve lesz“ emlékét kelti bennünk.

Az ildomos nem illedelmes.

A sok közül csak egyetlenegy példát idézünk. Egyik helybeli lapunk július 16-i vezető cikkében ezt olvassuk: „A politikai *ildomosság* nem engedi, hogy a magyarság sorstestvéreinek politikai irányzatok fel- és levétele tekintetében tanácsokat adjon.“ A cikkíró, mint az utána következő mondatából is kitűnik, azt akarja mondani, hogy politikailag illetlen volna, ha a magyarság az erdélyi németységnek politikai álláspontokat akarna sugalmazni. A közíró tehát az *ildomosság* szót „illedelmesség“ értelemben használja. Ez a félreértés csak azért bocsátható meg neki, mert vele együtt még igen sokan szenvednek hasonló tévedésben. Tudnunk kell ugyanis, hogy az *ildomos* elavult szó. Utoljára a kódexek idejében volt forgalomban, s azt jelentette, hogy „prudens, klug“. „Legyetek *ildomosak*, miként kégyók“, — olvassuk a Müncheneri kódexben, hol az „ildomosak“ a latin „prudentes“ fordítása. „Az anyaszentegyház cselekedik kegyes anyjának *ildomossága* szerént“, — írja az Érdy kódex, s a mondat értelméből is látszik, hogy benne nem illendőségről, hanem okosságról van szó. Az *ildomos* azonban már a XVI. században kiveszett a köznyelvből s háromszáz esztendeig senki sem használta. Széchenyi István volt az, aki a múlt század negyvenes éveiben megpróbálta fölleveníteni a rég eltemetődött *ildomos* szót, hogy vele az *okos* mellett a „prudens et circumspectus“ jelentés-árnyalatot kifejezze (vö. Horger Antal: Magyar szavak története, 1924. 87. l.). Törekvése nem járt sikerrel, az *ildomos* a halottaiból igazán feltámadni nem tudott. Az irodalmi nyelvbe a szó mégis belekeveredett, s azok, akik történetileg nincsenek tisztában jelentésével, a hasonló hangzású „illedelmes“ szó hatása alatt ennek a jelentését tulajdonítják neki. Nem megbocsáthatatlan vétek ez, csak furcsa tájékozatlanság, s épen azért nem „ildomos“ dolog. Hagyjunk békét tehát neki, ne háborgassuk álmaiban, mert a szegény „ildomos“-nak mindannyiszor meg kell fordulnia sírjában, valahányszor „illedelmes“ értelemben emlegetjük.

Más a mintha, mint a mint ha.

Helyesírási kérdés. Ilyesféle csekélységekkel azonban a lompos erdélyi magyar nyomtatványok nem igen szoktak törődni. Ha egyszer kezük alá kerül ez a két kötőszó, minden megfontolás nélkül egybeírják. Pedig Arany János a *Toldi* kezdő soraiban nem hiába írta külön: *Mint ha* pásztortűz ég őszi éjtszakákon. Azért választotta kettőbe, mert a *mintha* értelmileg egészen mást jelent. A *mint ha* közé mutató szó tehető vagy gondolható, tulajdonképpen a két szó nem is tartozik egy mondatba, ellenben a *mintha* bizonyos fajta hasonlító kötőszó. Ugyanez a különbség a *mint hogy* és a *minthogy*, a *csak hogy* és a *csakhogy* kötőszók között. A különbséget legjobban példákon vehetjük észre. Ezt olvassuk valahol: Előfizetéssel sokkal olcsóbban jut a lap-hoz mindenki, *mintha* naponként fizeti meg az egyes példányok árát. A szü-

letési arányszámot sem propagandával, sem pedig szigorú rendeletekkel nem emelhetjük oly hatásosan, *mintha* új munkaalkalmak teremtésével széles néprétegek jóllétét fokozzuk. Mindkét mondatban helytelenül van egybeírva a *mintha*; helyesen *mint ha* (*mint úgy, ha; mint akkor, ha*) írandó. A *mintha* meg nem valósuló, képzelt hasonlítást jelöl: *Mintha* lába kelne valamennyi rögnek (pedig nem kel), *mintha* szólított volna valaki (pedig nem szólított senki.) Épp ilyen: Nem volt egyéb választásom, *minthogy* meghaljak; helyesen *mint hogy* (*mint az, hogy*). A város legöregebb lakói sem tudtak többet a szoborról, *minthogy* az már gyermekkorukban ott állt a dombon; helyesen: *mint hogy*. Ez utóbbi mondat *minthogy* kötőszava helytelenül más értelmet ad a mondatnak: azért nem tudtak a szoborról, mert (mivelhogy) ez a dombon állott. — E mondatban: Mérföldeket gyalogolt, *csakhogy* mégegyszer láthassa öccsét, — a *csakhogy* helytelenül van összeírva, mert jelentése *csak* (azért,) *hogy*, vagyis célhatározó, az egybeírt *csakhogy* pedig annyi, mint *de*, vagyis ellentétes kötőszó. Ezekből a példákból mindenki láthatja, hogy a helyesírás nem pusztá külsőség, hanem némelykor lényeges értelmi finomságoknak a megkülönböztető jele, s így aki helyesen ír, helyesen is különböztet.

Vigyázzunk a névelőkre!

Gondosan vigyázzunk a jelentékteleneknek látszó névelőkre, mert sok visszaélést követhetünk el velük. Különösen a határozatlan névelő idegenszerű használata félelmetesen terjed a nyelvünkben. Az ép nyelvérzékű embert mód nélkül bántja, midőn pl. egy arányszámú szónokunk ajkáról ellebben ez a mondás: „Az *egy* szép tett, az *egy* nemes tett volt.“ Ebbe a hibába sokszor beleesnek kitűnő stiliszták is; akárhányszor elkövette egy nagy írónk is, pedig nem is tudott németül (vagy talán éppen azért). De nem kisebb hibát követnek el azok, akik az ellenkező túlzásba esnek és a határozatlan névelőt elhagyják, holott ki kellene tenniök, pl. *kis* vizet kérek, *pár* szál virágot vettem, *kicsit* szégyellem is. Förtelmes németesség a határozott névelőnek a német *die* értelmében való alkalmazása ilyenekben: *a* Jászai, *a* Márkus, *a* Fedák. Sajnos, hogy ez már a leányiskolákban is meggyökeresedett, pedig a magyar ember a nő sohasem nevezi, se nem szólítja a pusztá vezetéknévén; neki *Jászai, Márkus, Fedák* így magában, vagy akár névelővel is, mindig generis masculini. A német *am* lappang ezek mögött: *a* legjobban, *a* legtisztábban, *a* legvilágosabban, stb. Viszont hiba némelykor a határozott névelő elhagyása. Unos-untig megrótták az ilyeneket: *elnök* az ülést bezárja, *szerző* nem helyesen fogta föl a feladatát, *vádolt* alibit igazolt, stb., amelyek rossz német-ségnek rossz magyar utánzatai. Ennél még gyakoribb hiba az, hogy elhagyják a különválasztó névelőt, pl. e. h.: „*a* magyar és *a* német hadsereg“ azt mondják: „*a* magyar és német hadsereg“. Helytelen az utóbbi, mert ez magyarokból és németekből álló hadsereget jelent. (Vö. Magyarosan, 1933. 5–6. sz.).

Nagyértékű falképek egy erdélyi templomban.

A városunktól néhány kilométerre fekvő egyik magyar község templomának javítási munkálatai közben igen értékesnek látszó falfestmények kerültek napvilágra. A százados mészréteg alól körülményes munkával feltárt s részben meg is rongálódott festményekről eddig csak annyit lehetett valószínűséggel megállapítani, hogy 1380 és 1480 között készültek s a kép festője teljes bizonyossággal a délolaszországi iskola híve volt. Az új leletről eddig csak hírlapi értesítések jelentek meg. A forma és a festékanyag elemzését most végzik a hozzáértő műtörténészek, hogy pontosan meghatározzák a festmények származási idejét és mesterét. Annyi azonban már is látható, hogy igen értékes emlékekkel gyarapodott a magyar műtörténet.

Magyar tárgyú előadások Jorga szabadegyetemén.

A Ploestitől 60 kilométerre egy kies völgyben fekvő Valenii de Munte a magyarság előtt is jól ismert a nyaranként július 15-től augusztus 15-ig működő szabadegyeteméről, amelyet *Jorga Miklós* még 1908-ban alapított. Romániának egyetlen ilyenmű intézménye, ahol minden évben a román szellemi és politikai élet kiválóságai tartanak előadásokat a legkülönbözőbb tárgyakról. A hallgatóság sorában a magyarok is tekintélyes számmal foglalnak helyet. Rövid idő alatt két okból is rokonszenves lett előttünk ez a nyári egyetem. Jorgának az előadásából mindig a kisebbségek megbecsülése és kulturális elismerése hangzik ki, s más előadók is ritkán tévednek a kisebbségek érzékenységét

bántó terekre. Azután közel hozza az egyetemet hozzánk a tárgysorozata, amely mindig tartalmaz magyar tárgyú előadásokat is. Jorga meghívására *Dr. Bitay Árpád*, ki a magyar-román művelődési kapcsolatoknak legalaposabb szakértője, az idén már a tizenharmadik alkalommal tartott előadásokat Valenii de Munteban. Minden évben a magyar irodalom és művelődés időszerű kérdéseit fejtegeti a nagyszámu román értelmiség előtt. Az idén II. Rákóczi Ferencről beszélt halálának kétszázadik, és a XVIII. századi magyar irodalom franciás irányához tartozó Báróczi Sándorról születésének kétszázadik évfordulója alkalmából. Ezenkívül Mórus Tamásról, továbbá a középkori magyar irodalomról beszélt, majd több egészen ismeretlen román-magyar történelmi és művelődési kapcsolatot tárt fel a hallgatóság nagy érdeklődésétől és elismerésétől kísérve. Kétkedni sem lehet, hogy Bitay Árpádnak ez a kitartó tevékenysége a magyar szellemi élet ismeretét és megbecsülését terjeszti a románság körében. Rajta kívül egyik román orvos-előadó meleg elismeréssel emlékezett meg a romániaiánál jóval fejlettebb magyarországi „puericultura“-ról, egy másik előadó, Todor P. Avram akadémiai könyvtáros pedig a Barcsay Ábrahám román tárgyú verseit ismertette. Az idei szabadegyetemnek 400 hallgatója volt, köztük körülbelül 40 magyar és 20 német.

A székely rovásírás legrégebbi abécéje.

Jakubovich Emil, a régi oklevelek legkitünőbb ismerője és a rovásírás legalaposabb szakértője, nemrégiben tanulmányt írt a székely rovásírás legrégebbi abécéjéről. Tanulmányában a nikolsburgi rovásabécét, a miskolci

Csulyak István két rovásábécéjét s a Telegdi Miklós Rudimentájának 1671-ből származó másolataiban fennmaradt rovásírásos ábécéjét ismerteti. Mindezek a rovásírásos ábécék jelentékenyen gazdagítják a székely rovásírásra vonatkozó írástörténeti ismereteinket, s megerősítenek bennünket abban a meggyőződésünkben, amit harminc évvel ezelőtt a tudósok még kétségbevittek, hogy a magyarságnak, különösen az erdélyi székely lakosságnak volt külön magyar írása. Ezt az írást őseink távol keleti hazájukból hozták magukkal, a vándorlásaik során is megtartották, sőt az új hazában a latinbetűs írás elfogadása után sem felejtették el.

Értékes műtörténeti emlékek egy székelyföldi templomban.

A csíki ugynevezett „Nagykászon“, amely három községet egyesít magában, római katolikus gotikus templomának a hajóját, amely annak idején a kereszténység első idejéből származó ősi templom helyén épült, ez év nyarán kibővítés céljából lebontotta, s az idők folyamán megszapordott hívek számára egy tágas hármashajós építésébe kezdett. A munkálatok közben értékes művelődéstörténeti és műtörténeti emlékek kerültek felszínre. A boltozat lebontásakor Ádám és Évának egy XV. századból származó secco-képe tűnt elő, továbbá egy gótikus festett folyódísz a fal felső peremén. A fal alsó részén freskótöredék, egy ló lába, vált láthatóvá. Valószínűleg egy elpusztult Szent László-képciklus maradványa. A XV. századból származó szögletes szentély, mint a nyugati műveltségnek egyik fontos keleti határemléke, változatlanul megmaradt. A sokszoros vakolat és mészkő alól több értékes följegyzés került napvilágra. A legkorábbi közülök 1466-ból való, a legkésőbbi pedig, amely szénnel van a falra írva és János pap halálát tudatja, 1585-ből van keltezve. Az oltár mögött a me-

szelés rétegébe bekarcolva két székely rovásírás-emlék került elő. Ugyanott egy édesdeden alvó, kövér férfi megkapó kifejezésű karrikaturáját, kétségkívül a legelső magyar karrikaturát, hámozta ki a kutatás. Legértékesebb műtörténeti emléke e templomnak a Szent István-korabeli kőkeresztelőkút. A kereszténységünk első korszakának egyik legszebb emléke ez, amely egy tartóban levő tojásdad edényt ábrázol, a tartó pedig párnaszerű puhasággal kiképzett két kőlapon nyugszik. Érdekes nevezetessége ennek a templomnak Andrási Mihály papnak a mumiája. Az életében mindig beteges papnak a holtteste — kétszáz évvel ezelőtt temették el a templom kriptájában — teljes épségben maradt meg. Ezek a leletek, melyeknek a felderítésében K. Sebestyén József műtörténész működött közre, sejtetik, hogy a Székelyföld ősi templomaiban még sok nagybecsű történeti emlék rejtőzhetik.

A felvidéki magyarság könyvtermelése.

A prágai Bibliografiai Központ most tette közzé a tíz évi (1921—1932) könyvtermelésének adatait. E szerint Csehszlovákia könyvtermelése tíz esztendő alatt 5000-ról 8140-re, tehát csaknem a kétszeresére emelkedett. Ebben a termelésben a magyarságnak nagyon szerény része van: 1921-ben 97, tíz év múlva 1932-ben pedig 195 magyar könyv jelent meg. Ez az összes könyveknek csak a 2,4%-át teszi, holott a magyarság száma 5—7% között van. Másutt is ilyen eltolódás látható. Az 1932-ben kiadott 789 tót könyv az összes könyveknek 9,7%-a, bár a többség az államban 16%-ot képvisel. Az is érdekes, hogy a rutén könyvek száma apadt, az orosz és az ukrán nyelvűeké emelkedett. Magyarból cseh nyelvre 5, szlovákra 1 könyvet fordítottak, viszont magyar nyelvre 10 cseh könyvet ültettek át. Ez az első számbeli értesülésünk a felvidéki magyar könyvtermelésről.

Steppe-kiállítás.

Az egész világon magában álló, ritka értékű és összetételű kiállítást rendezett az elmúlt hetekben Budapesten a Magyar Történelmi Múzeum. Régtől fogva tudott dolog, a külföldi tudományosság is megállapította, hogy Magyarország az archeológiai csodák hazája. Egyetlen területen sem került felszínre annyi értékes és érdekes lelet, pár centiméternyi fibula s nagyobb méretű bronz-, arany- és ezüstmunka, mint Magyarországon. Ennek pedig az a magyarázata, hogy Magyarország volt az utolsó hely Európában, ahová eljutott az ázsiai népek úgynevezett steppe-kultúrája, amely valahol a kínai nagy falnál kezdett Nyugat felé símulni s a turkesztáni területeken, a Bajkál-tón, majd a Kaukázus meredek falain lefutva, a Kárpátokon keresztül ereszkedett le és állt meg a magyar puszta, ahol a Nyugat- és Észak-Európából kiinduló különféle germán áramlatokkal egybetalálkozott és velük jellegzetesen kereszteződött. A kiállítás, amelyet *gróf Zichy István*, a magyarság őstörténetének kiváló kutatója, hívott életre, rendkívül szemléletes módon mutatja be, hogy a nagy népvándorlás különböző népei miképpen érték el Magyarországot, s mi mindent hagytak ott, hogy évezredek múlva a régészek kutatása vagy a jószerecse felszínre dobja őket. A kiállítás, amelynek a készlete a fővárosi és a vidéki múzeumokból hordatott össze, a szkitha emlékeket, a nyugati kelta, a szarmata és jazyg, a keleti gót és a hún, az avar és a honfoglaló magyarság kultúráját szemléletesi olyan rendkívüli gazdag anyaggal, amilyen a világon sehol együtt nem található. A népvándorlás korának a világon egyedülálló gyűjteményét a magyar tudomány a külföldi körök nagy érdeklődése mellett mutatta be. A kiállításból két fontos tanulság szűrődött le. Egyik az, hogy nemcsak 1500 év alatt, a szkitháktól a honfoglaló magyarokig, nem változott a puszták kul-

túrája, de azóta sem. A mai alföldi pásztorzeke szabása teljesen azonos a turkesztáni ujjassal, a mai kirgiz-jurta pedig éppen olyan, mint a honfoglaló magyarok, avarok és húnok sátra. A ma is megfújható avar ketős síp, ez a páratlan muzeális darab, semmiben sem különbözik a mai pásztorsípoktól, és a puszták lovainak felszerelése szintén alig változott az elmúlt kétezer esztendő alatt. A másik tanulsága a kiállításnak az, hogy az ősmagyarok kultúrája ugyanazon a színvonalon állott, mint a népvándorlás korának többi népeié. Ezt eddig is gondoltuk, most szemtől szemben bebizonyítva láttuk.

Új magyar folyóiratok.

Erdélyben a régi folyóiratok is alig tengődnek, s valószínűleg még hosszú idő telik el, amíg időszerű törekvések új megnyilatkozásokat keresnek és találnak. Annál örövendesebben szaporodnak Magyarországon az új folyóiratok, amelyek a régiébe már be nem férő friss elindulásokat jelentenek. Természetesen ezek hozzánk nem jutnak el, ezért legalább a híruket közvetítjük olvasóinkhoz. Nagy föltűnést keltett ez év elején a *Vigilia*, amelyet az ifjú katolikusok három vezére, Aradi Zsolt, Balla Borisz és Possonyi László jelentet meg negyedévenként 160 lap terjedelemben. A nagy áttekintésű folyóiratnak az a célja, hogy a magyar katolikus-ságot bekapcsolja a külföldi nagy megújulás egyre erősebben ostromló áramlatába. Nem kevésbé komoly, bár egészen más természetű vállalkozás a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának évente tízszer megjelenő folyóirata, *A színpad*, Hont Ferenc szerkesztésében. A dráma mai elsőkélyesedése ellen veszi fel a küzdelmet, s azt akarja, hogy az írók ne könnyed meséket tálaljanak a közönség elé, amikor főbenjáró kérdések gyötörnek bennünket. Kastner Jenő pécsi egyetemi tanár szintén évi tíz számra tervezett tudományos szemlét indított meg *Pannonia* címen. Jel-

lege a Dunátúlhoz tapad s nyelvészet, történelem, bölcsélet földrajz, művészettörténet kerül szoba az első megjelent füzetében. Gál István tudományos folyóirata, az *Apolló*, a huszas nemzedék fiatal gárdáját egyesíti s a magyarság közép-európai hivatását kutatja a humanista kultúra, az irodalomtörténet, a zene és a képzőművészet terén. Lambrecht Kálmán természettudományi közlönye, a *Búvár*, a kép és a szó erejével igyekszik a legszélesebb rétegek érdeklődését felkelteni a természettudományok iránt. Kezdeményezésben tehát nincs hiány, a bőség sem árt, mert hiszen a verseny és a sokféleség már magában véve is erőt és gazdagodást jelent.

Helytörténelmi Társulatok.

Magyarországon a vidéki történetírók elhatározták, hogy városonként és megyénként történelmi társulatokat szerveznek. Mindenik társulat évkönyvet ad ki, amelyben évről-évre közli az egyes városok és megyék történetének újabban feltárt részleteit. A Társulatok tagjai egyrészt történet- és földrajztanárokból, tanítókból, másrészt a történelmet kedvelő érdeklődőkből munkaszervezeteket létesítenek, amelyekben mindenki a sajátos képzettségének és érdeklődésének megfelelő területen dolgozik. A 25 vármegyei, 11 törvényhatósági és 45 megyei város Helytörténelmi Társulatai most vannak alakulóban, s a terv szerint már karácsonykor nagygyűlésre gyűlnek össze valamelyik vidéki városban a helytörténelem módszeres kérdéseinek a megbeszélésére.

Ötven éves a transzformátor.

Az energiagazdálkodás egyik legfontosabb találmánya a most ötven éves transzformátor, amelynek a felfedezése három magyar mérnök, *Zipernovszky, Déri, Bláthy*, és a Ganzgyár dicsősége. Abban az időben a villamosság és dinamógép, az iv- és

az izzólámpa voltak a csodálat tárgyai, éppen úgy, mint nekünk néhány évvel ezelőtt még a rádió. Nagyobb városokban egy-egy teret, épületcsoportot, sőt Amerikában egyes városrészeket világítottak meg villannyal. A nagyobb városok teljes villamosítását azonban még nem tudták megoldani, e nélkül pedig a villamosság nem tudta felvenni a versenyt leg-erősebb ellenfelével, a gázvilágítással. Azt már tudták, hogy a dinamógép feszültségének növeléséhez kell folyamodni, mert annak megnövelésével négyzetes arányban csökken az áram vezetéséhez szükséges rézvezeték keresztmetszete. Nagyobb feszültségű gépek gyártásában nem is mutatkozott súlyosabb nehézség, azonban a világító lámpák csak 60–100 Volt feszültségűek voltak. Mivel sokan belátták, hogy egyenárammal nagy kiterjedésű területek világításának a kérdése nem oldható meg, a váltakozóáram felé fordult a figyelem és Faraday fölfedezésére támaszkodva, a nagyfeszültségű indukciós készülékek segítségével akarták azt a lámpafeszültségnek megfelelő részekre osztani. Ezeknek a kísérleteknek az volt azonban a közös hibája, hogy az errevaló készülékeket sorban kapcsolták, így azok nem voltak egymástól függetleníthetők, a lámpák tehát nem égtek egyenletes fényerősséggel, sőt éppen ellenkezőleg a drága izzólámpák igen gyakran kiégtek. A magyar mérnökök találmányának a lényege ezzel szemben az volt, hogy az általuk feltalált készüléket a nagyfeszültségű áramkörben nem sorosan, hanem a két áramvezetőhöz párhuzamosan kapcsolták, továbbá a készülékeiket zárt vas-maggal készítették. Készüléküket, amely a kérdést egy csapásra megoldotta, transzformátornak nevezték, és ez a név az egész világon általánosan elterjedt. A találmány óriási jelentőségét a gyors elterjedésén kívül a mai nélkülözhetlensége bizonyítja legjobban. Az első transzformátorok legnagyobb teljesítménye kb. 7.5 KW

nagyságu volt, ma már 50.000 KW teljesítményű transzformátorokkal is találkozunk. A feltalálók közül Bláthy dolgozott legtöbbet a transzformátor tökéletesítésén. A nagy transzformátor különös nehézségeit jórésben az ő lángelméje oldotta meg. Megemlékezni a magyar tudásnak erről a dicsőségéről az energia-gazdálkodásnak óriási lendületet adó készülék feltalálásának félszázados fordulóján, — hálás kötelességünk.

Megtalálták az első őseurópai cölöpfalut.

A posnani egyetem tudományos kutató bizottsága a Biskupin-tó egyik félszigetén több mint 25 évszázados cölöpfalu nyomaira bukkant. Ez az első Európában fölfedezett cölöpfalu s az úgynevezett Lausitzi műveltség korából származik. A falu, mely az ingoványon épült, mintegy 15, cölöpökön nyugvó faházból áll. Az egész helységet kerítés veszi körül, védelmül az ellenség ellen, és három sorban elhelyezett, ferdén a talajba mélyesztett cölöpök álltak ellen vihar idején a tó hullámainak. A kutatók az ásatások során igen sok érdekes, a Krisztus előtt VII. századbeli fából és esontból készült tárgyat találtak, valamint gabonaszemeket, kender és mogyorót. A cölöpfalu feltárása folyamatban van.

Csökken a könyvtermelés.

A könyv kezd népszerűtlenné válni. Jellemzően mutat erre az amerikai könyvkereskedők országos szervezetének hivatalos statisztikája, amelyből az derül ki, hogy 1929-ben még 235 millió könyvet adtak el az Egyesült Államokban s ez a szám 1934-ben 154 millióra esett vissza. A csökkenést nem egyedül a gazdasági válság okozza. A könyvkiadók szövetsége beható statisztikai vizsgálat alapján kutatta a könyvvásárlás csökkenésének az okait, és úgy találta, hogy a könyveket azért nem vásárolják, mert az emberek a nem elsőrangú

életszükségletre kiadott pénzüket gépkocsira, rádióra és testedzésre költik. Pontos kérdőívekkel megvizsgálták száz olyan családot, akik a Ford-művek szolgálatában álltak s az évi átlagos jövedelmük meghaladta a 2000 dollárt. A száz család közül 47-nek volt gépkocsija, 45-nek grammofonja és 36-nak rádiója. Könyvet mindössze csak 7 család vásárolt, mégpedig összesen 20 kötetet egy egész esztendőben. Különbösen arról értesülünk, hogy útban van a „könyvpótló“ készülék. Angliában az egyik műszaki gyár olyan fonográf-lemezeket készített, amelyekre tudományos fejtegetéseket, színdarabokat, elbeszéléseket, regényeket vesznek föl. A készülék olyan lassan forgatja a lemezeket, hogy a szavak tisztán, érthetően hangzanak. A „beszélő könyv“-et bizonyára a világtalanok fogják a legnagyobb örömmel üdvözölni.

A talaj elektromos fűtése.

Tudvalevő, hogy a talaj elektromos fűtése fokozza a beültetett növények fejlődését. Az „Electricité pour Tous“ című francia folyóirat érdekes kísérleti eredményekről tudósít. A fűtött talajban az uborka 16 nappal előbb érett meg, mint a fűtetlenben, s a termés kétszer olyan súlyos lett, mint a közönséges területen termetté. Az elektromos fűtőberendezés a kísérleti területen 2500 frankba, az áramszolgáltatás 1000 frankba került. A vonalhálózat élettartama 5–6 esztendő. Így tehát egy évre a költség 1500 frank. A termelt uborkát 7500 frankért adták el, míg a hasonló, de nem fűtött terület terméséért csak 3500 frankot vettek be, a tiszta nyereség tehát 2250 frank. A folyóirat ebből arra következtet, hogy az aránylag magas költség ellenére a talaj elektromos fűtése kifizeti magát, s ez egyúttal határtalan lehetőséget nyújt az elektromos ipar számára. Mi történik azonban, kérdezhetné valaki, ha minden konyhakert talaját fűteni fogják?

A XV. nemzetközi élettani kongresszus.

Az 1932-ben Rómában ülésező utolsó Nemzetközi Élettani Kongresszus egyhangu határozata értelmében a XV. öszejevetelüket a világ élettani tudósai a nyáron Leningrád-Moszkvában tartották meg. Ez a választás két szempontból esett Oroszországra. A világ leghíresebb élettani tudósa, Pavlov, ki a „feltételes reflexek“ tanával új utakat nyitott az élettan és a gyógyászat fejlődésében, az idén töltötte be életének 85-ik esztendejét, s ez alkalommal a mindenünnen összesereglett tanítványai hálájukat és hódolatukat akarták előtte kifejezni. Másrészt az vitte a Nemzetközi Kongresszust Moszkvába, hogy közvetlenül lássa az orosz élettani tudomány és intézmények fejlettségét. Az élettan kísérleti tudomány, e kísérletek pedig óriási költségeket, gépeket könyveket stb. igényelnek. Ez az oka, hogy az élettan fejlettsége a különböző országokban egyenes arányban áll az illető államtól rendelkezésre bocsátott anyagi eszközökkel. Ezen a kongresszuson tünt ki, hogy az élettan mai rohamos fejlődésében az első helyet a Szovjet, a másodikat az Egyesült Államok és a harmadikat Japán tartja. A Szovjet azt állítja magáról, hogy ma többet áldoz a tudomány fejlesztésére, mint bármely más állam a világon. Csakugyan letagadhatatlan, hogy Pavlov személyes irányítása mellett ma 380 hatalmas méretű élettani intézet működik a Szovjetunió területén. A kongresszuson a világ minden részéről 1400 külföldi és 480 orosz szak tudós gyűlt össze és 486 előadás hangzott el. A kongresszus legfőbb eredménye annak a fölismerése volt, hogy az élettan, valamint az emberorvoslásban szakemberei közösen vitassák meg a határkérdéseket, mert vég-eredményben az élettannak is legfőbb hivatása, hogy az orvosokat segítse a testi és lelki betegségek okozta szenvedések ellen folytatott harcban.

Hargita-kutatás.

A Székely Nemzeti Múzeum értékes tudományos tevékenységet indított meg a múlt évben, amikor a Székelyföldnek, mégpedig elsősorban a Hargitának rendszeres tudományos felkutatását tűzte ki céljául. A tavaly megkezdett munkát az idei nyáron eredményesen folytatta *Dr. Szádeczky K. Gyula* ny. egyetemi tanár, főgeológus vezetésével mintegy húsz tagból álló tudós társaság 12 napon át kutatta és dolgozta fel a Hargitának az Erdővidéktől a Szent Anna-óig terjedő déli részét. A terület természetete szerint a tudományos munka célja a földtani adatok megfigyelésére, a képződmények határainak térképezésére és múzeumi anyag gyűjtésére irányult. A minden tekintetben értékes anyag mellett a vidéket is jellemző rengeteg borvíz nyújtott bő teret a kutatásra, amelyeknek helyeivel egyúttal igen fontos földtani alakulatok változását lehetett felismerni. Az erdélyi magyar szakemberek legkiválóbbjai szakok szerint vették rendszeres munkába a Hargitát, ami tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt várakozáson fölül sikerült, főképen a déli Hargita geológiai térképének a tökéletesítésében s újabb vizsgálatra méltó ásványi anyagok gyűjtésében. Szép példája ez a közös munkának, amelyhez *dr. Balogh Ernő, Bánjai János, Török Zoltán* geológusok, *Szabó József, László Kálmán, Bende Vilmos* botanikusok és *József János* zoológus csatlakoztak. A tudományos munkának főképen a gyakorlati részébe bevonta a társaság a fiatalabb nemzedéket is, ami az érdeklődéskeltés és az utánpótlás szempontjából volt igen bölcs eljárás. A vidéki jóakarók pedig, akik a munkában a társaságot támogatták, igen értékes tanácsokat kaptak különböző kitermelési kérdésekben, úgyhogy a tudományos munka bizonyos gazdasági jelentőséget is nyert. Örömmel és elismeréssel üdvözljük a Székely Nemzeti Múzeumnak ezt a szerencsés kezdeményezését.

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

1. Irodalomtudomány.

BABITS MIHÁLY: *Az európai irodalom története.* Nyugat kiadás. Bp. 1934. 355. l.

Babits Mihály, mint maga vallja, az európai irodalomnak azt az egységes áramát akarta könyvébe sűríteni, amely Homeros óta átlüktet európai kultúránkon. Nem gondos filológiai tanulmányok alapján dolgozik. sőt időt sem enged magának a tudományos elmélyedésre, hanem közvetlen átélésből, élményein keresztül akarja megrajzolni az európai irodalom multját. Éppen ebben áll könyvének legfőbb értéke, amint a mű megalkotásának hogyan-jára figyelő irodalomszemléletével, egyénien művészi beszédével régi századok irodalmi tájain végigvezet. Széles mederben indul: bőven szól a görög és római klasszikusokról, de amint szélesül az újkor irodalmi élete, egyre szűkebbnek érezzük a könyv fejezeteit. A XIX. század irodalmát külön kötetre hagyja. Lenyűgöző olvasmány ez a könyv, büszke visszpillantás Európa ötödfélezer éves irodalmi kultúrájára, melyet most, amikor a csúcsokon jár, Babits új barbárságtól félt. **K. B.**

BALOGH KÁROLY: *Madách, az ember és a költő.* Bp. 1934. 366. l.

Balogh Károlyt szoros családi kötelék fűzi a Madách-családhoz: nagyanyja Madách-lány, a költő legkisebb lánytestvére, Mária. Édesapja Sztrégován, Madách Imre környezetében, nő fel s emlékei a nagy költőfilozófus életére újabb, hiteles forrást nyitnak. Balogh Károly nemcsak édesapjának az emlékeit, hanem a Madách költészetét elemző-bíráló munkákat is fel-

dolgozza. Érdekes fejezete könyvének az, amelyben Madách líráját, valamint többi műveinek *Az ember tragédiájával* való kapcsolatait vizsgálja. Szemünkben mégis az életrajzi rész az értékesebb, mivel sok eddig ismeretlen anyagot tartalmaz. Madách édesanyjának az alakját, Szontágh Pál és Madách barátságát, a tragikus sorsú Fráter Erzsébetnek szeszélyes, könnyelmű, nyugtalan egyéniségét közelebbről, személyes emlékek megvilágításában látjuk. Balogh Károlynak a tárgyában szeretettel elmélyedő könyve jelentékenyen gazdagítja a mind hatalmasabbra növő Madách-irodalmat. **K. B.**

BÖLÖNI GYÖRGY: *Az igazi Ady.* Páris, 1934. 385. l.

Nincs az Ady halála óta mértéktelenül földuzzadt emlékezés-irodalomban mű, amely nagyobb nyíltsággal, leplezetlenebbül mutatná be Ady alakját és életét. Hétköznapi, emberibb közelségbe hozza a költőt, csak-hogy végzetes hibát követ el: Adyban erőnek erejével a szocialista forradalmárt akarja kimutatni, s ehhez a forradalmi, piros Ady-arehoz, mint valami rögeszméhez, ragaszkodik. Szerencsére nem vesz erőszakot az emlékein s részletezőn elmond olyan eseményeket, amelyek homlokegyenest ellene bizonyítanak erőszakolt tételének. Tudatos igyekvést árul el saját életeseményeinek az elhallgatására, de helyette bántó éllel ütköznek ki politikai nézetei. Így a keserű emlékü, öszirózsás forradalom iránt táplált vonzalma, meg az Ady forradalmár voltának esőkönyös bizonyítása kétségessé teszik tárgyilagosságát. A könyvet egyébként szép kép-anag egészíti ki. **K. B.**

GYÖRGY LAJOS: *A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai.* Bp. 1934. 272. l. Studium kiadása.

Ennek az összefoglaló műnek az útját már hat év óta jelezték azok a magyar anekdotairodalomra vonatkozó tanulmányok, amelyek a magyar folyóiratok hasábjain vagy önállóan jelentek meg. Most végre itt áll előttünk a hosszú munkásság záróköve. Az áttekinthetően négy részre tagozódó könyv első fejezete az anekdota történetével foglalkozik, először a világirodalomban, aztán a magyar szerzők műveiben. Megemlíti, hogy milyen elnevezésekkel illették a tréfát az ókortól napjainkig, melyek voltak a nevezetesebb és elterjedtebb anekdota-gyűjtemények, kik működtek közre azoknak a szétszórásában, s hogyan vonult be a szépirodalomba nálunk is és nyert eredeti magyaros szint. A második rész a legelterjedtebb és jellegzetes magyar anekdoták közül 250-nek vándorútját mutatja be a világirodalomban és lelőhelyét a magyar írásművekben. A harmadik rész az anekdota forrásait tartalmazza. A magyarság anekdotázó kedvét mutatja az itt felsorolt 240 élelappal. A könyvet gondos név- és tárgymutató zárja le. Rövid ismertetésünket a szerző szavaival zárjuk: „A magyar anekdotát tisztességes hang, emelkedett erkölcsi szellem, választékos modor és nemes ízlés jellemzi. A világ minden tájékára kiterjedő előkelő rokon összeköttetéseket tart fenn. Elbeszélő irodalmunk gazdag múltú, különleges értékű s bizonyos vonásaiban sajátosan eredeti műfaja“. A könyv az Akadémiában bemutatott tanulmány. B. G.

JANCSÓ ELEMÉR: *Erdély irodalmi élete 1918-tól napjainkig.* Különlenyomat a Nyugat 1935 áprilisi számából. 16. l.

Jancsó Elemér egész ívre terjedő tanulmányában, kikerülve felvetődő esztétikai kérdéseket, az erdélyi irodalom társadalmi szerepvállalását

kéri számon. A kiadók üzletpolitikájától költőink lelki magatartásáig, a regénytípusoktól a különféle irányú folyóiratok ismertetéséig sok minden szóba kerül tanulmányának lapjain. Ráérkezik húsz sorban az erdélyi tudományosságot is nagy fölényvel megmérni és könnyűnek találni. Ide vonatkozó kijelentései még csak választ sem hívtak ki. Azonban erdélyi irodalmi berkekben éles tiltakozó hangok támadtak a tanulmány visszhangjául. A Nyugat vezérei a cikk védelmében a komolyszavú kritika jogosultságát vitatták a terebélyesedő erdélyi irodalommal szemben, holott igazában nem a kritikai értékelés, hanem a tanulmány szempontjainak egyoldalúsága, meg a benne foglalt súlyos tévedések és ellenmondások kavartak vihart körülötte.

K. B.

HORVÁTH JÁNOS: *A magyar irodalmiság kezdetei.* A Magyar Szemle kiadása. Bp. 1931. 311. l.

HORVÁTH JÁNOS: *Az irodalmi műveltség megoszlása.* A Magyar Szemle kiadása. Bp. 1935. 307. l.

Horváth János, a magyar szellem-történeti irány mestere, beláthatatlan hatású, osztatlan elismeréssel fogadott két könyvére nem irodalmi korszakok nevét írta, sőt tiltakozik ellene, hogy műve egyes korszakok monográfiája volna. A középkor kolostori irodalmát és a magyar humanizmust nem önmagáért, irodalmunk más korszakaitól elhatárolva, hanem mint az író és olvasó viszonyából születő irodalmi tudat fejlődésének részeit veszi vizsgálat alá. Jóllehet az utóbbi esztendőkből szokatlan termékenységet mutatott a magyar irodalomtörténetírás, és egymást váltogatták az új szempontú, szellem-történeti módszerrel írt könyvek, meg a hatalmas könyvészeti adattömeggel földuzzasztott munkák, mégis mindmáig irodalomtörténetünk nagy összefüggéseit széttephetetlen köd homályosította. Horváth János műveiben üdvözölhetjük azt az irodalom-

történeti alkotást, amely nem a kor-szakok kibontakozását, virágzását és hanyatlását írja le a biológiai gondolat értelmében, mint szerves fejlődést (Thienemann T.: Irodalomtörténeti alapfogalmak), hanem az irodalmunk történetében végigkövethető szellemi folytonosságot és belső összefüggést az öntudatosulás folyamatát tárja föl. Célja pedig az irodalmi tudatot genetikus önismeretre ébresztetni. Ezért fölbecsülhetetlen jelentőségű az irodalmiság kezdeteit és az irodalmi műveltség megoszlását előadó két kötet. Bennük a latinnyelvűség miatt elhanyagolt kolostori kódexirodalom és a magyar humanizmus irodalomtörténeti szerepe tisztázódik. A középkor vallásos szellemű irodalma lehatolóban volt az alsóbb rétegekbe, amikor Mátyás és humanista környezete új műveltségeszményt ültetett a magyar talajba. E nagyhorderejű műveltségváltás története bontakozik ki megragadó erővel Horváth János két kötetéből. K. B.

KALLAY MIKLÓS: *A magyar társadalmi regény*. Katolikus Szemle, 1935. augusztus. 461—469. l.

Kállay Miklós szellemes fordulattal lép meg: a „társadalmi regény“ nem idejét mult fogalom, csak egyszerűen pleonazmus; lényegében minden regény társadalmi regény. Mert a regényben éppen a gondos megfigyelésre, sőt tanulmányra épített, széles távlatú társadalomrajz elengedhetetlen. A társadalomrajzot keresve, néhány világirodalmi példa után áttekinti a magyar regényírás egészét. Súlyosan elmarasztalja Jókait, Eötvöst, Mikszáthot, Herczeg Ferencet műveik társadalomrajzában hiányosságai miatt. Kemény megközelítette a társadalmi regény lényegét, helyes úton járt Just Zsigmond is a *Füimus*-ban. Egyik legsikerültebb társadalmi regényünket Kaffka Margit írta a *Színek és évek* címen; értékes kísérlet volt Török Gyula *Zöldköves gyűrűje* is. Móricz Zsigmond gondos

és eleven társadalomrajzot ad, de a társadalmi regény gazdag hangszerelességig csak a történelmi regényben jut el. Szabó Dezső a regényt túltengő szenvedélyességében óriási lírai pamfletté fokozta. Babits *Halál fiait* bizonyos lírai elemek túláradása jellemzi. Kosztolányi *Édes Anná*-jában akadnak részletek, amelyek vázlatul szolgálhatnak az igazi társadalmi regényhez. Kassák nagy műve, *Egy ember élete*, a művészi szerkesztés szándéka nélkül készült, egyáltalán nem regény. Tamási *Abel-ét* és Tersánszky J. Jenő *Kakuk Marci*-ját új, népies ízű Gullivereknak tartja. K. B.

KOZOCSA SÁNDOR: *Az 1933-ik év irodalomtörténeti munkássága*. Irodalomtörténeti Füzetek, 53. sz. Bp. 1934. 60. l.

Amint egykor Hellebrant Árpád, most az 1927-ik évtől kezdve Kozocsa Sándor állítja össze rendszeresen az esztendő irodalomtörténeti munkásságának a könyvészetét. Két év óta munkája az Irodalomtörténeti Füzetek közt önállóan is megjelenik. Ezzel igen nagyértékű szolgálatot tesz, kitűnő segédeszközt nyújt az irodalomtörténet kutatóinak. Anyagát ketős csoportosításban közli: előbb a szerzők nevének a betűrendjében felsorolja az összes irodalomtörténeti vonatkozású munkákat, majd a szép-irodalmi művek íróinak neve alatt külön is csoportosítja a rájuk vonatkozó irodalmat, a tanulmányok, kritikák címeit. K. B.

NÉMETH ANTAL: *A Bánk bán száz éve a magyar színpadon*. Bp. Székesfőváros kiadása. 1935. 280. l.

A budapesti Nemzeti Színház új igazgatója Madách remekének színpadi sorsa után most a Bánk bán színházi múltját mutatja be testes kötetben a magyar közönségnek. Ismerteti Katona József kapcsolatait a színházzal s a XIX. századi magyar színházviszonyok hatását a Bánk bán keletkezésére, azután egykoru feljegy-

zések idézésével tájékoztat a tragédia kassai ősbemutatójáról, erdélyi és budai előadásairól, majd a Nemzeti Színház bemutató előadásáról. Azután végigvezet a Bach korszak, a kiegyezés, a századforduló, a világháború és a világháború utáni Bánk bán színházi felfogásának és rendezésének fejlődési vonalán. Részletes ismertetését kapjuk a kecskeméti és erdélyi Bánk bán kultusznak. Katona remekének külföldi színházi útja is felrajzolódik előttünk, befejezésül pedig az opera és mozi Bánk bánjának rendezési és felfogási problematikáját kapjuk. A könyv nemcsak a magyar színház kutatója és a céhbéli művelődéstörténész számára jelent nyereséget, hanem mindenki kezében érdekes és tanulságos olvasmány. Tartalmát a szerző olasz, német és francia kivonatban is összefoglalja befejezésül.

S. I.

SIK SÁNDOR: *Móra Ferenc, a költő*. Katolikus Szemle, 1935. január. 27—34. l.

A tavaly elhunyt Móra Ferenc írói értékének és irodalomtörténeti helyének kijelölését kezdi el Sík Sándor Móráról, a költőről, írott tanulmányában. Mórát, mint novellistát és regényíró, ismeri az olvasóközönség. A legnagyobb magyar csevegőnek szokták találóan nevezni. Irt azonban egy kötetre való verset is *Könyves könyv* címmel. Móra verseinek irodalomtörténeti vizsgálata megjelentéseket tartogat: korunk égető problémáira visszhangzó, friss szellemű író volt Móra, s kötetének legfiatalabb verse is az 1920-as dátumot viseli, mégis „költészete tárgyban és formában egyaránt olyan, mintha a magyar lírának századeleji forradalma egyáltalán nem lett volna“. Mindenesül ahhoz a magyar vidék talajában gyökerező költői iskolához kapcsolódott, melyet Pósa Lajos kezdett el, főképviselelő pedig Szabolcska és Gárdonyi voltak. A konzervatív lírának ez az ága Petőfi-ihletésre

vall, de kimutatható nála Arany hatása is. A család és gyermek meleg ihlettel, Mórára jellemző bájjal és eredetiséggel megénekelte tárgyait jellegzetes, tiszta humorával teszi még vonzóbbá.

K. B.

VARGA KÁROLY: *Szabó Dezső ideológiája*. Debreceni Szemle, 1934. VIII. évf. 227—239. és 403—420. l.

A nagyhatású, de szertelenségei miatt népszerűtlenné vált magyar író gondolatvilágának tárgyilagos és sokoldalú ismertetése. Bő idézetekben mutatja be Szabó Dezső társadalmi és politikai eszméit, s kísérletet tesz ezeknek rendszerezésére is. Az a sajátságos, romantikus faj- és föld-rajongás, amely az író munkásságának központi ihletője, harcoss reformok egész sorának tervét veti fel előttünk, amelyeket a tanulmányíró minden bírálat nélkül foglal itt össze. A tanulmány második része Szabó Dezső szépírói eljárását vizsgálja, mely a tiszta irodalmiság és a gyakorlati célnak elérése között hányódik. Gondos eszmetani jellemzését kapjuk Szabó Dezső egész írói pályájának, amelyen, Varga Károly szerint, a politika a vezérfonál, s hozzáképest a szépirodalom csak keret és másodrendű fontosságú. Öntudatának túltengéséből, s abból a tényből, hogy megváltói elképzeléseinek feláldozta művészetét, fakad művészi és emberi tragédiája.

S. I.

VÁRADY, EMERICO: *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. Roma, 1933—34. I—II. k. 497. és 406. l.

A római magyar intézet titkárának e két kötetes hatalmas műve a közel ezeréves olasz-magyar szellemi kapcsolatok történelmi és irodalmi anyagának az ismertetése. A két nép kulturális közösségét, mely a történelemben Szent Gellértsel s az irodalomban a Jókai-kódexszel kezdődik, 6495 adattal igazolja, s e rengeteg

anyagot nagyszerű, egységes szellem-történeti képpé formálja ki, mely a magyar történelem és művelődéstörténetet nem egy jelenségét egészen új megvilágításba helyezi. Különösen meglepő a második kötet, amely 1925-ig, a munka lezárásáig, több mint 400 oldalon sorolja fel a bibliografiai adatokat. E magában véve is nagyon értékes munkát még jelentősebbé teszi az a körülmény, hogy az „*Instituto per l'Europa Orientale*” kiadásában jelent meg. V. L.

WALDAPFEL IMRE: *Horatius noster*. Kerényi Károly bevezetésével. Bp. 1935.

Ez a szép, már-már bibliofil kiadásnak is beillő kötet a Horatius-jubileum alkalmából 32 óda és 5 epodosz eredetijét és magyar fordítását adja, s a magyar irodalomtörténet legkülönbözőbb korszakainak Horatius-sal való szoros kapcsolatát szemlélteti. Az első fordítás, „Az életnek rövid voltáról”, még a protestáns kor divatos haláltánc énekévé alakítja az „*Eheu fugaces, Postume*” sorait, a legutolsók már napjaink kitűnő műfordítóinak tollából valók. A kötet harmadrésze viszont Kazinczy korának Horatiusát ábrázolja, azét a korét, amelynek legmélyebb ügye volt Augustus korának kiváló lírikusa. Kerényi Károly bevezetése sok tekintetben meglepetés: felfogása szerint Horatius legmélyebb lényegében nem császári kegyenc, aki tiburi villájában az uralkodó és az arisztokrácia kegyében sütkérezik, hanem csendes forradalmár, aki tiburi magányából az elvonulás és elkülönülés mozdulatával tiltakozik egy hanyatló kor erkölcsisége ellen. S. I.

ZOLNAI BÉLA: *Irodalom és biedermeier*. Szeged, 1935. Szeged Városi Nyomda. 135 l.

A külföldi szellem-történeti kutatás mind élesebb figyelemmel fordul a múlt század első évtizedeinek ahhoz a különös szellemi irányához, amelyet a biedermeier humoros elnevezésével

jelölünk. Ez a sajátos érzelmes kispolgári életforma Zolnai Béla szerint a rokokó és a romantika határán virágzott, mégpedig elsősorban német és francia almanachok és lírai gyűjtemények lapjain találta meg a maga sajátos irodalmi kifejezésformáit. Zolnai összefoglalja a kérdéssel kapcsolatos német és francia szakirodalom eddigi eredményeit s vizsgálja a biedermeier stílus jelentőségét a francia (*Sainte Beuve*, *Lamartine*, *Béranger*) és az osztrák (*Stifter*, *Grillparzer*) irodalomban. Életkorát nálunk az 1820—1830-as évekre teszi. Vörösmarty és Petőfi költészetének biedermeier elemeit kutatja fel, hangsúlyozva azonban e stílusnak a kisebb tehetségekkel való szoros kapcsolatát is, akik ennek keretei között találták meg a maguk igazi írói lehetőségeit (*Garay*, *Tompa*). Az áramlat utóregését *Gyulain* és *Lévay József*en át *Krudyig* és *Surányi Miklós*ig tudja követni. A maga nemében értékes kezdeményezés. S. I.

2. Történettudomány.

BAK JÁNOS: *A borsodi Bükk hegység települései*. Bp. 1932. 28. l.

E kis terjedelmű településtörténeti tanulmány azokat a tényezőket vizsgálja, amelyek a Nagy Alföld északi szélén keletkezett telepek kialakulására voltak hatással. *A települések kialakulásáról* szóló első részben végső eredményül azt állapítja meg, hogy egy-egy telep létrehozásában mindig több ok, néha az okok egész sorozata egymással párhuzamosan működött. Ezek közül egy sem emelhető ki a másik rovására, hanem helyenként, az illető telep körülményeihez viszonyítva, jut egyik vagy a másik túlsúlyra. Már ezt az első részt is elnagyoltnak tartjuk. Még csak megerősíti ezt a véleményünket a *települések formáiról* szóló második rész, mely a vizsgált terület település- és telepedésformáit vázolja. Altalában a dolgozat olyan nagy terü-

letet (62 települési egységet) ölel fel, hogy annak egyetlen részletkérdése is terjedelmesebb tanulmányt érdemelt volna egy vékonyka füzetnél. Településtörténeti kérdések esetében is több tanulságot nyújt egy-egy kisebb részletjelenség vizsgálata, mint szövevényes kérdésekkel kapcsolatos futó általánosítás. *Szta.*

BELITZKY JÁNOS: *A magyar helytörténetírás problémái.* Vigilia, 1935. II. k. 91—108. l.

A magyar helytörténetírás szegényes irodalmának vizsgálata alapján igyekeznek a szerző röviden vázolni a magyar helytörténetírás kritikai és módszertani kérdéseit. Pesty Frigyes (1872), Tagányi Károly (1894), majd Mályusz Elemér (1923) idevonatkozó és irányt mutató tanulmányai és a magyar helytörténeti irodalomnak inkább hibái, mint erényei nyújtanak tájékoztatást abban a kérdésben, hogy milyen mozzanatokat kell megragadnia és milyen szempontokat kell érvényesítenie a helytörténetírónak. Rámutat arra a jelenségre, hogy helytörténetírással elsősorban nem történeti iskolázottságú írók foglalkoznak s ez megérzik egész helytörténeti irodalmunk módszertelenségén. A vidéki történetíró tudományos útmutatást nem kap az egyetemi városok történészeitől, de kap éles vagy legjobb esetben vállveregető kritikát. Pedig a helytörténetírás művelőjének módszeres képzettségű szakembernek kell lennie. Ezt kívánja maga a tudományos komolyság szempontja, de az a körülmény is, hogy újabban nyílt vagy rejtett politikai célok láthatók az idegen, főként a cseh és német történetírók munkáiban. Ezekkel csak módszeres képzettségű szakember veheti fel a versenyt. Éppen az újabb külföldi kutatók faji vagy nemzeti elfogultsága követeli meg, hogy a helytörténetírás egyik legfontosabb feladatának a népiségtörténeti vázások kidomborítását tekintsük. E pon-

ton kapcsolódik bele a munkába a dülönevek (helyesen: helynevek) gyűjtése is. Nagy akadálya a helytörténeti munka megindulásának, hogy nincs olyan mű, amelyből megtudhatnók: mik is lennének a magyar helytörténetírás útjai? Égetően fontos kérdés szerinte, hogy a katolikus történészek munkaszervezete a helytörténetírás módszertani és kritikai kérdéseit rendszeresen megvitassa. *Szta.*

CSAPODY CSABA: *A vámhatár megszüntetése Magyarország és Erdély közt 1784-ben.* A Gróf Klebelsberg Kúnó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. Negyedik folyam. Bp. 1934. 364—378. l.

A kereskedelmet akadályozó számtalan sok magánvámot, út-, hid- és átkelővámot, a merkantilizmus kora határvámokká alakítva kitolta az országhatárra. Így II. József magasabb gazdaságpolitikai szempontoknak engedve, 1784-ben megszüntette Erdély és Magyarország között a vámhatárt. Elhatározásában döntő szerepet vihettek központosító törekvései, nagy egységek létrehozására törő tervei és nem utolsó sorban segíteni akarása Erdély sanyarú gazdasági állapotain. Ugyanis Erdélyben a kereskedelmi mérleg ugrásszerűen emelkedő veszteségeket mutatott, nőttön-nőtt a pénzkiáramlás. Az erdélyi kancellária hosszantartó, szívós küzdelmet folytatott a vám eltörléséért, de az udvari kamara, a vámjövedék érdekeit féltve, mindig újabb és újabb akadályokat gördített a terv keresztülvitelére, mígnem II. József személyes intézkedése dülőre vitte a kérdést. Egyelőre 1782 május 1-én öt nyelven (latinul, magyarul, németül, románul és illir nyelven) hozták köztudomásra az állatkereskedelem vámmentességét, majd az 1784 február 10-én kelt rendelettel teljesen eltüntették a magyar-erdélyi vámhatárt az időközben is növekvő erdélyi adótartozások nyomására, segítségnyújtásként. *K. B.*

GALLA FERENC: *A csíksomlyói ferencrendi kolostor viszontagságai Bethlen Gábor idejében.* A Gróf Klebelsberg Kúnó Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Negyedik folyam. Bp. 1934. 283–302. l.

Amikor a XVI. század folyamán az erdélyi katolicizmus hierarchiai szervezetétől, szerzetes intézményeitől és vagyonától megfosztva pusztulóban volt, egyedül a Hunyadi János alapította csíki kolostor maradt fenn, mert a környékbeli székelyek a barátokat, ha kellett, fegyveres őrsgéggel is megvédelmezték. A püspök és papság nélkül gondozatlanul maradt erdélyi katolikusságnak a csíki kolostor volt a végvára, így a csíki barátokra többszörösen fontos hivatás hárult. Ezért foglalkoztatta szüntelen Pázmány Pétert, valamint Carafa Károly bécsi pápai követet az erdélyi katolicizmus gondjai közt a csíki kolostor állapota. Amikor Bethlen Gábor és I. Rákóczi György idejében a csíki ferencesek száma nagyon megfogyatkozott s magyar rendfarsaik kellően képzett, kipróbált fölösleggel nem rendelkeztek, Carafa osztrák kapucinusokat akart a csíki klastromba küldetni. Terve sok húzavona és diplomáciai tárgyalás után megbukott a kapucinusok ellenkezésén, akik akkor a cseh katolikus restaurációval voltak elfoglalva. De éppen ezidőtájt a szalvatóriánusok rászánták magukat a kolostor újjáalakítására. A kapucinusok, továbbá a Pázmány, Carafa és Bethlen Gábor levélváltásainak és terveinek az előadása teszi legnagyobb részét Galla Ferenc tanulmányát. K. B.

GÁL ZOLTÁN: *A Tisza szabályozásával kapcsolatos morfológiai változások Hódmezővásárhely környékén.* Bp. 1931. 31. l.

A Tisza-szabályozás mindent megmozgató nagy változást okozott a Tiszamellék domborzati morfológiai viszonyaiban. A szerző e változásoknak Hódmezővásárhely belső és külső

területére eső részét ismerteti meg velünk. Kétségtelenül a helyi érdekességen túl is tanulságosak azok a megállapítások, amelyeket e változások földrajzi vonatkozásaira nézve tesz. A változások megállapítása érdekében felhasználja a helyszíni megfigyeléseken kívül a régi térképanyagot is és ezzel kapcsolatban rámutat arra, hogy milyen híven tükröződik a vidék helynév-anyagában a régebbi vízrajzi állapot képe. A kis dolgozatban tehát a hely- és helynévtörténet iránt érdeklődő is sok hasznosítható megállapításra akadhat. Szta.

GIURESCU C. CONSTANTIN: *istoria Românilor.* (Biblioteca Enciclopedia.) I. vol. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432). București, 1935. XIV. 586. l. 137 szövegek közti képpel és 7 térképvázlattal. (A Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II.” kiadása.)

Az utóbbi időben a román tudományos művészeti élet legfényűzőbb munkáit kiadó, I. Ferdinándról és II. Károlyról elnevezett királyi alapítványi intézet, hézagpótló művekkel ajándékozta meg a román szellemiséget. E művek közül való a bukaresti egyetem tanárának nagy történelmi összefoglalása, melynek eddig csak az első kötete jelent meg. A munkaterv szerint ez a kötet a románság történetét a legrégibb idők-től 1432-ig, a II. kötet 1432-től 1714-ig és a harmadik 1714–1919-ig öleli fel. A mű nemesak a Duna balpartján élt románság történetével foglalkozik, hanem a balkáni románság mit-jával is, bár súlypontja érthetően a románság előbbi részére esik. Az előtünk fekvő kötet őstörténeti része a román föld legelső lakosait tekinti át. Mint a folytonossági (continuitas) elmélet híve, természetesen a dákság történetét bőven tárgyalja, mivel a dákság a románság faji (etnikai) alapját alkotta. (96. l.) Nyomon követi a dákságot átalakulása minden mozza-

natában, a betörő „barbársággal” való harcában. A népvándorlás és népbeszüremkedés útján jelentős népek (germánok, szlávok, avarok, besenyők) történetének ismertetése kapcsán külön fejezetet szentel a magyarságnak. Egyébként a következő fejezetekben is állandóan vannak román-magyar kapcsolatok. Az a tény, hogy a románság kétségtelen történeti összeköttetésben élt a magyarsággal, kötelezővé teszi minden történetíróra a román-magyar történeti vonatkozások minél többoldalú ismeretét. E ponton azonban sok hiányosságot látunk, hiszen a szerző nem ismeri, vagy könyvészeti utalásban nem sorolja föl még a legkiválóbb magyar munkákat sem, amelyek a románok által lakott föld politikai, művelődés- és népiségtörténetére vonatkoznak. Nem ismeri a Hóman és Szekfű-féle legújabb történeti összefoglalás mellett pl. az őstörténeti kérdésre vonatkozó magyar irodalmat, nem Karácsonyi János, Jancsó Benedek, Melich János és mások történeti, illetőleg nyelvészeti munkáit, csak néhány magyar kutató (Király Pál, Németh Gyula, Hóman Bálint, Roska Márton, Treml Lajos) munkásságának hiányos ismeretével találkozunk a könyvészeti felsorolásban. Ezzel szemben nem fogadja elég óvatosan és kellő kritikával az újabb megjelent történelmi és nyelvészeti munkák állításait. E kettős hiány nagyon sok állítása iránt előre is kétkedővé tesz, különösen azért, hogy térképvázlatain alig megengedhető következetlenséggel használja a helyneveket, illetőleg olyan korban használt bizonyos elnevezéseket, amikor azoknak a létezése nem bizonyítható. A fejezetek után külön közölt könyvészeti jegyzetek és a mutatótáblák alkalmazása mind az avatatlan érdeklődő, mind a szakember számára könnyen használhatóvá teszi ezt a „Fundatia Carol II.”-hoz méltó külső kiállításban megjelent legújabb román történelmet, melynek folytatatólagos megjelenése nemcsak a román

tudományosság, de a magyar és közelebről az erdélyi történetírás szempontjából is fontos esemény.

Szta.

GOGA OCTAVIAN: *Horia*. București, 1935. 12. l.

A Hora-lázadás elfojtásának 150 esztendő évfordulóján elmondott beszédét adta ki a román irodalomban jelentős költő és a szélsőséges nemzeti politikus, Goga Octavian. Ez a kétoldalúság egyaránt rányomta bélyegét a tanulmányra: a költő nem tudja elnyomni magában a feltörekedő fascista politikust és így a tanulmány történelmi vonatkozásai egész sereg történetietlen állítást tartalmaznak. A költőnek és politikusnak egyformán szüksége lett volna arra, hogy tanulmányozza a kérdésnek nemcsak a napi politika számára kiaknázható vonásait, hanem vessen számot annak a gazdaságtörténeti vonatkozásaival is. Így az előkelő kiállítású kis tanulmány inkább csak mint korjellemző jelenség érdekes.

Szta.

DR. HERCZOG JÓZSEF: *Magyar levéltári terminológia*. Levéltári Közlemények, X. évf. (1932.) 1—11. l.

A levéltári irodalomban — az egészen téves idézésektől eltekintve — előfordulnak nem ritkán olyanok is, amelyek az első pillanatban helyeseknek látszanak ugyan, de valóban mégsem szabatosak, sőt akadnak olyanok is, amelyeknek értelme az elméletileg és gyakorlatilag képzett olvasó előtt is kétes. A cikkíró ennek okát, az egyéni tévedéseket leszámítva, abban látja, hogy a levéltári fogalmak nem eléggé tisztázottak. Cikkében, melyet hozzászólásnak nevez, igyekszik tisztázni a levéltárra, ennek tartalmára, valamint az utóbbi rendszerére vonatkozó fogalmakat és megrögzíteni iparkodik e fogalmaknak a magyar levéltárakban használatos, magyar, német és latinnyelvű megjelölésére alkalmas szakkifejezéseket.

Szta.

HUSZÁR LAJOS: *A munkácsi pénzverő működése (1624) és a pénzrontás Erdélyben Bethlen Gábor idejében.* A Gróf Klebelsberg Kúnó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve. Negyedik folyam. 1934. 303—317. l.

Az erdélyi fejedelemség pénztörténetének a feltárása rendkívül nagy hézagokat mutat, ezért figyelemre méltó Huszár Lajos tanulmánya a munkácsi pénzverdéről. A kutatás kiindulópontjául a Bethlen Gábertól 1624-ben veretett olyan garasok szolgáltak, amelyeken nem a megszokott N-B (Nagybánya) és C-M (Kassa) jegy állt, hanem egy harmadik, különös M-M pénzverdei jelzés. Egykoru forrásokból szerzett kétségtelen bizonyítékok alapján sikerült Huszár Lajosnak az M-M jegyet Moneta Munkaesiensis-re feloldania. A Cejt (Zeit?) Jakab által vezetett munkácsi pénzverde igen rövid életű volt. Ezt az magyarázza meg, hogy itt az 1621—24-ben végrehajtott pénzrontás rossz garasait verték s a pénzverés 1625-i általános rendezése a munkácsi pénzverde megszüntetéséhez vezetett. Ez a XVII. századeleji pénzrontás a német birodalomból indult ki s magával sodorta az összes középeurópai államokat. Bethlen Gábornak azonban külön okot is adott az a körülmény, hogy hadjáratainak terhei csaknem teljesen Erdélyre hárultak. Ezért minden eszközt, még a rossz pénz veréséből származó kétes hasznot is igénybe kellett vennie. *K. B.*

METES STEFAN: *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj și Româniile din Cluj.* Cluj, 1935. XXXVIII. + 84. l.

Ez az erdélyi történetírás szempontjából érdekes kis dolgozat két részből áll. Első része általános történeti bevezetés a címben megnevezett város magyar számadáskönyveinek román fordításához. Kétségtelenül értékes az az anyag, amelyet a számadáskönyvekből az 1556—1665 közötti időszakra és itt is elsősorban

a románság történetére kibányászott a szerző. A dolgozat első részével szemben a kifogásunk, hogy bár az árpádkori oklevelek *Clus*-át (nála: *Cluj*), Melich János felfogásával elmentétben, Drăganu Miklós újabban megfogalmazott véleménye alapján tiszta román alaknak tartja, és így a románságot e városban őslakósnak (autochton) mondja, a románság folytonosságának bizonyítására egyetlen okleveles adatot sem sorol fel a XV. század legvégéig, hanem inkább a románság újabbkori történetével foglalkozik. Mivel a szerző csak a második részben következő okleveles anyaghoz írt bevezetést, szerintünk inkább ennek az anyagnak az összefoglalását és más forrásokból való kibővítését kellett volna elvégeznie. Így mindössze a nagyon kétes és kérdéses városnév-elemzés ad alapot a szerző állításának. Ma különben is a történetíróktól szélteben elfogadott elv, hogy kétes *nyelvi* bizonyítékok nem dönthetnek el *történeti* kérdést, hiszen a nyelvtudomány még a biztos eredményeivel is csak segédtudomány-jellegű a történettudomány számára, azaz csak más, főképp *történeti* adatokkal együtt bizonyító erejű a *nyelvi* adat. Az, hogy szerzőnk a számadáskönyvek anyagát nem párhuzamos (magyar-román) szövegben, hanem csak román fordításban adja, legfeljebb anyagi okokkal magyarázható. Különös, hogy a szerző csak a magyar szöveget fordítja le, de a latint nem. E körülmény a forráskiadás használhatóságát annál inkább csökkenti, mert tudunkkal ez az anyag magyar nyelven eddig sehol sem jelent meg, így a fordításban előttünk fekvő szöveg nem ellenőrizhető. Mindenesetre kívánatos, hogy az erdélyi román-magyar vonatkozások feltárása ne akadjon meg e forrásközléssel, de kívánatos az is, hogy ezután a közlők fokozottabb mértékben alkalmazkodjanak azokhoz a kiadási szabályokhoz, amelyek a forrásközlésben immár általánosan elfogadottak, *Szta.*

MUTAFCIEV, P.: *Bulgares et Roumains dans l'histoire des pays danubiens*. Sofia, 1932. 390. l.

E könyv szerzője Bulgária jelenlegi közoktatásügyi minisztere, s megírására az a román történetszemlélet adott alkalmat, amely a Jorga és tanítványai munkáiban legújabbán azt hirdeti, hogy a románok nemesek a Dunától északra, hanem attól délre is ősbibb lakók s többel járultak hozzá e területek politikai, néprajzi és művelődési történetének kialakításához, mint bármelyik más nép, amely jelenleg is azokon a vidékeken lakik. Mutafciev igen széles alapokon s nagyon nyomós érvekkel boncolgatja a dáko-román elméletet, s végül arra a megállapításra jut, hogy az az út, amelyet eddig a román historikusok követtek a román nép eredetének és kialakulásának felkutatására, járhatatlan és eredményre nem vezet. (Részletes ismertetését l. Darkó Jenőtől, Bp. Szemle, 1935. 690. sz.)

NÉMETH GYULA: *A székelyek eredetének kérdése*. Századok, LXIX. évf. 1935. 129—156. l.

A székely eredet-kérdésben a közönség mindig valami rendkívülit várt. Nem is csalódott, mert a tudományos kutatás, amelynek képzeletét csak gyér adatok kötötték, egymásután szállította a tarka és furesa elméleteket. Ma már a módszeres történettudomány általában szakított ezzel a kalandos felfogással, de véleménye nem eléggé szilárd, nem eléggé egységes a székelyek eredetének még oly kérdéseiben sem, melyekben határozottan állást foglalhatunk. A székely eredet-kérdés irodalmában a tanulmányok többségének az a legnagyobb hibája, hogy ami jót mondanak, azt is átszóvik önkényes elméletek szálaival, amelyek természe-

tesen jobban izgatják a képzeletet, mint az a pár kevésbé színes igazság, melyet a székely kérdésben megállapíthatunk. Mikor így a szerző körvonalazza általános állásfoglalását a kérdés irodalmában, hangsúlyozza, hogy a székely eredet-kérdés eddigi irodalmának bírálatával nem foglalkozik, mert bármennyit írtak is a székely kérdéstről, ez a probléma, ha tisztult is, de nem fejlődött. Magának a kérdésnek közelebbi vizsgálatában a szerző Hóman Bálintnak abból a részletesen megokolalt megállapításából indul ki (Magyar Nyelv. XVIII. 1921. 93—97. l.), hogy a székelység vérségi kötelékeken alapuló társadalmi és politikai szervezete csak az ősi időből való örökség lehet; e szervezet Hóman Bálint szerint régies és a XII—XIII. századi királyi Magyarország szellemével merőben ellentétes jellegű. Igaz ugyan, hogy pl. a székely rovásírás tanuságtétele szerint a székelység a magyarsággal már a pogány korban, pontosabban már a Fekete-tenger mellett együtt élhetett, de kétségtelen az is, hogy az első történeti adatok a székelyeket a besenyők társaságában említik. Bizonyos tehát, hogy a székely a magyarsághoz újabbán csatlakozott törzs, hiszen, amint Németh már egy régebbi munkájában (A honfoglaló magyarság kialakulása) kimutatta, az újabbán csatlakozott idegen eredetű törzsek azok, melyeket a törökös szervezetű népek, amilyen a magyar is volt, a harcban előre küldtek. Kétségtelen az is, hogy a székely népnév eddigi magyarzatai közül egyedül Thury Józsefnek az Erdélyi Múzeumban (XV. 1898. 244. l.) adott magyarzata fogadható el. E szerint a szó eredeti alakjának, *sikil*-nek, a jelentése a „nemes, tiszta fajú és származású, előkelő származású, hercegnő fia, uralkodó fia, előkelő ember fia, herceg“ volt. E származtatásnak hangtani nehézsége nincs, jelentéstani szempontból meg éppen na-

gyon tetszetős, mert így a *sikil*>*székely* név eredetileg kétségtelenül méltóságnév volt, már pedig a török népnevek nagyrésze méltóságnév volt. A *sikil*>*székely* név tehát „harceg“, illetőleg „a hereceg törzse, a hereceg népo“ elnevezéssel egyenértékű. A székelység török származását bizonyítja a nevezetes *Csigla* szó török volta és több apróbb mozzanat is. Így kimondható, hogy a rendelkezésünkre álló adatok tudományos értelmezése csak azt a föltevést engedi meg, hogy a székelyek török eredetűek, tehát minden olyan elmélet, mely e kereten kívül keresi a székelyek eredetét, lehetetlen. A számbavehető török törzsek közül csak a kabarokra, esetleg az avarokra gondolhatunk. Ez utóbbiakkal való rokonság bizonyítása azonban Thurynak nem sikerült. Teljesen elfogadhatatlan az Engeltől kezdeményezett és a Hunfalvytól bővebben kifejtett magyar eredet elmélete is. Ez az elmélet módszertanilag is téves, mert összezavarja a székelyek eredete, meg a magyarországi letelepedése és a különböző népekkel való keveredése kérdését. A székelyek török eredetét minden kétséget kizáróan bizonyítja a törzsszervezet kialakulása is. Egyetlen mozzanat, amely látszólag nemleges eredményre vezet, az, hogy a székely nem- és ágnevek legnagyobb része kétségtelenül magyar, kis részben szláv eredetű. Tudjuk azonban, hogy a többi török eredetű népeknél is tapasztalható az, ami a székely esetében, hogy t. i. a *székely* népnév, mint nagyobb alakulatnak a neve, fenntartotta a törökséggel való etnikai kapcsolat emlékét, míg a nem- és ágnevek, mint kisebb alakulatok nevei, megváltoztak. Bár záradékol a szerző kijelenté, hogy semmi újat, semmi meglepőt nem mondott, kétségtelen, hogy Hómané mellett e tanulmány az utóbbi két évtized legjelentősebb székely eredet-tanulmánya. *Szta,*

PLEIDELL AMBRUS: *A magyar várostörténet első fejezete. LXVIII. évf. (1934.) 1—44, 158—200. és 276—313. l.*

A magyar város a magyar művelődés sajátos terméke, és így nem utolsó annak a kérdésnek a jelentősége, vajjon milyen tényezők hatottak közre a magyar városok kialakulásában. A német kutatókkal ellentétben a szerző kimutatja, hogy a nyugati és északnyugati magyar városok legnagyobb része nem német alapítás. A német gazdaságtörténet két várostípust ismer: az egyik a római alapítású és a népvándorlást túlélő, a másik a középkorban a régi római városok mintájára alapított város típusa. A szerző a nagyobb városok (Pest, Buda, Esztergom, Győr, Zágráb stb.) település-, jog- és népiégtörténeti vonásaiból, a gazdaságtörténet adatainak a figyelembevételével megállapítja, hogy IV. Béla előtt nem beszélhetünk tudatos várospolitikáról, s ennek az uralkodónak a várospolitikája is nem nemzetgazdasági, hanem honvédelmi célt szolgált. De éppen német kutató nyomán utal arra, hogy a német telepek földművelők voltak, a szóbanforgó magyar városokat tehát nem ők alapíthatták. A szerző részletes és módszeres bizonyítása után tisztázott kérdés, hogy Pannónia városait a népvándorlás nem irtotta ki és így a honfoglaláskori, római eredetű városok tekinthetők a magyar városi intézmény csiráiul. Természetes azonban, hogy Magyarország Duna-völgyi kereskedelmi szerepe a szűkre szorított római eredetű városok életerejét hatalmasan földuzzasztotta. A sok tekintetben úttörő tanulmány főként a részletkérdések tárgyalásában, a honfoglalás- és Árpád-kori magyar városképek valószínű alakjának a vizsgálásában, a középkori magyar város-társadalmi viszonyok megállapítása tekintetében nagyon sok útbaigazító megfigyelést ad. A városfejlődést szemléltető térkép-vázlatok is világosak és sokatmondóak. *Szta,*

WELLMANN IMRE: *A Rákóczi-év és a történettudomány*. Magyar Szemle, 1935. április. 312—322. l.

A Rákóczi-évben történetírásunk a nagy fejedelem életének és működésének három újabb összefoglaló feldolgozásával gyarapodott. Asztalos Miklós közel 500 lapos munkát bocsátott közre „II. Rákóczi Ferenc és kora” címen. Markó Árpád „Rákóczi”-ja a Magyar Szemle Kinccsstarának legújabb füzeteként látott napvilágot. A pomnás, 52 iv terjedelmű Rákóczi-émlékkönyvben is helyet kapott egy teljes Rákóczi-életrajz Balla Antal tollából. Ezen kívül az új szempontu, anyagfeltárásban gazdag részlettanulmányok egész tömege jelent meg a Rákóczi-émlékkönyvben. Mályusz Elemér: „A Rákóczi-kor társadalma”, Polner Ödön: „Rákóczi közjogi szempontjai”, Émile Pillias: „Rákóczi és Franciaország közbelépésének igazi története”, Markó Árpád: „Rákóczi mint hadvezér”, Zolnai Béla: „Rákóczi, az író” címen közölnek tanulmányt. Huszár Lajos a kuruckor érmészetéről, Rákóczi rézpénzének gyászos történetéről értekezik. Pukánszky Béla az egykoru német sajtóban, Molnos-Müller Lipót pedig a korabeli francia irodalomban keresi meg Rákóczi mozgalmának a visszhangját. Császár Elemér a magyar költészetnek Rákóczi ihlette darabjait állítja össze. Szerb Antal a kuruckori költészet fájdalmas hangját, sajátos magyar csengését elemzi. Kornis Gyula „Rodostói filozófia” címen ismerteti Kiss Istvánnak Rodostó vallásos és tudományos légkörében született „Magyar philosophiájá”-t. Végül a képzőművészet és zenetörténet terén is komoly értékű tanulmányokkal gazdagodott a Rákóczi-irodalom. Haraszti Emil Rákóczi udvari zenéjéről állapítja meg, hogy nem a kuruc nótá uralkodott ott, hanem a kor Európa-szerte divatos barokk zenéje. Moravcsik Gyula a grenoblei triptichonról deríti ki, hogy nem a XIII. század-

ból való, hanem Gerasimos pátriárka adományozta Rákócziinak. Kampis Antal pedig Rákóczi arcképeinek a hitelességét vizsgálja; szerinte az egykorú képek közül hat tekinthető hitelesnek, de csak kettő, a két Mátyóki-képmás, művészi munka. A nagy fejedelem arca történetírásunk újabb eredményeiből őszintébb és mélyebb rajzú képben világít felénk.
K. B.

3. Zenetudomány.

BARTHA DÉNES: *A jánoshidai avarkori kettőssíp*. 13 táblával és tíz szövegképpel. A Magyar Történeti Múzeum kiadása. Nyomtatott Karca-gon. 1934. 4-r. 107. l.

A szolnokmegyei Jánoshidán végzett ásátások közben Fettich Nándor, a népvándorláskorabeli régészet kiváló szakértője, egy avar férficsontváz közelében csontból faragott kettőssíp csőveire bukkant. A leletet Bartha Dénes, a berlini egyetemen kiképzett nagykézülségű zenetörténész iktatta be a zenetörténetbe az összehasonlító hangszerkutató módszer szerint megírt tanulmányában. A darúcsontból faragott kettőssíp értékét két körülmény határozza meg: 1. az európai hangszermúzeumokban néhány ókori maradvány után ezer esztendő hézaggal csak a XV. századból való darabok találhatók, tehát ez a Kr. u. VII—VIII. századból keltezhető pásztorsíp fölmérhetetlen jelentőségű; 2. nem kevésbé fontos, hogy a sípok megszólaltatása a fafuvóka pótlása után semmi akadályba nem ütközött, holott az ó-egyiptomi sírleletek, meg az Athénben és Pompéjiben előkerült antik aulosok közül egy sincs olyan állapotban, hogy játszani lehetne rajta. Bartha Dénes hatalmas néprajzi ismeretanyag birtokában vizsgálta a kettőssíp típusait és oroszországi, balkáni, magyarországi, nyugateurópai, északafrikai, szíriai, arabiai, indiai és kínai elterjedését.

Végül a hanglyukrendszerek és a hangsorok elemzése alapján fejlődéstörténeti rendszerezést ad. Ez a pompás kiállítású, két nyelven közölt tanulmány nemcsak a magyar zene-tudománynak, de Bartha Dénes szigorúan módszeres eljárása és hatalmas szaktudása révén az egyetemes zenetörténetnek is nagy nyeresége.

K. B.

← HARASZTI EMIL: *A Rákóczi-induló*. Napkelet, 1935. április. 224—230. l.

Haraszi Emil kétirányú vizsgáldást végzett: kutatott az induló keletkezésének a nyomai után és földerítette későbbi romantikus sorsát. Megszületését három mozzanattal magyarázza: Rákóczi szabadságharca idején termett kuruc-nótákból alakult ki a szomorú hangulatú Rákóczi-nóta, ebből később a Mária Terézia óta szokásos toborzó verbunkós zenéje formálta ki a lendületes, vérforraló indulót, s döntő körülménynek kell tekintenünk még az induló műfajának a francia forradalom eseményei között hirtelen növekvő népszerűségét. Amennyire a hatvanas években lefolyt hírlapi viták tisztázták, Bihar hegédűjén vált nevezetessé az induló és Scholl Miklós katonakarmester öntötte formába az 1809—1818 közötti időben. Később Liszt Ferenc dolgozta föl zongorára a XV. Rapszódiaiban, s hatásának tetőfokára érkezik, amikor Berlioz elkészíti világ-hírű zenekari feldolgozását (1846). Liszt is elhatározza, hogy hangszerrel zenekarra, de nemzeti induló helyett szimfónikus költeményt ír s kudarcot vall vele (1865). Reményi Ede hegédüre írja át, de művéről Mosonyi Mihály kíméletlen kritikát mond. Egyébként kétségkívül a magyarság lelkében nemzeti szimbólummá nőtt Rákóczi-induló a világ zeneirodalmának a legnagyobb szerű, a világ minden részében jól ismert indulója.

K. B.

BARTHA DÉNES: *Szalkai érsek zenei jegyzetei monostoriskolai diák korából. (1490.)* A Magyar Nemzeti Múzeum kiadása. Budapest, 1934. 114. l. 9 fényképmásolat.

Szalkai László, a Mohácsnál elesett esztergomi érsek, diákkorában Sárospatakon, valószínűleg az augustinusok iskolájában készítette azokat a zenei jegyzeteket, amelyeket alapos tanulmány kíséretében most Bartha Dénes bocsátott közre. Az esztergomi főegyházmegye könyvtárában őrzött kézirat, a magyar zenetörténet unicuma, éles fényt vet a középkori zeneoktatás tartalmára és módszerére. Anyagát tekintve, Szalkai feljegyzése bizonyos tárgyi és elrendezésbeli önállóságot mutat, nem ragaszkodik teljes hűséggel egyetlen korabeli szerzőhöz sem. A felhasznál't művekre nézve pedig jellemző, — amint Bartha Dénes bő forráskritikai tanulmányával megállapítja — hogy a közelebb fekvő német és cseh-morva munkákat kikerülve, a kézirat a középkori francia és angol zeneelméleti munkákkal mutat közeli rokonságot. Ez a művelődéstörténeti távlatokat nyitó, XV. századi emlék megérdemelte Bartha Dénes nagyértékű tanulmányának a magyar mellett a német nyelvű közlését is, meg a hangjegypéldákkal s fényképmelletekkel ellátott szép kiadást.

K. B.

← HARASZTI EMIL: *Barokk zene és kuruc zene*. Századok, 1933. Pótfüzet. 546—610. l.

Haraszi tanulmányának torlódó adathalmazából a nyugati fejedelmi udvarok és párhuzamosan Rákóczi udvarának a zenei élete bontakozik ki. Érdekes adat szól arról, hogy Bethlen Gábor is Franciaországból hozatott trombitásokat. Thököly zenekari lajstroma 29 zenészt sorol fel. Rákóczi és Bercsényi együttesen tartottak zenészeket. Udvari és hadi zenéjük teljes mértékben nyugati, nevezetesen francia hatás alatt állott.

Legjelentősebb eredménye Harasztnak a tehénhúsnóta származtatása a „Roscit bollit joyeux“ nevű asztali zenei műfajból. Ez is a mellett bizonyít, hogy amíg „a tábortűznél egykét magyar naturalista sípos fujt a legénységnek magyar talp alá valót, bent, a munkácsi vagy az ungvári vár nyugati pompájú termeiben nem hangzott a kuruc nóta. Idegen zenészek idegen muzsikájára mulatoztak ott.“ Rákóczi udvarában is a kor barokk zenéje s nem a mélabús kuruc nóta uralkodott, ahogy Thaly legendásan elképzelte. A kuruc nóta Haraszti föltevése szerint alapjában posthumus művészet, későbbi dallamcsírákból az elkövetkező századok folyamán kitermelt zene. Kétségtelenül tetszetős föltevés, csak tudományos igazolást kíván.

K. B.

← PRAHÁCS MARGIT: *Forma és kifejezés a zenében.* Athenaeum. 1932. XVIII. kötet. 1—4. füzet. 48—62. l.

A szerzőnek nagyértékű művészet-filozófiai megállapításai szerint a zenében, ebben a tisztán akusztikus és mozgásenergiákból szövődő művészetben is, a formábaöntés küzdelme vezet el a formához, amely a tartalmat kifejező eszközökkel, a zenei nyelvvel azonos. Minden korszak zenéjében megkereshetjük a nyelvkészletet: a melódikus, ritmikus és harmónikus sajátságok egyezését. Azonban a zenének idő és tér kategóriái fölött álló, objektív tartalma nincs bizonyos zenei irányokhoz kötve. Nem állja meg a helyét az az értékelés, amelyet különböző s ellentétes zenei stílusok kifejező képességéhez fűznek. Hiszen a „zene minden stílusban, minden formakincs segítségével az anyagot teljesen felszívó szellem végtelenségét adhatja“.

K. B.

← RÉVÉSZ ANDRÁS: *Bartók Béla útja.* Apolló-füzetek. I. szám. Bp. 1935. 15. l.

Nem annyira zeneesztétikai, mint inkább zenepolitikai cikk. Harcba

száll Bartókért, akinek világsikert kellett aratnia, hogy a fajtájabeliek meghajoljanak előtte. Ebben a zeneírókat is elmarasztalja a szerző, mert megalkusznak a közönség zenei félműveltségével. Hangsúlyozza az alkotóművész mellett Bartókban a népdalkutató tudós értékét. Majd Bartók művészetének a legnagyobb eredményeit, a Csodálatos mandarint, a IV. vonósnégyest, a II. zongoraversenyt, a Profán kántátét s az Ady-dalokat elemzi kissé behatóbban. Írását rokonszenvenessé teszi tisztánlátása a magyar zene ügyében.

K. B.

← SZABOLCSI BENEC: *Népvándorláskori elemek a magyar népzeneben.* Ethnographia. Bp. 1934. 3—4. sz. 138—156. l.

Szabolcsi Bence döntőerejű bizonyítékokra épített tanulmányában a magyar népzene történetileg megvilágítatlan mélységeit, az Ural-vidéki őshazáig visszavezető multját, kísérel meg földeríteni. Két csoportra osztva a magyar népdalgyűjtés anyagát, a legrégebb magyar népi dallamkincs pentaton dallamcsaládjának és a regős énekek, halottsíratók, gyermekjátékok dur-hexakord dallamainak a származását kutatja. Az észtek, finnek, lappok népzeneje csak ritmikai sajátságokban mutat egyezést a magyarral, ezzel szemben a cseremiszeknél jóformán a teljesen régi magyar énekstílus van életben. Mégsem beszélhetünk cseremisztílusról, mert a cseremiszek pentatonikája viszont török-tatár eredetűnek bizonyult. Ennek megfelelően a régi stílusú magyar dallamkincs ötfoku hangsorát is török-mongol sajátságoknak kell tekintenünk, míg a regősénekek finn-ugor származásra vallanak. — A pentatonika nyomait tovább követve Közép-ázsiaiba jutunk, a pentatonika kisu-gárczái középpontjába, ahonnan Kelet- és Délkelet-Ázsián végighullámozva az ötfoku hangsor a mongolok és kínaiak zenei hagyományára is rányomta a bélyegét. Tehát a pen-

tatonika, meg a vele kapcsolatos dalmépítkezési elv óriási „euráziai“ útját úgy kell elképzelnünk, hogy Keleten a Csendes-óceáni partvidéki tart, legnyugatibb határa pedig a magyar Dunántúl. Ezt az összefüggést szemlélve állapítja meg Szabolcsi: „A magyar népzene mélyén máig egy archaikus középzásiai dalmstílus él tovább.“ K. B.

4. Természettudomány.

ACTA CHEMICA, MINERALOGICA ET PHYSICA. Kiadja a Ferenc József-Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. IV. kötet. 1—2. füzet. Szeged, 1934. 155. l.

A Ferenc József-Tudományegyetem és a Rothermere-alap támogatásával a szegedi egyetem barátainak egyesülete adja ki az *Acta Literarum ac Scientiarum* c. sorozatot. Természeti- és szellemtudományi tanulmányok, a szegedi egyetem tanárainak a dolgozatai látnak napvilágot ebben a kiadásban. A kezünk közt levő IV. kötet 1—2. füzeté négy tanulmányt tartalmaz, mind a négyet németnyelvű közlésben. Címeik magyarul: *Fröhlich Pál*: A foszforeszkáló festékkoldatok optimális hőfoka; *Szentpétery S.*: A Fehérkő-hegy kőzet-tani viszonyai és eruptív kőzeteinek részletes leírása; *Kiss és Gessner*: A Kobalt-sók közömbös sóoldatainak színváltozásai; *Kocsis és Pollák*: Adalék a Fajans-féle titráláshoz. Valamelyes javulás mutatkozik ezeknek a kiadványoknak a külső kiállításában. A régebbi köteteket bántó gondatlanság jellemezte. K. B.

DR. AUJESZKY LÁSZLÓ: *Az időjárás és a mindennapi élet.* A Természettudományi Társulat kiadása. Bp. 1933. 331. l.

Napról-napra tapasztaljuk, hogy szellemi és testi életünk milyen sok esetben valósággal függvénye az időjárásnak. Akár a mezőgazdaság helyzetére, akár a közlekedési viszonyokra

gondolunk, építkezni szeretnénk vagy testedzésre támad kedvünk, azonnal az időjárás áldásaival vagy kellemtelenségeivel kerülünk összefüggésbe. Ezért indokolt a meteorológia felé forduló érdeklődés, amióta ez a tudományág komoly eredményeket ígérő fejlődésnek indult. Aujeszky László könyve könnyed és világos előadásban fejtegeti az időjárás kutatás gyakorlati alkalmazásának a módjait és közben régóta gyökeret vert sok hibás nézetet eloszlat. Sorban tárgyalja az időjárásnak társadalmi, gazdasági, ipari, kereskedelmi, közlekedésügyi, törvényszéki, építészeti, tűzrendészeti és testgyakorlási vonatkozásait. Tárgyainak változatossága és anyagbősége meglepő.

K. B.

DR. BARTUCZ LAJOS: *II. Rákóczi Ferenc hamvai.* Természettudományi Közlöny, 67. kötet. 1935. május. 214—222. l.

II. Rákóczi Ferencnek Galatában Thaly Kálmán, Szádeczky Lajos és Thallóczy Lajos által kiásott és összegyűjtött hamvait 1906 októberében Török Aurél, mint antropológus, azonosította és vette át a nemzet nevében. Thaly leírása bizonyossá tesz abban, hogy a koporsót nem rabolták ki és a temetkezés óta megbolygatva nem volt, így a csontváz történelmi és régészeti hitelességéhez kétség nem fér. Bartucz Lajos most antropológiai vizsgálatot végez s így személyi bizonyítékokat keres. Megállapítása szerint a koponya varratainak elcsontosodásából kiolvasható a halott kora, s ez a történelmi adatoknak megfelelő. A koponya vizsgálata igazolja Mikesnek azt a feljegyzését, hogy Rákóczinak annyi volt az agyveleje, mint két embernek szokott lenni. Ugyanis a koponya ürtartalmának megméréséből kiderült, hogy a fejedelem agyvelejének a súlya több mint 200 grammal meghaladja az európai férfi átlagos agyvelősúlyát, sőt felülmúlja az agyvelősúly

Marchand-féle legfelső határát is. A testmagasságban Thaly tévedett, amikor 204 cm.-t állapított meg. Közlekedési támaszul szolgáltnak Török Aurél mérései, aki a csontváz összerakása után 190 cm. magasságot számított ki, de Bartucz még ezt a számot is túlzottnak tartja. A csontok méreteiből 180—181 cm.-ben határozza meg Rákóczi testmagasságát. A keleti eredetre valló arcszélesség, az arc négyszegletes alakja, a homorú orrhát és a kissé előreugró áll elegendő vonást szolgáltatnak Bartucznak, hogy a Rákóczi-képek hitelességét is fölülvizsgálja. Ugyancsak antropológiai jegyekből állapítja meg a bizonyára Zrinyi-örökségre valló dinaroid fajkeveredést és a Rákóczi-örökségre mutató kaukázus-mongoloid és turanid fajbeültetést. *K. B.*

CSÁSZAR ELEMÉR: *A röntgensugárzás és gyakorlati alkalmazása.* Bp. 1935. Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadása.

Ez a több mint 500 oldal terjedelmű és 400 képpel díszített munka könnyen érthető nyelven s mégis tudományos színvonalon ismerteti meg az olvasót a hatalmas és nagyjelentőségű tárgykör minden elméleti és gyakorlati kérdésével. Több fejezetben foglalkozik a Röntgen-lámpák és készülékek szédületes iramú fejlődésével. Kimerítően tárgyalja a Röntgen-sugarak fizikai tulajdonságait s végig vezeti az olvasót azon a változatos, színes útvonalon, amelyen a Röntgen-kutatás a Laue-féle sugár-elhajlítás jelenségektől a mai változatos Röntgen-spektroszkópiai eredményekig eljutott. A gyakorlati részben kimerítő tájékoztatást kapunk a Röntgen-sugárnak az iparban, különösen a fémiparban és általában az anyagvizsgálatban, például selymek, gyöngyök, faanyag, stb. vizsgálatában való alkalmazásáról és vizsgálati módszereiről. Betekintést nyújt azután a Röntgen-sugárzás orvosi alkalmazásába is, különösen a dózismérés módszereibe. *V. L.*

DR. HÉZSER AURÉL: *Közlekedés-földrajzi problémáink.* Földrajzi Közlemények, LXII. kötet (1934.) 7—9. sz. 121—135. l.

A közlekedés távolról sem tisztán technikai kérdés, hanem a közlekedési viszonyok fejlettsége a természeti adottságoknak és a művelődési tényezőknek a függvénye. A hegyek, vizek, az éghajlat, a lakosság sűrűsége döntő befolyással vannak a közlekedési utak kialakulására. Ennyiben tehát a közlekedés földrajzi kérdés is. Így a vasúthálózat kiépítését is nagy részben földrajzi feltételek irányították, míg a kormányok kezükbe nem vették a vasútak kezelését, mert azután politikai és magánérdekek is érvényesülhettek a közlekedésföldrajzi elvek hátrányára. Azonban vannak változhatatlan és ki nem kerülhető útvonalak is, mint példáulnak okáért Erdély felé mindenkor két fontos útvonal vezetett: egyik a szonoki révén át a tiszai árterület és a Nagy Sárret között a Királyhágó felé, a másik Szeged és Arad között a Maros mentén. Ez utóbbit módosította a Békéscsaba—Arad között kiépített vasútvonal. A Bihar-hegység nagy tömege és nehezen járható volta, valamint a két említett útvonal közötti nagy távolság sokban elősegítették Erdély történelmi függetlenségét. Magyarországon egyébként a főváros közlekedésföldrajzi előnyei szembeötlően központosították a vasúthálózatot, míg a vidék közigazgatási központjainak majdnem kétharmada kedvezőtlen földrajzi helyzetben van. A vasútvonalak a felszín közlekedésgátló hatására sokfelé nem jutnak el, ezt a hiányt most az autóbusszforgalom szerencsésen kiküszöböli. Távolságokat rövidít meg, bekapcsol a közlekedési hálózatba távoleső vidékeket, ezáltal nagyot lendít a gazdasági és művelődésbeli fejlődésen, bár minden kérdést mégsem old meg. Csak az érdekeltségektől mentes közlekedési politika, amely számol a földrajzi adottságokkal és a

lakosság helyi és országos érdekeivel, meg a vízi, vasúti és közúti közlekedés összeegyeztetése tudná a közlekedésügy ágas-bogas kérdéseit mind megoldani. K. B.

HUZELLA TIVADAR: *Általános biológia. Az orvostudomány alapjai az élettudományban.* Kiadta a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat. Bp. 1933. 349. l.

Huzella Tivadar a kísérleti sejt kutatás nemzetközileg elismert szaktekintélye. Ma is ő tölti be a „Nemzetközi Kísérleti Sejtteni Egyesület“ elnöki tisztjét. Könyve magyarul az első rendszeres általános biológia, de nemzetközi viszonylatban is a legjobb szakmunkák közt foglal helyet. Hatalmas, széleskörű tudással megírt mű, amelyben Huzella korunk legfrissebb biológiai eredményeit is feldolgozza. Ezt annál könnyebben megteheti, mivel a sejtszövetet vizsgáló kísérleti szövettan és a sejtenyésztéssel foglalkozó sejt kutatás terén éppen az ő kutatásai az úttörőek. Munkáját három részre tagolja: az elsőkben a biológia fogalmát, tárgykörét és módszerét határozza meg, a másodikban a biológia fejlődéstörténetét vázolja, végül a harmadik részben a biológia mai felfogásának a megvilágításában ismerteti meg a szaporodás, az öröklés, a fejlődés, a szövettájtöltetés, a szerveződés stb. kérdéseivel, a kísérleti sejttenyésztési módszereivel. Huzella Tivadar általános biológiája az utóbbi évek magyar természettudományi irodalmának kiemelkedő értéke és nyeresége. K. B.

JÁVORKA SÁNDOR és CSAPODY VERA: *Magyar Flóra képekben.* Bp. 1935. Studium kiadása.

Ez a hatalmas mű, melynek a kiadása még 1930-ban kezdődött s most fejeződött be, a történelmi Magyarország florisztikájának világirodalmi nevezettségű büszke terméke. Összesen 40 színes táblán a legjellemzőbb növények vízfestményeit, 576 oldalon 4017 növény tusrajzát és 72 fényké-

pen az érdekesebb növények természetes környezetében készült felvételeit tartalmazza. Mivel a Jávorka *Magyar Flóra* c. könyve 4242 növényfajt sorol fel, ez a képsorozat csaknem az összes vadon termő és gyakrabban kultivált növény élethű rajzát bemutatja. Erdély növényeit is felöleli, tehát minálunk is nélkülözhetetlen munka. Az akadémiai hivatalos bírálókat szerint e pompás kiadvány „méltán foglalhat helyet a nyugati országok megfelelő művei között, ahol a hasonló mű ritka, jobb pedig nincsen“. V. L.

HONTI PÉTER: *Aramvonal.* Búvár. I. évf. 5. sz. 1935. május. 315–318. l.

Legelőször a repülőgépek haladási sebességével összefüggésben merült föl az új technikai kérdés: a légelénállás problémája. Amilyen óriási erőhatást tud kifejteni a fákat tövesztől kicsavaró vihar sebes légáramlata, megfordítva, ugyanakkora erőt kell kifejtenie az autónak vagy repülőgépnek, hogy száguldása közben a levegőtömegek ellenállását legyőzze. Ha növeljük a szóbanforgó test felületét, azzal egyenes arányban növekszik a levegő ellenállása is. De már a sebesség növelése és a légelénállás között fennálló összefüggés nem ilyen egyszerű: a sebesség növelésével a levegő ellenállása négyzetes arányban nő. Ezért készítették a hegyes csúcsban végződő gyorsvonati mozdonyokat, hogy a mozdony csúcsa könnyebben fúródjék be a levegőbe. Azonban a későbbi aerodinamikai kísérletek során kiderült, hogy „nem a levegő széthasítása a legfontosabb, hanem annak a biztosítása, hogy a mozgó test által széthasított levegőáram a test mögött ismét simán zárulhasson. A levegőben mozgó test ugyanis, akárcsak a vízben úszó hajó, örvényeket hagy maga mögött, és ezeknek az örvényeknek a szívóhatása akadályozza a testet az előrehaladásban.“ Megfigyelték pontos műszerekkel a légáramoknak a test

mögött leírt útját s így szerkesztették meg az elől legömbölyített, hátul csúcsban végződő, görbe vonallal határolt, síma felületű testet. E mögött a légáramok könnyen zárulnak, örvények alig jönnek létre s ilyen módon, egy sík homlokfelületű laphoz mérve, húszszorosán csökken a légellenállás. Ezek a meg gondolások hozták létre az „áramvonalas” testet. A repülőgépek építésében bevált eljárást hasznosítják most a szárazföldi járműveknél is. A magyar származású Járay Pál, a Zeppelin-művek egyik mérnöke, 1921-ben készítette az első áramvonalas autót. Ma már Amerikában egész vonatokat áramvonalasan burkolnak . K. B.

DR. PRINCZ GYULA: *A magyar vásárhelyek.* Földrajzi Közlemények. LXII. kötet. (1934.) 4—6. sz. 51—63. l.

A magyar földrajztudomány kiváló tudósa, Princz Gyula, tanulmányában elsősorban a településföldrajz módszerét ismerteti. Meghúzza a településföldrajz határait a néprajz és történettudomány felé. Majd a tájrajzi adatok összegyűjtésében jeiöli ki a legelső feladatot; ezek az adatok a telepek alakjára és térszíni elhelyezésére vonatkoznak. Ilyen településföldrajzi fölvétel azonban eddig-élé igen kevés készült, úgyhogy a szerző is a településformákat erősen általánosító katonai térképek használatára kényszerült. A magyar település-földrajzban az első lépés annak a megállapítása, hogy miként vannak elterjedve a magányos és zártan csoportos telepek, utóbbiak pedig miként vannak elterjedve szabályos és szabálytalan, kis és nagy, főutcás és halmaz, szétterülő és kerekperemű, térszéli, piacutcsás stb. alakjukban. A második elterjedéstani módszer a statisztikai, vagyis az azonos jellegű településföldrajzi adatok sűrűségének és elterjedésének a megállapítása. Ezután hozzálát szerző a vásárhelyek sűrűségének a vizsgálatához. Összefoglalásában arra az eredményre jut,

hogy Ausztria felé és a Kárpátok északi vonalán a vásárhelyek feltűnő sűrűségben jelentkeznek, ezzel szemben a déli és keleti részekben nagy vásárszegénység mutatkozik. Erdélyre vonatkozóan megállapítja, hogy az Erdélyi Medence közepén vásársűrűsödés állott elő. K. B.

RAPAICS RAYMUND: *A természettudomány és a nagyszombati egyetem.* Természettudományi Közlemény. 67. kötet. 1935. június. 257—267. l.

A XVII. században az ókori és középkori bölcselek tanításai háttérbe szorulnak és Descartes racionalizmusa nyomán megindult a kísérletező természetkutatás. A század második felében Newton nehézkedési törvényével két évszázadra megszabja a természettudomány fölfogását. Azonban az új vívmányok csak a XVIII. században hódították meg az iskolát. Akik nyomban az új irány meghonosításáért kezdtek harcolni, vagy elbuktak, vagy magukra maradtak, mint Apáczai Csere János Erdélyben. Az 1635-ben alapított nagyszombati egyetemen nem volt sem rosszabb, sem jobb a helyzet a természettudományok tanítása tekintetében, mint a többi katolikus és református főiskolákon. Külön tantárgyként a fizikát Cseles Márton adta elő Nagyszombatban először 1675-ben; az egyetem tanárainak természettudományi ismereteit Szentiványi Mártonnak kilenc kötetes tudományos gyűjteménye őrizte meg korunk számára. Tanításuk még humanista és skolasztikus szellemet tükröz. A XVIII. század első két évtizedében szünetelt az előadás Nagyszombatban, csak 1725-ben indult meg újra, de ekkor a fizikát már új alapokra helyezve adják elő. Az 1777-ben Budára költöztetett egyetem szertárának jegyzéke fejlett fizikai kísérletezésről tanuskodik. A nagyszombati egyetem — mint Rapaics írja — ebben az időben már kitartóan törekszik a természettudományok fejlődésével lépést tartani. K. B.

Erdélyi Tudományos Füzetek.

Szerkeszti: Dr. György Lajos.

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület“ kiadása

1. Bass Károly: Reményik Sándor	40.—
2. Párvan Bazil: A dákok Trójában	30.—
3. Dr. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében	30.—
4. Dr. Bitay Árpád: A moldvai magyarság	40.—
5. Szokolay Béla: A nagybányai művészetek	40.—
6. Dr. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben	40.—
7. Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év	50.—
8. K. Sebestyén József: A brassai feketé templom Mátyás-kori címerei	49.—
9. Dr. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez	50.—
10. Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen	40.—
11. Dr. Tavasz Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése	60.—
12. Dr. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban	60.—
13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere	50.—
14. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év	50.—
15. Dr. Gyórtás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum	50.—
16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelem halála és nyugvóhelye	50.—
17. Dr. György Lajos: Egy állítólagos Pancsatantra-szarmazék irodalmunkban	50.—
18. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1927. év	60.—
19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati műveltség legkeleibb határai	60.—
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület XVI—XIX. századi kéziratos énekeskönyvei	50.—
21. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. Pótlásokkal az 1919—1928. évekről	50.—
22. Dr. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi, magyar szellemi életben	50.—
23. Dr. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái	50.—
24. Dr. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásában	50.—
25. Dr. Tavasz Sándor: Kierkegaard személyisége és gondolkozása	50.—
26. Dr. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében	50.—
27. Dr. Csúry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról	50.—
28. Dr. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegyében	50.—
29. Dr. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története	50.—
30. Dr. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839—1841)	50.—
31. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év	50.—
32. Dr. Gyulai Farkas: A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán	50.—
33. Dr. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye	50.—
34. Dr. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete	50.—
35. Dr. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelemek idejében	50.—
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe	50.—
37. Dr. Kántor Lajos: Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében	50.—
38. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1930. év	50.—
39. Dr. Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzata	50.—
40. Dr. György Lajos: Eulenspiegel magyar nyomai	80.—
41. Dr. Dümötör Sándor: A cigányok temploma	50.—
42. Dr. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben	80.—
43. Dr. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története	50.—
44. Dr. Kristóf György: Kazinczy és Erdély	50.—
45. Dr. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete Jetelepülésükig	50.—
46. Dr. Varga Béla: Az individualitás kérdése	80.—
47. Kemény Katalin: Erdélyi emlékiratok	80.—
48. Dr. Dümötör Sándor: Vida György facetiái	50.—
49. Dr. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban	50.—
50. Szabó T. Attila: Közép-szamos-vidéki határnevek	50.—
51. Dr. Balogh Jolán: Olasz falutestmények Gyulafehérvárról	30.—
52. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év	50.—
53. Dr. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben	50.—
54. Dr. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai	50.—
55. Dr. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795—1855)	120.—
56. Dr. Kántor Lajos: Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben	30.—
57. Dr. Tavasz Sándor: A lét és valóság	60.—
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI—XX. századi helyneveinek ismeretéhez	60.—
59. Dr. Imre Lajos: A falunévelés irányelvei	60.—
60. Dr. Veress Endre: A történelmi Báthory István király	80.—
61. Dr. Boros György: Carlyle	40.—
62. Dr. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspököt a XVI. században	50.—
63. Dr. Biró József: A kolozsvári Bánffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blauemann	60.—
64. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1932. év.	50.—
65. Dr. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténetírás legújabb irányai	50.—
66. Dr. Kántor Lajos: Erdély a világháborút túlközö román irodalomban	50.—
67. Dr. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve	80.—
68. Dr. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság	60.—
69. Dr. Papp Ferenc: Gyulai Pál a kolozsvári ref. kollégiumban	60.—
70. Dr. Ferenczi Miklós—Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1933. év	60.—
71. Dr. Balogh Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok	150.—
72. Dr. Kristóf György: Szaboleska Mihály Erdélyben	80.—
73. Lakatos István: Magyaros elemek Brahms zenéjében	40.—
74. Dr. Kristóf György: Emine-sen Mihály költeményei	50.—
75. Dr. Biró József: A bonzshidai Bánffy-kastély	80.—
76. Dr. Juhász Kálmán: Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban	40.—
77. Dr. Rajka László: Jókai román tárgyú novellái	40.—

Megrendelhetők az Erdélyi Múzeum kiadóhivatalában, Cluj Str. Baron L. Pop 8.

Az 1—10. szám elfogyott.